

MIIKKA JOENSUU

KANSANVALTA VAARASSA !

Väinö Tannerin demokratian puolustus vuosina 1930-1932.

**Suomen historian
pro gradu- tutkielma
Historian laitos
Jyväskylän yliopisto
Helmikuu 2004**

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkimusongelmat	1
1.2 Aikaisempi tutkimus ja lähteet	2
1.3 Tutkimusmenetelmistä	6
2. VÄINÖ TANNER JA TYÖVÄENLIIKE	9
2.1 Tanner matkalla työväenliikkeen huipulle	9
2.2 Yhteisen sosialismin ongelma	11
2.3 Tannerin hallitus	12
3. KANSANVALTA VASTATUULESSA	14
3.1 Maakuntien miesten mitta täyttyy	14
3.2 Rivejään kokoavat sosialidemokraatit	16
3.2.1 SDP:n vuoden 1930 puoluekokous	16
3.2.2 Tanner astuu esiin kulisseista	18
3.2.3 Kansanvallan puolustuksen suuntaviivoja	19
3.3 Lapuanliikkeen nousevan voiman varjo	23
3.3.1 Järjestäytyvä oikeistoradikalismi – entistä todellisempi uhka	23
3.3.2 Moukarit ja rautakanget	25
3.3.3 Onko lapuanliikkeestä poliittiseksi vastustajaksi?	27
4. KARKEAN KANSANVALLAN AIKA	30
4.1 Kallion hallituksen umpikuja	30
4.2 Sinä kesänä käskyt tulivat Lapualta	31
4.2.1 Tanner iskee takaisin	31
4.2.2 Talonpoikien kenkien kypse pääkaupungin kaduilla	36
4.2.3 Uusi hallitus – kovat otteet	37
4.2.4 Huonoa ja väärää politiikkaa	39
4.2.5 Väkivalta kansanvallan jatkeena	41

4.3 Kansanvallan kohtalonhetket valtiopäivillä	44
4.3.1 <i>Valtiovallan valjastamat vaalit</i>	44
4.3.2 <i>Koskemattomaksi tarkoitettu äänioikeus</i>	45
4.3.3 <i>Valtiollinen tervahöyry vikakurssilla</i>	48
4.3.4 <i>Kommunistilait eduskunnassa – takaisku tannerilaisille</i>	51
4.3.5 <i>Sosialidemokraattien tappio yhteiskuntarauhan takeena?</i>	53
5. KRIISISTÄ KRIISIIN – HILJALLEEN VANKISTUVA KANSANVALTA	54
5.1 Lapuanliikkeen uusi haaste	54
5.2 Keinahtelevan valtiolaivan kulku tasaantuu	57
5.2.1 <i>Presidentinvaalit avaavat uuden vuoden 1931</i>	57
5.2.2 <i>Protestiehdokas vaalikiertueella</i>	58
5.2.3 <i>Vakava voitonjuhla</i>	61
5.3 Svinhufvudin Suomessa sisäpolitiikan pelikortit jaetaan uudelleen	62
5.3.1 <i>Presidentinvaalien yllättävä ratkaisu ja uusi hallitus</i>	62
5.3.2 <i>Joskus voittajatkin jäävät ilman palkintoja</i>	65
5.3.3 <i>Voisiko välikysymyksellä...?</i>	67
5.3.4 <i>Perustuslakivaliokunnan mietintö numero 5</i>	71
5.4 Lapuanliikkeen sota sosialidemokraatteja vastaan	73
5.4.1 <i>Työväentalojen naulaamiset</i>	73
5.4.2 <i>Kapinan kipinöitä</i>	77
5.4.3 <i>Tanner ja kapinan todelliset syylliset</i>	81
6. NIIN, MUTTA TEORIASSA!	83
6.1 Demokratiateoriat	83
6.2 Tannerin argumentit ja Dahlin polyarkiateoria	87
6.3 Poliittiset kielet	90
6.4 Jälkipuheita ja kääntämättä jääneitä kiviä	93
LÄHDELUETTELO	96

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimusongelmat

Suomalainen demokratia ei ollut mikään itsestäänselvyys syntyessään. Monen mielestä vähemmän kansanvaltainen järjestelmä olisi sopinut uuteen itsenäiseen Suomeen paljon paremmin. Saksalainen kuningas olisi ehkä ollut arvokkaampi valtionpäämies kuin suomalainen tasavallan presidentti. Suomesta ei silti tullut monarkiaa, vaan demokraattinen tasavalta, jota alkutaipaleellaan vaivasi kansaan sisällissodassa lyöty ammottava haava. Punaisten ja valkoisten yhteisessä Suomessa entiset viholliset totuttelivat elämään toistensa kanssa rauhallisessa demokratiassa. Yhteiskunnan rauha häiriintyi kuitenkin 1920-luvun lopulla, kun konflikti kommunistien ja oikeiston välillä kärjistyi radikaaliksi kansanliikkeeksi. Kriisiin ajautuneessa tasavallassa demokratiakin joutui todelliseen tulikokeeseen.

Tässä pro gradu -tutkielmassa on tahdottu ottaa selvää siitä, kuinka kansanvaltaista järjestelmää puolustettiin demokratian kriisin aikana. Kansanvallan puolustamisen laajaa ongelmien kehää on lähestytty erään Suomen itsenäisyyden ajan politiikan raskassarjalaisen eli Väinö Tannerin (näkö)kulmasta. Tavoitteena on ollut tutkia, mistä aineksista Tannerin kansanvallan puolustus muodostui. Paikallaan lienee myös kysymys siitä, mitä kansanvallan puolustaminen itse asiassa tarkoitti. Kuinka Väinö Tanner ymmärsi demokratian puolustamisen?

Tanner oli 1920- ja 1930-luvuilla Suomen näkyvin vasemmistopoliitikko ja puolueensa SDP:n ehdotonta johtajaeliittiä. Tannerin asema sosialidemokraattien pitkäaikaisena keulakuvana oli lähes automaattisesti tehnyt hänestä radikaalin oikeiston päävastustajan. Demokratian kriisin (1930-1932) aikana oikeiston äärimmäiset piirit vaativat kaikkein äänekkäimmin kavennuksia kansanvaltaan, jolloin Väinö Tanner jälleen kuin itsestään valikoitui sosialidemokraattien kansanvallan näkyvimmäksi puolustajaksi. Tapahtuiko kaikki todella omalla painollaan? Oliko Tannerin valikoituminen johtavaksi demokratian puolustajaksi sittenkään politiikassa vallinneiden asetelmien vääjäämätön seuraus? Miten Tannerin asema SDP:ssä heijastui hänen toimintaansa demokratian puolustamisessa? Poikkesiko Tannerin käsitys demokratiasta tai sen puolustamisesta merkittävästi oikeistolaisten kansanvallan kannattajien käsityksistä? Tarkoituksena on

ollut pohtia myös sitä, kuinka demokratian kriisin aikaiset sisäpoliittisen tilanteen muutokset vaikuttivat Tannerin kielenkäyttöön.

Tutkielmaan on kelpuutettu Tannerin kansanvaltaa käsittelevät puheet. Niistä on seulottu tarkemmin käsiteltäväksi ne puheet, jotka ovat määriteltävissä demokratian puolustuspuheiksi. Tässä kohtaa lienee aiheellista selventää, mitä tarkoitetaan demokratian puolustuspuheella. Ensinnäkin sillä tarkoitetaan puhetta, jonka sisällöstä on mahdollista hahmottaa kansanvallan puolustamisen keskeiset argumentit. Tämän lisäksi demokratian puolustuspuheelta edellytetään sitä, että siinä vastataan johonkin oikeistoradikaalien esittämään kansanvaltaa uhkaavaan väittämään. On tärkeää huomata, että ilman kansanvallan uhanalaista asemaa käsittelevää sisältöä puhe menettää demokratian puolustuksen statuksensa. Tällä tavoin määriteltynä kansanvallan puolustuksen tutkimisen kannalta relevantit puheaktit on ollut mahdollista rajata vuosiin 1930 – 1932.

1.2 Aikaisempi tutkimus ja lähteet

Tämän tutkielman kannalta merkittävimmät aikaisemmat tutkimukset tarjosivat kukin omanlaisiansa paloja hiljalleen hahmottuneeseen palapelin kuvaan Väinö Tannerista demokratian puolustajana 1930-luvun alun Suomessa. Voi sanoa, että tässä palapelissä hahmot syntyvät miestä, aikaa ja aatteita kuvailevista palasista. Miestä eli Väinö Tanneria on perusteellisimmin tutkinut Jaakko Paavolainen. Neliosaisessa elämäkertasarjassaan¹ Paavolainen käy Tannerin elämänvaiheet läpi paikoin jopa läkähdyttävän perusteellisesti. Tannerin elämänvaihteita on tutkinut myös Ilkka Hakalehto teoksissaan *Väinö Tanner, Taipumattoman tie* (1973) ja *Väinö Tanner, Omalla pohjalla* (1974). Tannerin henkilöhistoriaan keskittyvistä teksteistä mainittakoon vielä *Tiennäyttäjät, Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin* - sarjan kolmannessa osassa (1968) julkaistu Hannu Soikkasen tekemä laajahko artikkeli. Näiden tutkimusten lisäksi Tannerin tekemisiä ja sanomisia on sivuttu kutakuinkin kaikissa sotienvälistä yhteiskuntaa ja politiikkaa käsittelevissä teoksissa.

Tanner itse oli innokas kirjoittaja. Tässä tutkielmassa hänen tuotannostaan on käytetty viittä teosta. *Nuorukainen etsii sijaansa yhteiskunnassa* (1948/1951) kuvaa Tannerin

¹ Paavolainen, Jaakko, Nuori Tanner. *Menestyvä sosialisti* (1977); Väinö Tanner. *Senaattori ja rauhantekijä* (1979); Väinö Tanner. *Sillanrakentaja* (1984); Väinö Tanner. *Patriootti* (1989).

nuoruusvuosia ja poliittisen uran alkutaivalta. *Kuinka se oikein tapahtui* (1957) kertoo Tannerin käsitystä vuoden 1918 tapahtumista ja niiden jälkiselvittelyistä. Tanner kuvailee kirjassaan myös sosialidemokraattisen työväenliikkeen jälleenrakentamisen vaiheita. *Tarton rauha* (1949) on elävä kuvaus Suomen ja Neuvostoliiton rauhanvaltuuskuntien pitkistä rauhanneuvotteluista Virossa vuonna 1920. *Kahden maailmansodan välissä* (1966) on sekin muistelmateos, jossa Tanner käy läpi 1920- ja 1930-lukujen merkittävimpiä poliittisia tapahtumia. *Itsenäisen Suomen arkea* (1956) on kokoelma Tannerin tunnetuimista puheista vuosilta 1918-1946. Tannerin koko tuotanto on laaja, sillä hän on julkaissut kaikkiaan kahdeksan teosta, joiden lisäksi Tanner käänsi läjäpäin eurooppalaisten sosialidemokraattien teoksia.

Suomalainen yhteiskunta oli 1930-luvulla vastakohtien leimaama järjestelmä. Vasemmiston ja oikeiston vastakkainasettelu näkyy tietysti myös historiantutkimuksessa. Lähes kaikki 1920- ja 1930-lukujen yhteiskuntaa käsittelevät tutkimukset voi lokeroida oikeiston tai vasemmiston historiaksi tutkimuskohteidensa mukaan. Vasemmiston ja oikeiston historioilla ei tarkoiteta kirkuvaa poliittisuutta tai asenteellisuutta tutkimuksissa vaan sitä, että harva tutkimus sotienvälisen Suomen poliittisesta kulttuurista käsittelee aiheita, joita ei voisi sijoittaa oikeisto-vasemmisto - akselille. Seuraavassa luodaan silmäys sekä vasemmiston että oikeiston aatehistorioita ruotiviin tutkimuksiin.

Hannu Soikkasen *Kohti kansan valtaa 1-3* Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen kolmeosainen historiikki on perusteellinen selvitys SDP:n ja sen johtajien historiasta. Soikkasen teoksen ensimmäinen osa käsittelee SDP:n historiaa puolueen synnystä vuoteen 1937 saakka. Suuri osa aiemmin mainituista aikaa ja aatteita kuvaavista palapelin palasista on jäljitetty Soikkasen *Kohti kansan valtaa 1* (1975) teoksessa antamien johtolankojen avulla. Työväenliikkeen sisäistä dynamiikkaa ja konfliktia radikalisoituneen oikeiston kanssa on käsitelty myös Pauli Kettunen teoksessaan *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus* (1986). Kettunen on perehtynyt kommunistien ja sosialidemokraattien kamppailuun ammattiyhdistysliikkeestä. Lisäksi Kettusen tutkimuksessa pohditaan SDP:n sisäistä valtakamppailua ja puolueen johdon erilaisia käsityksiä sosialismista sekä vasemmiston osuutta oikeistoradikalismien syntymisessä ja myöhemmin saman ilmiön vastustamisessa.

Jari Ehrnrooth on tutkinut sosialismin teorian ja aatteen palon kanavoitumista vallankumouksellisuudeksi. Ehrnroothin teoksessa *Sanan vallassa vihan voimalla*

(1992) pureudutaan työväenliikkeeseen mm. agitaattoreiden puheiden ja kirjoitusten sekä heidän koulutuksen tutkimisensa kautta. Vaikka Tannerin pitämät demokratian puolustuspuheet olivat monessa mielessä vallankumousoppien vastakohtia, niin puheiden vaikutuksen logiikkaan ja mielipiteen muodostumisen ymmärtämiseen Ehrnroothin diskurssianalyttiset havainnot ovat hyvinkin käyttökelpoisia.

Risto Alapuro on kirjassaan *Akateeminen Karjala-Seura*² (1973) todennut teollistumisen ja tekniikan kehityksen muuttaneen suomalaista yhteiskuntaa 1900-luvun alun vuosikymmeninä sellaisella nopeudella, että perinteisen viljelijäväestön piirissä alettiin suhtautua varauksellisesti jatkuviin uudistuksiin. Modernisoituminen uhkasi maanviljelijän perinteistä maailmanjärjestystä. Tehokkuus ja teollinen ajattelu uhkasivat viedä leivän talonpoikien pöydästä. Uudistusten sekamelskaan sekoittuivat myös yhteiskunnallisia uudistuksia ajaneet aatteet kuten sosialismi tai kommunismi. Alapuron mukaan oikeistoradikalismien käyttövoimaksi muodostunut kommunismin pelko pulppusi juuri viljelijäväestön epävarmuudesta muuttuvassa maailmassa.³ Oikeistoradikalismien syntyyn liittyy läheisesti myös ajatusrakennelma, jota Alapuro toimittamassaan *Raja railona* –teoksessa (1998) kutsuu totaaliseksi isänmaakäsitykseksi. Alapuron mukaan isänmaa oli radikalisoituneelle oikeistolle pyhä ja siksi sille oli osoitettava järkähtämätöntä solidaarisuutta. Ellei joku yksittäinen henkilö tai ryhmä ollut isänmaalle riittävän solidaarinen, se ei ollut pelkästään osoitus epäisänmaallisuudesta, vaan myös alhaisen moraalin merkki. Kommunistit olivat isänmaallisen moraalittomuuden ääritapauksia ja siksi kaiken hyvän ja oikean vastakohtia.⁴

Ahdin ja Alapuron tapaan oikeistoradikalismien taustoja on selvittänyt myös Toivo Nygård, joka väitöskirjassaan *Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen* (1978) on tutkinut oikeistolaisen heimoajattelun vaikutuksia suomalaiseen yhteiskuntaan 1920- ja 1930-luvuilla. Nygård tosin huomauttaa, että Suur-Suomesta eivät haaveilleet yksin oikeistolaiset tai aktivistit. Esimerkiksi sosialidemokraatti Väinö Voionmaa kirjoitti

² Ryhmä Itä- Karjalan vapauttamisyhteyteen osallistuneita ylioppilaita päätti vuonna 1922 perustaa erityisen järjestön ajamaan karjalaisten kansallisen herättämisen asiaa. Nimekseen ylioppilaiden järjestö sai Akateeminen Karjala-Seura ja siitä kehittyi pian perustamisensa jälkeen oikeistoradikaali taistelujärjestö. AKS:n tunnuslause ”pirua ja ryssää vastaan” kiteytti järjestön ohjelman 1920-luvulla, jonka peruskiviksi muodostuivat järkkymätön viha venäläisiä kohtaan ja heimoromanttinen Suur-Suomi – ideologia. Alapuro 1973, s. 91-95; Nygård 1978, s. 125-128.

³ Alapuro 1973, s. 37-40; Huttula 2000, s. 23.

⁴ Alapuro 1998, s. 235.

vuonna 1919 Kansanvalistusseuran Kalenterissa omista Suur- Suomi visioistaan.⁵ Nygårdin tutkimus *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä* (1982) ruotii oikeistoradikalismia ilmiönä ja siihen ideologisesti liittyneitä järjestöjä ja liikkeitä. Nygårdin mukaan kaikella radikalismilla on tavoitteena vallitsevien olojen kertakaikkinen ja jyrkkä muutos. Lisäksi radikalismille on tyypillistä, että sosiaalinen ja taloudellinen epävarmuus ruokkivat politiikan äärimäisiä ilmiöitä. Suomalaisen oikeistoradikalismin synty selittyy myös oikeistolaisten aatteiden yleiseurooppalaisen nousukauden avulla. Vahva johtajuus, voimakkaat kansalliset tunnukset, yhteiskunnan eliitin korostaminen päätöksen teossa ja parlamentarismien väheksyminen tulivat Euroopassa muotiin 1920-luvun lopulla.⁶

Myös Martti Ahti on väitöstutkimuksessaan *Salaliiton ääriviivat* (1987) tarkastellut oikeistoradikalismin varhaisia vaiheita. Ahti ja Nygård sekä Lauri Hyvämäki⁷ ovat tutkimuksissaan huomauttaneet, että oikeistoradikalismi ei suinkaan ollut lapuanliikkeen mukana Suomen historiaan putkahtanut ilmiö. Nygård ajoittaa oikeistoradikalismin lähtökohdan vuoden 1906 eduskuntaudistuksen aikoihin, jolloin Suomesta tuli hetkessä Euroopan sosialistisin maa. Samalla syntyi konservatiivisen oikeiston vastareaktio, josta lopulta sukeutui oikeistoradikaali ideologia itsenäisyyden ajan ensimmäisinä vuosina.⁸

Juha Siltala on väitöskirjassaan *Lapuan liike ja kyyditykset 1930* (1985) yrittänyt selvittää mikä sai rauhallisen maaseudun asukin hyökkäämään vasemmistolaisten naapurinsa kimppuun. Saman ilmiön ympärille on rakennettu Tapio Huttulan tutkimus *Nauloilla laadittu laki* (2000), jossa lähestytään oikeistoradikalismin ja lapuanliikkeen ongelmia työväentalojen väkivaltaisten sulkemisien eli kiinninaulaamisten kautta. Lapuanliikkeen ja julkisuuden suhteita on puolestaan tutkinut Reijo Perälä kirjassaan *Lapuan liike ja sanan mahti* (1998). Martti Ahdin väitöksen ”jatko-osa” *Kaappaus* (1990) tarjoaa läpileikkauksen oikeistoradikalismin vaiheista 1920-luvun alusta aina Mäntsälän kapinaan saakka.

Siltalan Valkoinen Suomi -käsite perustuu vuoden 1918 sodan voittajien käsitykseen ihanteellisesta isänmaasta, sankarien Suomesta. Mainitusta ihanteesta muodostui 1920-

⁵ Nygård 1978, s. 243.

⁶ Nygård 1982, s. 1-3.

⁷ Lauri Hyvämäki otti oikeistoradikalismin ja aktivismin yhteyden esiin artikkelissaan Fasismien, lapuanliike ja historian tutkimus. Hyvämäki 1978, s. 534.

⁸ Ahti 1987, s. 15-16; Nygård 1982, s. 36-45.

luvun aikana kehys, jonka sisään yhteiskunnallisen toiminnan oikeiston käsityksen mukaan oli mahdollista. Kommunismi sopi Valkoisen Suomen kehyksiin mahdollisimman huonosti. Toiminta ja näkyvien tulosten aikaansaaminen poliitikkojen saamattomuuden vastakohtina korostuivat jonkinlaisina kommunismin vastaisen toiminnan ruohonjuuritason johtoajatuksina. Niinpä kommunismin vastustamisesta tuli Valkoisen Suomen perinteen vaalijoille tärkein tehtävä ja kommunismin hävittämisestä korkein päämäärä. Isänmaallisin voimin kommunismista vapautetusta maasta haluttiin rakentaa muuttuvan maailman aiheuttamat paineet kestävä moraalisesti valkaistu kansallisvaltio.⁹

Käsillä olevan tutkielman lähteinä on käytetty mm. Työväen arkiston Väinö Tannerin kokoelman puhetekstejä vuosilta 1930-1932. Puheiden lisäksi Tannerin kokoelmasta on valikoitu muutamia esitelmiä ja lehtikirjoituksia. Tutkimuksen pääasiallinen mielenkiinto on siis kuitenkin kohdistunut nimenomaan puheisiin. Työväen arkiston Tanner-kokoelman puheet on pidetty erilaisissa työväen tilaisuuksissa ja juhlissa ympäri eteläistä Suomea.

Vastapainoa työväentaloilla ja vappujuhlassa pidetyille pääosin sosialidemokraattisille yleisöille pidetyille puheille antavat valtiopäivien pöytäkirjoista (1930-1932) poimitut Tannerin puheenvuorot. Valtiopäivien pöytäkirjojen puheenvuorot ovat paikoitellen varsin värikästä luettavaa, kun Tannerin puheista provosoituneet kansanedustajat käyvät välihuudoin keskustelua puhujan kanssa. Tannerin valtiopäiväpuheenvuorot kytkevät Tannerin puheet saumattomasti osaksi valtakunnanpolitiikkaa, mutta tämän lisäksi valtiopäiväfoorumin epästabiilius ja välillä kiivaskin mielipiteiden vaihto puheiden aikana syventävät käsitystä Tannerista puhujana. Pöytäkirja-aineistoja on käytetty valtiopäivien lisäksi myös SDP:n vuoden 1930 puoluekokouksesta.

1.3 Tutkimusmenetelmistä

Jorma Kalelan mukaan historiantutkimuksen tehtävä on punnita historian ilmiöiden välisistä yhteyksistä esitettyjen väitteiden kestävyttä. Tähän tavoitteeseen päästäkseen tutkijan täytyy pystyä erottamaan menneisyyden tapahtumien konstruktiot. Kalelan mielestä pelkkien menneisyyden konstruktioiden hahmottaminen ja havainnoista raportointi ei vielä ole varsinaista historiantutkimusta. Tutkijan täytyy pystyä

⁹ Huttula 2000, s. 19-21; Siltala 1985, s. 16, 32.

jalostamaan havaintonsa edelleen kriittisen lähdeanalyysin kautta menneisyyden rekonstruktioiksi, joiden varassa on mahdollista esittää käsitys menneestä tieteellisenä argumentointina.¹⁰

Tässä tutkielmassa demokratianpuolustuksen olemusta on selvitetty Väinö Tannerin puheiden ja puhettavan avulla. Puheiden ja tekstien tutkiminen edellyttää kurkottamista perinteisen historiatieteen karsinasta yhteiskuntatieteiden suuntaan. Modernin retoriikan tutkimuksen keskeisimpiä teorioita ja teoreetikkoja ei voi tämän tyyppisessä tutkielmassa kokonaan sivuuttaa. Seuraavassa luodaan pikainen silmäys J. L. Austinin, Michel Foucaultin ja Chaïm Perelmanin ajatuksiin puheen ja vaikuttamisen tutkimuksesta. Huomautettakoon, että tässä tutkielmassa ei silti ole kysymys mistään poikkitieteellisestä esityksestä. Tannerin puheiden sisältö on pyritty yhdistämään menneisyyden todellisuuteen historiantutkimuksen keinoin, vaikkakin paikkapaikoin yhteiskuntatieteiden säästyksellä.

J. L. Austin uudisti retoriikan tutkimusta 1950-luvulla julkaistessaan puheaktiteoriaansa. Austinin ajatuksissa retoriikan tutkimus sai uusia ulottuvuuksia, kun hän hylkäsi vuosisataisen puhetaipojen ja sanojen tutkimisen olettaessaan, että sanat ja lauseet voivat muuttua faktiseksi toiminnaksi. Austin nimesi löydöksensä illokutionaariseksi voimaksi, joka saa sanan muuttumaan teoksi. Austinin mukaan on olemassa kolme tapaa käyttää kieltä. Ensimmäinen ja yksinkertaisin puhetapa on lokuutio (*locution*= sana, lause), josta selviää kuulijalle yksinkertaisesti, mitä sana tai lause tarkoittaa. Toinen puhetapa on Austinin puheaktiteorian mukaan perlokuutio (*perlocution*), eli sanan tai lauseen aikaansaama teko, siis puheen tuottama tulos. Usein puheaktin perlokuutiot ovat helposti erotettavissa ja on tavallista, että yleisö huomaa ja ymmärtää kuullun puheen perlokuutiot nopeasti. Austinin puheaktiteorian oivallus oli kuitenkin se, että kaikki ei ole sitä miltä se kuulostaa. Puheaktiteorian kolmas puhetapa eli illokuutio (*illocution*) viittaa lauseen lausumisen hetkellä toteutettavaan tekoon. Austin huomauttaa, että puhujalla saattaa olla puhuessaan jokin tavoite, jota hän ei syystä tai toisesta halua saattaa kuulijoidensa tietoon. Austinin aloittaman tutkimusperinteen edustajat kiinnittävät huomionsa puheakteista juuri illokuutioihin, sillä ne paljastavat puhujan puheelleen asettaman päämäärän.¹¹

¹⁰ Kalela 2000, s. 28, 54-46.

¹¹ Ehrnrooth 1992, s. 39-40; Palonen 1998, s. 144.

Chaïm Perelman oli Austinin tapaan niin sanotun uuden retoriikan pioneereja 1950-luvulla. Perelmanin retoriikan ydin on argumentointi. Perelman ymmärtää argumentoinnin retorin eli puhujan ja hänen auditorinsa eli yleisönsä välisenä toimintana. Puhuja pyrkii argumentointinsa avulla vakuuttamaan yleisönsä joistakin esittämistään teeseistä eli väitteistä. Puheen ja argumentoinnin tarkoitus on perelmanilaisessa retoriikassa vahvistaa tai muuttaa yleisön käsityksiä puheena olleista teeseistä. Pelkkä teesien esittely ei silti useinkaan vakuuta yleisöä, joten Perelman korostaa provosoinnin merkitystä vaikuttavaksi tulevan argumentoinnin luomisessa. Provosoinnilla puhuja voi yksinkertaisesti maanitella kuulijoitaan hyväksymään puheensa sanoman. Toisaalta puhuja saattaa pyrkiä provosoivilla lausumillaan profiloitumaan jonkin arvokkaaksi kokemansa ilmiön edustajaksi. Perelmanin käsitteet retori, auditori ja teesi ovat uuden retoriikan perustyökaluja. Niiden avulla on mahdollista avata mikä tahansa puhe tai puhetilanne, jolloin diskursiivisen vaikuttamisen suunnat ja motiivit voidaan saada näkyviin.¹²

Michel Foucaultin teoretisointien kohteena olivat diskurssit, jotka muotoutuivat käytännöiksi ja siten ihmisten elämiin vaikuttaviksi lausumiksi. Foucaultin ajatukset eivät diskurssin vaikuttavaksi tulemisen osalta suuresti eroa Austinin tai Perelmanin teorioista. Sen sijaan Foucaultin suhde tekijään eli subjektiin oli varsin radikaali, sillä hän kielsi subjektin merkityksen tykkänään. Hänen mukaansa puhuja korkeintaan kannatteli ja välitti toteutuvaa diskurssia eteenpäin. Subjekti ei tuottanut tai synnyttänyt puhuessaan mitään varsinaisesti uutta. Diskurssit olivat Foucaultin mukaan historian tuotoksia ja pysyivät yksittäisen ihmisen näkökulmasta suurelta osin tiedostamattomina. Diskurssien mystistä alkuperää kiinnostavampaa Foucaultin ajattelussa on hänen käsityksensä diskurssien luonteesta ja koostumuksesta. Hänen mukaansa diskurssit muodostuvat lausumista, joita joku ihminen tai jokin joukko ihmisiä pitää tosina. Lausuman kantava voima on puolestaan sen ilmoittava tai julistava tehtävä. Julistavasta luonteesta seuraa diskurssien vakuuttavuus. Diskurssit käyttäytyvät hyvin itsevarmasti, sillä ne ovat tosia.¹³

¹² Palonen 1997, s. 80-89; Perelman 1996, s. 17-20; Summa 1998, s. 69-73.

¹³ Ehrnrooth 1992, s. 40-42.

2. VÄINÖ TANNER JA TYÖVÄENLIIKE

2.1 Tanner matkalla työväenliikkeen huipulle

Väinö Thomasson syntyi rautatieläisen Gustaf Thomassonin ja hänen vaimonsa Marian perheeseen Helsingissä maaliskuun 12. päivänä vuonna 1881. Seitsemänvuotiaana Väinö aloitti koulun. Äitinsä opettamana hän osasi jo lukea ja taisi laskennonkin alkeet, joten siirtyminen koulumaailmaan sujui nuorelta Thomassonilta tuskattomasti. Koulunkäynnistä ei koitunut hänelle myöhemminkään suurempia huolia. Kaksitoistavuotisen koulutiensä päätteeksi vuonna 1900 Väinö Tanneriksi¹⁴ nimensä muuttanut nuorukainen kirjoitti itsensä ylioppilaaksi. Jo seuraavana keväänä Tannerille, luokkansa priimukselle, ojennettiin Suomen liikemiesopiston päästötodistus.¹⁵

Poliittisen ajattelunsa herättäjänä Tanner piti helmikuun manifestia. Paavolainen määrittelee Tannerin kouluaikojen poliittiset harrastukset lähinnä suomettarelaisiksi. Tannerin poliittinen maailmankatsomus alkoi kuitenkin todenteolla hahmottua vasta hänen opiskellessaan liikemiesopistossa. Siellä Tanner opettajiensa johdattelemana kiinnostui muistakin yhteiskunnallisista kysymyksistä kuin siihenastisesta mielialheestaan kielipolitiikasta. Maisteri Yrjö Jahnsson innosti Tanneria perehtymään osuusliiketoimintaan. Myöhemmin Tanner lähti Saksaan oppimaan osuusliiketoimintaa nimenomaan maisteri Johanssonin suosituskirje mukanaan. Mutta vielä ennen Saksaan muuttoa Tanner ehti kirjautua Helsingin yliopiston lainopilliseen tiedekuntaan. Opinnoissaan hän ei vielä tässä vaiheessa kuitenkaan ehtinyt alkua pidemmälle.¹⁶

Poliittisesti Tannerin maailma avartui huomattavasti, kun hän muutamiensa työtoveriensa mukana pääsi osallistumaan tuolloin niin muodikkaisiin poliittisiin keskustelukerhoihin ja kokouksiin. Näissä kokoontumisissa nuori Tanner sai mahdollisuuden tutustua muihin poliittisesti aktiivisiin ajattelijoihin konservatiiveista anarkisteihin. Hän viihtyi hyvin anarkistien seurassa ja aprikoi usein heidän jyrkkiä näkemyksiään muun muassa vallankumouksen toteuttamisesta. Liikemiesurasta haaveilevaa maltillista suomalaisnuorukaista ei kuitenkaan ihmeemmin kiehtonut ajatus valtiollisten instituutioiden hävittämisestä. Sen sijaan sosialidemokratian oppeihin osuusliikkeistä innostunut Tanner saattoi samaistua huomattavasti helpommin.¹⁷

¹⁴ Väinö Thomasson suomalaisti nimensä Tanneriksi vuonna 1896.

¹⁵ Paavolainen 1977, s. 92-93.

¹⁶ Paavolainen 1977, s. 95-96, 123.

¹⁷ Tanner 1951, s. 67.

Saksan sosialidemokraatit kävivät 1900-luvun alkuvuosina kiivasta keskustelua kautskylaisen puhdasoppisuuden ja bernsteinilaisen revisionismin keskinäisestä paremmuudesta työväenliikkeen johtoajatuksena. Karl Kautsky sosialidemokratian ehkä arvostetuin teoreetikko edusti niin sanottua puhdasoppista sosialidemokratiaa, mikä tarkoitti karkeasti ottaen vallankumouksellisuutta ja taistelevaa luokkatietoisuutta. Tunnetuin revisionisti oli puolestaan Edvard Bernstein, jonka ajatuksissa vallankumous ei ollut välttämätön pakko. Revisionistit olettivat, että sosialistista uudistuspolitiikkaa voi toteuttaa kapitalistisen järjestelmän sisällä. Bernstein korosti myös sitä, ettei uuden luomiseksi välttämättä tarvinnut hävittää jo olemassa olevaa yhteiskuntaa, vaan sitä oli mahdollista muuttaa rauhanomaisen politiikan avulla. Saksassa asuessaan Tanner piti itseään Kautskyn kannattajana, mutta pian Suomeen paluunsa jälkeen hän huomasi kuuluvansa kotoisessa SDP:ssä revisionistien ryhmään.¹⁸

Palattuaan Suomeen syksyllä 1903 Tanner sai töitä Turun Vähäväkisten Osuusliikkeen kaupanhoitajana. Tuoreena turkulaisena hän alkoi pian osallistua myös puoluepolitiikkaan. Valtakunnantasolla Tannerin ensimmäinen puoluepoliittinen esiintyminen tapahtui vuoden 1904 Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen kolmannessa ylimääräisessä puoluekokouksessa. Tanner osallistui kokoukseen Turun työväenyhdistyksen edustajistossa. Poliittisen uransa päänavauksen jälkeen Tanner omien sanojensa mukaan ajautui lähes vahingossa valtiopäivävaaliehdokkaaksi. Ensimmäinen ehdokkuus maamme ensimmäisissä yksikamarisen eduskunnan vaaleissa poiki joka tapauksessa Tannerille mandaatin valtiopäiville.¹⁹

Uudenuutukainen kansanedustaja hankkiutui synnyinkaupunkiinsa palattuaan mukaan osuuskunta Elannon toimintaan. Elanto oli muutamassa vuodessa kasvanut maan suurimmaksi osuuskunnaksi. Väinö Tanner nimitettiin Elannon hallintoneuvostoon jo syksyllä 1907, missä häntä nähtiin aluksi harvakseltaan, sillä totuttelu kansanedustajan työhön vei lähes kaiken hänen huomionsa.²⁰ Mutta viimeistään vuodesta 1909 Tanner kuului Osuusliike Elannon keskeisimpiin johtajiin. Elannon toimitusjohtaja Tannerista tuli vuonna 1915. Toimitusjohtajan työstä kehkeytyikin Tannerin toinen elämäntyö poliittisen uran ohella. Kolmekymmentäyksivuotinen toimitusjohtajan pesti päättyi

¹⁸ Jussila 1979, s. 112-116; Paavolainen 1977, s. 143-145; Soikkanen 1961, s. 324-328; Tanner 1951, s. 67-68.

¹⁹ Paavolainen 1977, s. 289-292; Tanner 1951, s. 265- 266.

²⁰ Paavolainen 1977, s. 442.

vasta sotasyllisyysoikeudenkäyntiin ja sitä seuranneeseen vankeusrangaistukseen vuonna 1946.²¹

2.2 Yhteisen sosialismin ongelma

Sisällissodan jälkeisessä sekasorrossa SDP:n jälleenrakentaminen jäi vallankumouksen kelkasta ajoissa poisjättäytyneiden sosialidemokraattien tehtäväksi.²² SDP:n ylimääräinen puoluekokous vuonna 1918 tuomitsi aseellisen vallankumouksen vääränä tapana ajaa työväen asiaa. Puolueen puheenjohtajaksi valittiin Väinö Tanner, varapuheenjohtajaksi Matti Paasivuori ja puoluesihteeriksi Taavi Tainio. Siivilleen räpistelleen työväenliikkeen uusiksi toimintaperiaatteiksi tuli laillisuus ja kansanvaltaisuus.²³

Uuden SDP:n menettelytapoihin oli kirjattu myös yhteistyön mahdollisuus porvaripuolueiden kanssa. SDP:n oikeiston eli tannerilaisten johdolla valittu revisionistinen linja oli monelle sosialidemokraattien vasemmistoon kuuluneelle hankala pala nieltäväksi. Vasemmisto-oppositio SDP:ssä arvostelikin puoluejohdon politiikkaa liian oikeistolaiseksi. Sosialidemokraattisen puolueen sisäiset ristiriidat kärjistyivät vuoden 1919 puoluekokouksessa. Kommunistit ymmärsivät, että toiminta SDP:n puitteissa olisi jatkossa mahdotonta. Niinpä uuden sosialistipuolueen perustamisen valmistelut aloitettiin vielä puoluekokouksen kestäessä.²⁴

Suomen Kommunistinen Puolue (SKP) oli perustettu Venäjällä vuonna 1918, ja sieltä se yritti vaikuttaa Suomen politiikkaan.²⁵ Suomen Sosialistinen Työväen Puolue (SSTP) perustettiin SKP:n avustuksella Helsingissä vuoden 1920 toukokuussa.²⁶ Uusi puolue syntyi suuren innostuksen vallassa ja puoluekokous päätti yksimielisesti liittyä Kommunistiseen Internationaaliin. Päätös Kominterin jäsenyydestä sai kuitenkin viranomaiset hermostumaan. Puoluekokous hajotettiin ja puolueen toiminta lakkautettiin ennen kuin se oli ehtinyt alkaakaan. Kuukautta myöhemmin SSTP

²¹ Paavolainen 1977, s. 442; Paavolainen 1979, s. 74.

²² Tanner 1957, s. 304-310.

²³ Soikkanen 1975, s. 329-337; Soikkanen 1968, s. 390-391; Tanner 1957, s. 311-316.

²⁴ Saarela 1996, s. 145-152; Soikkanen 1975, s. 343, 381; Soikkanen 1968, s. 393; Tanner 1966, s. 35.

²⁵ Lackman 1985, s. 56-57.

²⁶ SSTP:n ohjelman oli laatinut Otto-Ville Kuusinen. Ohjelmassa ei vaadittu aseellista vallankumousta, mutta siinä kuitenkin edellytettiin radikaaleja yhteiskunnallisia muutoksia. Tällaisina mainittakoon vallan siirtäminen kansalaisten muodostamille neuvostoille. Kuusisen kirjoittama SSTP:n ohjelma noudatteli kommunistisen internationaalin ensimmäisen kongressin (1919) julkilausumien periaatteita. Saarela 2002, s. 22; Saarela 1996, s. 158-161.

perustettiin uudelleen. Tuolloin vahingosta viisastuneet vasemmistososialistit maltoivat jättäytyä Kominterin ulkopuolelle ja näin ollen viranomaisetkin jaksoivat jonkin aikaa sietää uutta puoluetta.²⁷

SDP ja SSTP antoivat yhteisen julistuksen tammikuussa 1923. Vasemmistopuolueet ilmoittivat yhdistävänsä voimansa eräissä heille tärkeissä asioissa. Nämä tärkeät yhteiset asiat tarkoittivat käytännössä punavankien armahduslain hyväksymistä eduskunnassa. Vasemmiston yllättäen virinnyt yhteistyöhalukkuus säikäytti keskustaporvarillisen hallituksen ja pääministeri Kallio määräsi elokuussa 1923 kaksisataa kommunistia pidätettäväksi.²⁸

Kommunistien pidätykset olivat järkytys sosialidemokraateille, jotka olivat siihen saakka tukeneet Kallion hallitusta. Tässä kohtaa on hyvä huomata, että vuonna 1923 itsenäisen Suomen demokratia oli hädin tuskin taaperoiässä, eikä maamme poliittisilla käytännöillä ollut koeteltua tai totunnaista perustaa. Sosialidemokraattien piirissä pelättiin, että Kallion hallitus tai sitä seuraavat hallitukset käyttäisivät pidätyksiä poliittisena aseena myös SDP:tä vastaan. Sosialidemokraattien puheenjohtajana Väinö Tanner otti varsin jyrkän kannan hallituksen määräämiin pidätyksiin. Tannerin mukaan kommunistien ajaminen maan alle pois päivänpolitiikasta oli virhe, sillä näin tehdessään esivalta menettäisi sen vähäisenkin kontrollinsa kommunisteihin, mikä sillä siihen asti oli ollut. Puhuessaan eduskunnassa Tanner käytti kansalaisyhteiskunnasta ja kansanvallasta oikeutuksensa hakevaa retoriikkaa. Myöhemmässä tarkastelussa tulemme huomaamaan, että Tanner käytti samantapaista puhetyyliä hyökätessään lapuanliikettä vastaan.²⁹

2.3 Tannerin hallitus

SDP:n hylättyä vallankumousopit Tanner oli ilmoittanut olevansa valmis hallitusvastuuseen. Olihan hänellä kokemusta ministerisosialismista jo Oskari Tokoin itsenäisyysenaatin senaattorina. SDP:n puoluekokouksissa ministerisosialismin ajatus

²⁷ Lackman 1985, s. 61-62; Saarela 2002, s. 15-18; Saarela 1996, s. 158-161.

²⁸ Hakalehto 1966, s. 184-185; Lackman 1985, s. 64; Saarela 2002, s. 18-19; Soikkanen 1975, s. 422-425.

²⁹ Soikkanen 1975, s. 424; Tanner 1966, s. 21-35.

kuitenkin torjuttiin tavan takaa. Tanner joutui siis vielä 1920-luvun alkupuolella tyytymään oppositiojohtajan rooliinsa.³⁰

Vuosien kiistelystä jälkeen ministerisocialismin ajatus hyväksyttiin vuoden 1926 puoluekokouksessa SDP:n ohjelmaan. Sosialidemokraattien mahdollisuus hallitustyöhön avautui marraskuussa, kun Kallion toinen hallitus erosi. Presidentti Relander tarjosi silloin hallitustunnustelijan tehtävää ensin ruotsalaisille, mutta he kieltäytyivät kunniaa. Näin ollen Relander antoi hallituksen muodostamisen sosialidemokraattien vastuulle. Sopivan hallituskumppanin puutteessa muodostivat sosialidemokraatit yksin maamme itsenäisyyden ajan ensimmäisen vasemmistohallituksen.³¹

Suurin yksittäinen jupakka Tannerin hallituksen ympärillä käytiin kuitenkin puolustusvoimain lippupäivän paraatin järjestelyistä. Presidentti Relanderin terveys petti keväällä 1927 ja hän joutui jäämään sairauslomalle. Näin ollen pääministeri Tannerista tuli virkaatekevä presidentti. Tanner joutui tilanteeseen, jossa hänen oli valkoisen Suomen voiton juhlapäivänä otettava vastaan suojeluskuntien marssi. Paraatin vastaanottamisesta noussut kohu oli valtava. Paraatijutun laajuudesta kertoo se, että vielä kolme vuotta myöhemmin vuonna 1930 järjestetyssä SDP:n puoluekokouksessa käytettiin selvästi eniten puheenvuoroja juuri paraatijutun selvittelyyn.³²

Tannerin hallituksen olemassaolon ehtojen oikeutusta alettiin kyseenalaistaa SDP:n sisäisissä keskusteluissa jo keväällä 1927. Myös lehdistössä alettiin pohtia aikooko hallitus jatkaa millä hinnalla hyvänsä ja jos näin todella oli, mikä siinä tapauksessa erottaisi sosialidemokraattisen hallituksen sitä edeltäneistä porvariministeristöistä. Poliittinen myötätuuli näytti siis olevan kääntymässä vastaiseksi ja aivan erityiseksi kompastuskiveksi hallitukselle osoittautui vuoden 1928 budjetin valmistelu. Tannerin hallituksen vuoden ja neljän päivän mittainen taival loppui, kun hallituksen viljatulliesitys tuli eduskunnassa hylätyksi äänin 115 – 74. Vaikka sosialidemokraattinen hallituskokeilu jäikin lyhyeksi, kesti Tannerin hallitus silti enemmän iskuja kuin yleisesti oli uskottu. Tannerin hallituksen olemassaolo osoitti jo itsessään, että myös

³⁰ Paavolainen 1979, s. 452.

³¹ Paavolainen 1984, s. 87-88; Soikkanen 1975, s. 448-452; Tanner 1966, s. 77-79.

³² SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 103-109; Paavolainen 1984, s. 120-128; Soikkanen 1975, s. 453-454; Tanner 1966, s. 89-92

porvaripuolueissa uskottiin sosialidemokraattien olevan vakavissaan ja laillisin keinoin rakentamassa suomalaista demokratiaa.³³

3. KANSANVALTA VASTATUULESSA

3.1 Maakuntien miesten mitta täyttyy

Vuosien 1928 ja 1929 työtaistelut olivat kiristäneet tunnelmia työpaikoilla ja luoneet aiempaa voimakkaampia jännitteitä oikeiston ja sosialistien välille. Oikeistoryhmien kannattajat kokivat yhteiskunnan epäonnistuneen taistelussa kommunismia vastaan. Kommunismia rajoittamaan asetetut lait tai hallituksen tekemiset koettiin oikeiston kannattajien keskuudessa yhdentekeviksi, kun kommunistit näyttivät säilyttävän asemansa kaikista sanktiosta huolimatta. Esimerkiksi vuoden 1923 pidätyksien jälkeisissä vaaleissa (1924) SSTP oli toki vaalien suurin häviöjä, mutta kommunistit saivat silti eduskuntaan 18 edustajaa. Vuonna 1928 Etsivä Keskuspoliisi paljasti laajan maanalaisen kommunistiverkoston ja pidätti puolen sataa johtajiksi epäiltyä. EK:n tehoiskulla ei ollut oikeistolaisten pettymykseksi toivottua vaikutusta, vaan kevään 1929 vaaleissa peräti 23 kommunistia valittiin valtiopäiville.³⁴ Kommunismia kiivaasti vastustaneiden silmin yhteiskunta oli surkeasti epäonnistunut yrityksissään torjua kommunismin aiheuttamaa uhkaa ja monien mielestä demokratia ja parlamentarismi olivat syitä syntyneeseen tilanteeseen.³⁵

Koko 1920-luvun kiihtynyt kommunismin vastaisuus purkautui ensimmäistä kertaa väkivallaksi syksyllä 1929. Punaisiin sirpillä ja vasaralla koristeltuihin paitoihin pukeutuneet kommunistinuoret riisuttiin Lapualla väkisin paidoistaan. Joulukuun alussa paikkakunnalla pidettiin myös kansankokous, jossa esitetyt vaatimukset kommunismin hävittämisestä nostattivat tunteita ympäri maata. Kommunismin vastaisia joukkokokouksia järjestettiin pian Lapuan kokouksen jälkeen muun muassa Kuopiossa, Kotkassa, Savonlinnassa, Sortavalassa sekä Hämeenlinnassa. Ympäri maata järjestettyihin tilaisuuksiin kokoontui arvioiden mukaan kymmeniätuhansia kommunismiin tympääntyneitä suomalaisia.³⁶

³³ Paavolainen 1984, s. 131-134; Soikkanen 1975, s. 456-458; Tanner 1966, s. 100-104.

³⁴ Kommunistien paikkamäärä kasvoi kolmella vuoden 1927 vaaleista.

³⁵ Hakalehto 1964, s. 115; Hyvämäki 1964, s. 146-148; Kettunen 1986, s. 257-258.

³⁶ Huttula 2000, s. 65-66; Hyvämäki 1964, s. 154; Lackman 1985, s. 180-181; Uola 1982, s. 13-14.

Lapuan kokous oli myös sanellut ehtoja maan hallitukselle. Kokouksen ponsissa valtiovaltaa patisteltiin tarttumaan nopeasti toimeen kommunismin hävittämiseksi. Ellei hallitus reagoisi toivotulla tavalla kansanliike aloittaisi oman kommunismin vastaisen kampanjansa. Maakuntien miesten kokouksista lähetettiin lähetystöjä viemään kiukkuinen viesti ”kansakunnan kaapin päälle”. Niin presidentti kuin pääministerikin ottivat vastaan useita viestintuojien ryhmiä. Valtiovalta antoi kansanliikkeelle syksyllä 1929 vielä lähes varauksettoman tukensa.³⁷

Kommunistit tekivät Lapuan kokouksen vaatimuksista välikysymyksen. Kansanedustajat ja hallituksen jäsenet pääsivät näin ollen tuoreeltaan keskustelemaan kommunismin vastaisesta kansanliikkeestä. Vastauksessaan välikysymykseen pääministeri Kallio ymmärsi kommunismin tuskastuneita kansanjoukkoja. Kallion mukaan hallituksen tavoitteet ja toiveet suhteessa kommunismin olivat suurelta osin samanlaisia, kuin mitä kommunismin vastaisissa kokouksissa oli esitetty. Kallio kävi kommunistien kimppuun kovin sanoin ja totesi muun muassa, ettei Suomen kansa jaksakaan enää sulattaa kommunistien kiihotusoppeja.³⁸ Hallitus suhtautui kansanliikkeen vaatimuksiin hyväksyvästi, mutta eduskunnassa kuultiin paljon varautuneempiakin puheenvuoroja. Pääministerin oman puolueen Maalaisliiton eduskuntaryhmässäkin osa edustajista epäili, että kansanliikkeen väkivaltaiset piirteet saattaisivat vielä aiheuttaa ongelmia myös hallitusvallalle.³⁹

Hallituksen esitykset yhdistys – ja painovapauslakien tiukentamisesta olivat Kallion ministeristön vastaus Lapualta kajautettuun huutoon. Eduskunta käsitteli joulun alla hallituksen esityksiä hermostuneessa ilmapiirissä. Valtiopäiväedustajien joukossa pelättiin yleisesti, että jos yhdistys – ja painovapauden niukennukset jäisivät tekemättä joutuisivat lainmuutosta vastustaneet edustajat Lapuan miesten vihan kohteeksi. Muutokset yhdistyslakiin hyväksyttiin eduskunnassa 20.12. 1929, mutta painovapauslain käsittely lykkääntyi kansanedustajien joululoman yli seuraavaan vuoteen. Sosialidemokraattien eduskuntaryhmä hajosi yhdistyslain ratkaisevassa käsittelyssä, sillä peräti kahdeksantoista SDP:n edustajaa jättäytyi pois äänestyksestä. Tilanne oli sosialidemokraattien kannalta hyvin kiusallinen, sillä puolueen eduskuntaryhmä oli vaarassa leimautua pelkureiksi. Maineen menettämistäkin suurempi

³⁷ Relander 1968, s. 350-351 (päiväkirjamerkintä 27.11.1929), 353-354 (päiväkirjamerkintä 5.12.1929), 357; Hokkanen 1986, s. 16-17; Hyvämäki 1964, s. 154.

³⁸ Jääskeläinen 1977, s. 458.

³⁹ Huttula 2000, s. 66.

tappio ryhmälle oli kuitenkin se, että oikeistoradikaalien painostuspolitiikka näytti tuottaneen nopeita ja tuntuja tuloksia sosialidemokraattien kustannuksella.⁴⁰

3.2 Rivejään kokoavat sosialidemokraatit

3.2.1 SDP:n vuoden 1930 puoluekokous

Sosialidemokraattien puoluekokous järjestettiin sisäpoliittisesti kiihkeän syksyn jälkeen Helsingissä tammi-helmikuussa 1930. Kansanvallan ja parlamentarismien ruotiminen oli monella tavalla puoluekokouksen tärkeimpiä keskustelun aiheita. On huomattava, että vuoden 1918 tapahtumien taakka ei ollut missään tapauksessa poistunut SDP:n harteilta, eivätkä porvarien epäluulot sosialidemokratian suhteen olleet suinkaan haihtuneet.⁴¹ Puolue oli käyttänyt kokonaisen vuosikymmenen karistaakseen vallankumoukselliset varjot kannoiltaan ja vakuutellut kansanvaltaisten toimintatapojen ja laillisuuden kunnioittamista. Silti 1920 – ja 1930 lukujen vaihteessa elettiin vielä aikaa, jolloin sosialidemokraateista tuntui tarpeelliselta tuoda korostetusti esiin halunsa ja kykynsä demokraattiseen politikointiin. Se ikään kuin kuului asiaan. Varsinkin, kun oikeistoradikalismi oli edellisen vuoden lopulla nostanut päätään tunnetuin tuloksin.⁴²

Kansanvaltainen järjestelmä oli joutunut koetukselle ja se näytti selvinneen kokeestaan verrattain vähäisin vaurioin. Puolueen eduskuntaryhmän kilpi oli toki tahriintunut, mutta sen uskottiin olevan puhdistettavissa. SDP:n johdossa luotettiin siihen, että pahin myllerrys oli jo takana.⁴³ Puoluekokouksessa useampi puhuja – heidän joukossaan mm. K. H. Wiik, J. W. Keto ja Tanner – esitelmöi kansanvallan tilasta ja totesi sen vakaaksi. Kuitenkin pidettiin tärkeänä, että sosialidemokraatit ja muut kansanvaltaa harrastavat tahot tulisivat tarvittaessa puolustamaan demokraattista järjestelmää oikeistolaisia ”*taantumuksen voimia*” vastaan. Tukea laillisuusrintamalle toivottiin niin RKP:stä, Edistys Puolueesta kuin Maalaisliitostakin. Helsingin kokouksessa SDP:n johto yritti puheissaan rohkaista⁴⁴ puolueväkeä ja vakuuttaa sille, ettei sosialidemokraattien

⁴⁰ Soikkanen 1975, s. 497-498; Jääskeläinen 1973, s. 94 –96.

⁴¹ Vares 1996, s. 91.

⁴² Siltala 1985, s. 486-487 vrt. Vares 1996, s. 90-92.

⁴³ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 232; Kettunen 1986, s.308.

⁴⁴ Kirjeessään Oskari Tokoille 6. kesäkuuta 1930 Tanner kirjoitti: ” *Olen omasta puolestani koittanut viimeiseen saakka valaa optimismia ja rohkeutta, mutta vähän vaikeaa se alkaa olla.*”, Paavolainen 1984, s. 189; SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 232-233; Hakalehto 1973, s. 103-104.

taistelumoraali ollut hävinnyt mihinkään. Saman sanoman puolueen johto halusi epäilemättä lähettää myös poliittisille vastustajilleen.⁴⁵

Koko 1920-luvun ajan eräs SDP:n hankalimmista sisäisistä kysymyksistä oli ollut puolueen suhtautuminen ministerisosialismiin. Karkeasti ottaen sosialidemokraattien oikeistolainen osa oli Tannerin johdolla vaatinut parlamentarismien sääntöjen noudattamista niin, että kun puolueen eduskuntaryhmä aiheuttaisi hallituksen kaatumisen tulisi puolueen olla valmis hallitusvastuuseen.⁴⁶ Puoluekokouksessa J. W. Keto ehkä voimakkaimmin asettui puolustamaan tätä parlamentarismien pelisääntöjen noudattamisen ajatusta. SDP:n vasemmistosiipi⁴⁷ oli valmis hallitustyöhön vain siinä tapauksessa, että kansallisen kriisin laukaiseminen edellytti puolueen osallistumista hallitukseen.⁴⁸

Puoluekokouksen puheenvuoroissa Wiik ja erityisesti J. F. Aalto vastustivat nk. hallituksenkaatajan vastuun orjallista noudattamista. Wiik suhtautui varauksellisesti hallitustyöhön porvaripuolueiden kanssa, mutta oli silti valmis tietyin varauksin noudattamaan kaatajan vastuun periaatetta. Aalto oli selvästi jyrkempi. Hänen mukaansa oli olemassa kahdenlaista parlamentarismia - porvarillista ja sosialistista - joista ensin mainittu oli luonteeltaan taantumuksellista eikä sitä siksi pitänyt sokeasti totella. Sosialistisen parlamentarismien väljemmissä puitteissa hallitusten ulkopuolella pysyttelemine ei ollut mikään ongelma.⁴⁹ Vähemmistöhallituksen muodostamisen mahdollisuuden vasemmistososialidemokraatit suhtautuivat vähintäänkin penseästi. Puoluekokouksen päätöksessä menettelytapaohjeista hyväksyttiin kuitenkin kaatajan vastuu parlamentarismien sääntöihin kuuluvaksi. SDP saattoi vastedes osallistua myös kokoomushallitukseen, mikäli siitä olisi hyötyä työväen etujen ajamisessa. Hallitusvastuusta kieltäytymisen varalta menettelytapaohjeen sanamuotoon oli

⁴⁵ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 140–141 ja 232-233; Kettunen 1986, s. 261; Soikkanen. 1975, s. 498-499.

⁴⁶ Paavolainen 1984, s. 61.

⁴⁷ Vuoden 1918 sodan jälkeen SDP luotiin uudelleen vallankumouksen ulkopuolelle jättäytyneiden sosialidemokraattien johdolla. Tuolloin puolueen oli pikavauhtia pystyttävä todistamaan, että se toimi tiukasti laillisuuden ja kansanvaltaisuuden suomissa puitteissa. SDP:n pyrkimykset hovikelpoisuuteen porvaripuolueiden joukossa herättivät puolueen sisällä pahennusta. Vasemmistososialidemokraateiksi identifioitunut ryhmä katsoi, että SDP oli ajautunut laillisuuspolitiikkaan liian lähelle porvaripuolueita. Vasemmisto vaati puolueelta selvästi luokkatietoisempaa sosialistista politiikkaa. SDP:n sisäisessä valtakamppailussa vasemmistososialidemokraatit jäivät kommunistien eroamisen jälkeen oppositioksi. Oikeistososialidemokraatit katsoivat, että SDP:n pitäisi pyrkiä toimimaan kapitalistisen yhteiskunnan sisällä tarvittaessa kapitalistisin keinoin. Oikeistososialidemokraatteja kutsuttiin yleisesti myös tannerilaisiksi. Vuonna 1920 äärimmäinen vasemmisto erosi puolueesta omaksi kommunistiseksi puolueeksi SSTP:ksi.

⁴⁸ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 131-136, 144.

⁴⁹ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 131-136, 144.

suunniteltu silti pieni porsaanreikä. Siinä sanottiin, ettei sosialidemokraattinen puolue ainakaan periaatteesta kieltäydy muodostamasta hallitusta. Käytännön edellytykset SDP:n hallitukseen menolle olivat kuitenkin hyvin rajalliset.⁵⁰

Jos porvarien kipupiste ylittyi syksyllä 1929 työtaisteluiden myötä, niin eivät sosialidemokraatitkaan olleet erityisen ilahtuneita kommunistien äkkiyrkistä työmarkkinaratkaisuksista. Vuoden 1930 lokakuussa sosialidemokraattien voimin perustetun SAK:n ensimmäisessä kokouksessa kommunistien tekemisiä muisteltiin rikoksina työväenluokkaa vastaan.⁵¹ Kovin paljon hellemmiin ei kommunisteja käsitelty tammi-helmikuun puoluekokouksessakaan, vaan menneiden kuukausien levottomuuksien käsitettiin johtuneen kommunistien ajattelemattomasta agitaatiosta ja tihutöistä kuten työmaaterrorista. Kommunismin vastustaminen kirjattiin sekin menettelytapaohjeisiin, joissa ”*Työväenliikkeen eheyttäminen ja taistelu uuskommunismia vastaan*” sai oman erikseen otsikoidun kappaleensa.⁵²

Pauli Kettunen erottaa sosialidemokraattien kommunismin vastustamisessa kaksi tasoa, Tannerin käytännöllisen ja Wiikin teoreettisen kommunisminvastaisuuden. Edellinen perustui väitteisiin kommunistien takia heikentyneestä vaalimenestyksestä ja yleisen ilmapiirin vasemmistolaisvihamielistymisestä, mikä luonnollisesti teki sosialidemokraattien elämän vaikeammaksi. Jälkimmäinen puolestaan perustui teoreettiseen oletukseen, että kommunismi Venäjän ulkopuolelle tuotuna hidasti kapitalistisen yhteiskunnan vääjäämätöntä kehitystä kohti sosialistista vallankumousta tai jopa esti sen toteutumisen kokonaan. Kettusen mukaan Tannerin ja Wiikin käsitykset eivät kuitenkaan olleet toisilleen vastakkaisia. Paremminkin ne olivat saman ilmiön kaksi rinnakkaista ulottuvuutta, jotka 1920-luvun loppua kohden lähenivät toisiaan.⁵³

3.2.2 Tanner astuu esiin kulisseista

Tanner oli tullut SDP:n neljänteentoista puoluekokoukseen palatakseen politiikan huipulle. Edellinen puoluekokous oli ollut myrskyisä taistelu tannerilaisten ja vasemmisto-opposition välillä. Vuonna 1930 Tanner halusi ehdottomasti välttää

⁵⁰ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 39; Kettunen 1986, s. 307-308.

⁵¹ Soikkanen 1975, s. 494. Ammattijärjestöjen katto-organisaatio Suomen Ammatti Järjestö (SAJ) liukui 1920-luvun puolivälissä kommunistien valtaan. SAJ radikalisoitui kommunistien johtamana ja ammattijärjestöt ajautuivat törmäyskurssille SDP:n laillisuuspolitiikan kanssa. Suomen Ammattijärjestöjen Keskusliitto (SAK) perustettiin vuonna 1930 sosialidemokraattisen ammattiyhdistystoiminnan jatkamiseksi.

⁵² SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 37; Kettunen 1986, s. 309; Soikkanen 1975, s. 500.

⁵³ Kettunen 1986, s. 308-310.

samanlaisen voimainkoetuksen. Hän piti tärkeänä sitä, ettei puoluekokous olisi keskittynyt liikaa oikeiston ja vasemmiston väliseen kinasteluun. Tanner toivoi väistävänsä kitkerät, mutta jo tavaksi tulleet vasemmiston kommentit omasta liiallisesta oikeistolaisuudestaan sekä porvarillisen parlamentarismien rummutuksesta.⁵⁴

Hannu Soikkanen toteaa, että Tanner palasi puoluepolitiikkaan enemmän lapualaisuuden rohkeana arvostelijana kuin oikeistolinjan edustajana.⁵⁵ Juuri tällaisen käsityksen Tanner halusikin luoda. Hän oli pysytellyt tarkoituksella sivussa parlamentarismikeskustelusta, jonka saattoi ennakoida itselleen hankalaksi. Olihan jo etukäteen selvää, että Tanner joutuisi vastaamaan moneen kiperään kysymykseen johtamansa hallituksen kolmen vuoden takaisista tekemisistä.⁵⁶

Ylivoimaisesti kuumien keskustelun aihe Tannerin hallitukseen liittyen oli niin sanotun paraatijupakan selvittely. Kymmenissä puheenvuoroissa ihmeteltiin, miksi Tanner pääministerinä ollessaan oli ottanut suojeluskuntien paraatin vastaan. Rangaistukseksi entiselle pääministerille ehdotettiin tavanomaisen puolueesta erottamisen korvikkeena isällistä selkäsaunaa. Tannerin ratkaisulle löytyi silti ymmärtäjiäkin. Tanner kuitenkin puolustautui pitkässä ja perusteellisessa selvityksessään siitä miksi hänen oli ollut suostuttava ottamaan vastaan suojeluskuntien ohimarssi. Tanner selitti puoluekokoukselle muun muassa, että presidentti Relander oli pyytänyt paraatin hoitamista häneltä. Tanner katsoi velvollisuutensa olleen suostua presidentin pyyntöön. Tanner huomautti samassa yhteydessä, että tässä asiassa hänen suurin rikoksensa oli jäänyt puoluekokoukselta huomaamatta. Olihan Tanner neljä kuukautta maan vt. presidentti ja siten myös Suojeluskuntien ylin päällikkö.⁵⁷

3.2.3 *Kansanvallan puolustuksen suuntaviivoja*

Kuten kappaleessa 3.1 jo mainittiin kommunismin vastustajien aktivoituminen oli kiristänyt tunnelmia sisäpolitiikassa. Puoluekokouspöytäkirjaan otsikolla ”*Julistus taantumusta vastaan*” painetussa puheessa Tanner käsitteli mm. kansalaisvapauksien koskemattomuutta. Tällä tavalla hän haki tukea puoluekokoukselta ajatuksilleen kansanvallan asemasta aikansa suomalaisessa yhteiskunnassa sanoessaan:

⁵⁴ Paavolainen 1984, s. 179-185; Soikkanen 1975, s. 499-506; Soikkanen 1968, s. 406-407.

⁵⁵ Soikkanen 1975, s.506.

⁵⁶ Paavolainen 1984, s. 179-185; Soikkanen 1975, s. 499-506.

⁵⁷ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 103-109 (Tannerin puheenvuoro paraatijupakan.). Tanner 1966, s. 92; Paavolainen 1984, s. 183-185.

*” Minä luulen tulkitsevani kaikkien täällä olevien yksimielisen ajatuksen, kun sanon, että meidän ei ole vapaaehtoisesti suostuttava minkäänlaisiin kansalaisvapauden rajoittamisiin, esitettäköön niiden hyväksi kuinka kauniita perusteluja tahansa. (Hyvä! Hyvä!) Kaikkein vähimmän on meidän puoleltamme suvaittava edes mahdollisuutta tukea ja edistää semmoisia suunnitelmia, jotka jollakin tavalla horjuttaisivat kansanvaltaista ja parlamenttaarista hallitusjärjestelmäämme.”*⁵⁸

Tanner käsittelee äärioikeiston aktivoitumista suoraan toimintaan, mikä oli hänen omien sanojensa mukaan sosialidemokraattien suurin poliittinen huoli. Tannerin mukaan Lapuan tapahtumiin suurimmat syylliset olivat kommunistit ja toisaalta kansanliikettä kulsseista manipuloivat teollisuusjohtajat.⁵⁹

Puheenvuorossa oli lähes sovittelevia sävyjä, joita kevään ehdittyä pidemmälle oli enää turha etsiä Tannerin tai muidenkaan sosialidemokraattien puheista. Kommunistien tekemisille Tannerilta ei siis riittänyt ymmärrystä, mutta sen sijaan tavallisten talonpoikien suuttumusta ja heidän mielenilmauksiaan hän piti luonnollisena vastauksena kommunistien agitaatioon. Tanner antoi ymmärtää, että koko maahan levinneet talonpoikaisväestön vihanpurkaukset olivat olleet välineitä oikeistoradikaalien piirien valtapyrkimyksille.⁶⁰

*” Erinäiset fascistisia ajatuksia hautovat henkilöt koettivat saada tämän kansanliikkeen johdon käsiinsä ja kalastella sameassa vedessä. Sitten syntyi yleinen liikehtiminen maassa, jolloin esitettiin jopa lainvastaisiakin vaatimuksia. Tämä loi maamme politiikkaan paniikki mielialan, jonka alaisena jouduttiin käsittelemään m.m. yhdistyslakia tunnetulla seurauksella.”*⁶¹

Kansanvallan kriisin aikaiseen keskusteluun kuului oleellisesti kissanhännänveto siitä, oliko lapuanliikkeellä kommunismin hävittämisen lisäksi muita tavoitteita. Oliko kansanliikkeen voimaa kenties tarkoitus käyttää myös sosialidemokraatteja vastaan? Ja ennen kaikkea, kaavailivatko oikeiston radikaalit johtajat maahan diktatuuria tai jotain muuta uutta tapaa hallita?⁶²

⁵⁸ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 233.

⁵⁹ Nygård osoittaa, että lapuanliikkeen valtuuskunnassa oli kesällä 1930 oli huomattavan paljon kaupan – ja teollisuudenjohtajia. Nygård 1982, s. 81.

⁶⁰ Alapuro 1973, s. 40-41; Hakalehto 1973, s. 103-104.

⁶¹ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 232.

⁶² Tanner 1966, s. 109-111.

Vasemmistossa käsitys kansanliikkeen taustavaikuttajista, rahoittajista ja ns. todellisista johtajista oli jokseenkin samanlainen. Matti Lackmanin mukaan SKP:ssä arveltiin jo vuoden 1929 lopulla, että lapuanliike oli kuin marionettinukke, jonka narut olivat tiukasti ”suurpääoman” ja ”riistoporvarien” käsissä.⁶³ Tässä asiassa Tanner oli samaa mieltä kommunistien kanssa. Hänellä oli hyvä syy epäillä, että lapuanliikkeen taustalla hääri salaperäisiä vaikuttajia, jotka todella suunnittelivat kansavaltaisen järjestelmän perusteellista remontoimista. Nimittäin joulukuun alussa 1929 kauppaneuvos ja tehtailija Rafael Haarla oli pyytänyt Tanneria ryhtymään Suomen diktaattoriksi. Se, oliko tällä erikoisella ehdotuksella laajempaa kannatusta, ei ole tiedossa, mutta Tanner selvästikin ounasteli, ettei Haarla ollut yksin asiaansa ajamassa. Tanner oli Elannon toimitusjohtajana jatkuvasti tekemisissä maan tärkeimpien teollisuusjohtajien kanssa. Siksi onkin syytä olettaa, että hänellä oli jonkinlainen käsitys siitä, keitä muita saattoi olla Haarlan itsensä lisäksi tämän tekemän ehdotuksen takana. Näihin Haarlan mahdollisiin taustajoukkoihin Tanner viittaa puhuessaan ”*fascistisia ajatuksia*” hautovista henkilöistä.⁶⁴

Tanner jatkoi myöhemminkin kulisseyssä pysytelleiden oikeistoradikalismien kannattajien arvostelua, mutta ei kuitenkaan ennen Mäntsälän kapinaa maininnut ketään heistä nimeltä. Tämä oli osoitus Tannerin tavasta pitäytyä tarkasti faktoissa. Lakimiehen pedanttisuudella hän vältti puhumasta asioista, joita hän ei pystynyt tarpeen tullen näyttämään toteen. Lipsahduksiakin silti sattui. Sellaisena mainittakoon hänen puheensa Kauhavalla ja Munsalassa elokuussa 1933, jolloin hän innostui arvostelevaan Kivimäen hallitusta siinä määrin räväkästi, että sai myöhemmin oikeudessa sakot sanomisistaan.⁶⁵

Palataanpa vielä hetkeksi SDP:n neljäntoista puoluekokouksen tunnelmiin. Tannerin puheessa erottui puolueväen rauhoittelu ja pyrkimys osoittaa, että sosialidemokraateilla oli edelleen kaikki edellytykset vastata lapualaisuuden haasteeseen kansanvaltaisain keinoin. Puolueväen rauhoittelun tarve oli syntynyt oikeistoradikalismien noususta ja SDP:n kannalta nolosti päättyneestä yhdistyslain käsittelystä eduskunnassa. Mainittujen syiden lisäksi puolueen kenttäväen rauhoittelu voidaan kytkeä yhteiskunnallisen normaaliuden ja epänormaaliuden ongelmiin.⁶⁶

⁶³ Lackman 1985, s. 181-183.

⁶⁴ Kettunen 1986, s. 310; Tanner 1966, s. 109-111.

⁶⁵ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 231-233; Tanner 1956, s. 179-193; Vrt. esim. TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Jyväskylän puhe 1.5.1930.

⁶⁶ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 131-142, 231-233.

Tannerin kansanvaltaa puolustavissa kannanotoissa esiintyi vuosina 1929-1933 usein maininta yhteiskunnan epänormaalista tilasta. Tavallisimmin Tanner tarkoitti epänormaaliudella lapuanliikkeen tekemiä laittomuuksia ja niiden aiheuttamia hallinnollisia sekä oikeudellisia ongelmia. Lapuanliikkeen ollessa voimakkaimmillaan sen vaikutus tunkeutui koko yhteiskunnan läpi rikkoen jopa ihmisten henkilökohtaisen koskemattomuuden rajan. Normaaliudesta tuli näin ollen jonkinlainen ihannetilanne, johon kansanvallan puolustajien oli pyrittävä.⁶⁷

Tannerin ajattelussa epänormaalius oli este demokratian toteutumiselle. Yhdistyslain käsittely oli osoittanut, ettei painostusta eli epänormaalia toimintaa voinut hyväksyä. Siksi sitkeä sääntöjen noudattaminen ja elämän jatkaminen mahdollisimman normaalisti olivat itse asiassa parhaita keinoja palauttaa yhteiskunnallinen tasapaino.⁶⁸

Sosialidemokraattien suurin poliittinen huolenaihe oli Tannerin mukaan siis *“taantumuksellinen kiihko”*, jonka ilmentyminä hän piti Lapuan tapahtumia. Tannerin puheenvuorot puoluekokouksessa olivat silti puheina vielä melko maltillisia. Voi sanoa, että hänen 1.2.1930 pitämä puhe ja esiintyminen puoluekokouksessa kokonaisuutena oli juuri niin rohkea kuin suurempia ristiriitoja nostattamatta oli mahdollista. Toisaalta Tannerin puheissa oli tarpeeksi särmikkyyttä, jotta puolueväki saattoi aistia niistä Soikkasen mainitsemaa rohkeutta.⁶⁹

Tanner käytti puhuessaan sosialistista retoriikkaa melko vähän silloinkin, kun hän puhui selvästi sosialidemokraattiselle yleisölle.⁷⁰ Tanner ei halunnut lietsoa jyrkillä lausunnoilla paniikkia puolueväen keskuuteen.⁷¹ Toisaalta hänen oma asemansa SDP:ssä oli ollut uhattuna sosialidemokraattien oikeiston ja vasemmiston ristiriitojen vuoksi, eikä hän halunnut pilata paluutaan linjaerimielisyyksien takia.⁷² Lisäksi Tanner toivoi omien sanojensa mukaan vielä vappunakin, että lapualaisten uho laantuisi ilman suurempia konflikteja ja varoi liikaa provosoimasta oikeistoa. Tanner halusi myös tehdä selväksi, ettei sosialidemokraateilla ollut mitään tekemistä kommunistien kanssa. Kuin

⁶⁷ Huttula 2000, s. 115-117; Siltala 1985, s. 92-94. Ks. SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 231-233, Vp II 1930, s. 39.

⁶⁸ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 232-233.

⁶⁹ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 231-233; Soikkanen 1975, s. 506; Soikkanen 1968, s. 406-408.

⁷⁰ Vrt. Jyväskylän puhe 1.5. 1930 ja Helsingin puhe 1.2. 1930.

⁷¹ Paavolainen 1984, s. 189.

⁷² Paavolainen 1984, s. 57-60, 181-182.

varmimmaksi vakuudeksi hän karsi yhteissosialistisiksi tulkittavissa olevat huomautukset puheistaan mahdollisimman vähiin.⁷³

3.3 Lapuanliikkeen nousevan voiman varjo

3.3.1 Järjestäytyvä oikeistoradikalismi – entistä todellisempi uhka

Maalaisliiton niin kutsutun oikeistosuuntauksen on katsottu alkaneen 1920-luvun puolivälin tietämillä. Maalaisliitolla olikin oma roolinsa, kun lapuanliikkeestä talven ja kevään 1930 aikana kehittyi entistä vakavammin otettava vastustaja kansanvallan puolustajille. Suomen Lukko perustettiin 16. maaliskuuta vuonna 1930 ja sen perustajajäsenistä kolmannes oli tunnettuja maalaisliittolaisia, osa jopa kansanedustajia. Lapualla pidetyssä ensimmäisessä kokouksessa oli vaadittu uudelta järjestöltä hyvin jyrkkiä otteita kommunismin nujertamiseksi. Suomen Lukon ohjelmajulistuksessa vaadittiin kommunismin hävittämistä, mutta väkivaltaa tai antiparlamentarismia siinä ei hyväksytty. Maalaisliitossa Suomen Lukosta oli kaavailtu nimenomaan laillista ulkoparlamentaarista painostusjärjestöä.⁷⁴

Maalaisliitossa herännyt radikalismi oli puolueen johdolle ongelma. Kuvaavaa tilanteelle oli, että kun kokoomuslainen Martti Pihkala pyysi pääministeri Kalliota Suomen Lukon johtajaksi vastasi Kallio kieltävästi ja totesi nuivasti että ”*Suomen Lukko on ruostunut lukko*”. Myös kansanliikkeeseen myönteisesti suhtautunut presidentti Relander oudoksui Lapuan kokouksen kiihkeitä kannanottoja. Hän arveli päiväkirjassaan, että muutamilla kokouksen kiivaimmista puhujista oli ollut ”*pää paperista*”.⁷⁵

Maalaisliitolla ei ollut varaa tinkiä kansanvaltaisesta linjasta, eikä Suomen Lukon pysymisestä laillisena painostusjärjestönä ollut riittäviä takeita. Järjestön perustamiskokouksen erittäin kiihkeä tunnelma ja siellä monen puhujan suulla esitetyt vaatimukset eduskunnan viraltapanosta tai aseistetusta marssista pääkaupunkiin antoivat

⁷³ SDP:n XV puoluekokouksen ptk. 1930, s. 231-233; TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Jyväskylän puhe 1.5. 1930 ja Helsingin puhe 6.6. 1930.

⁷⁴ Mylly 1989, s. 256; Siltala 1985, s. 65-66; Uola 1982, s. 14. Suomen Lukon perustamiskokouksen kiihkeyttä selittää pitkälti rikoslain 2. luvun 7§:n (nk. painovapauslaki) muutosehdotuksen hylkääminen eduskunnassa 14.3. 1930. Oikeistoporvarit olivat ajaneet muutosta mainittuun lainkohtaan, jotta kommunistilehtien ilmestyminen olisi voitu tehokkaammin estää. Moni Lapuan kokouksen puhujista arvosteli Kallion hallitusta siitä, ettei se ollut tehnyt painovapausasiasta luottamusksymystä. Kallion hallitukseen pettyneet Suomen Lukon perustajat tulkitsivat tilanteen niin, että hallitus oli antanut liian helposti periksi vasemmiston vaatimuksille. Hokkanen 1986, 19-20.

⁷⁵ Relander 1968, s. 411 (päiväkirjamerkintä 17.3.1930); Perälä 1998, s. 89; Siltala 1985, s. 70-72.

aiheen olettaa, että Kallion ja kumppaneiden skeptisyys oli ollut aiheellista. Viimeistään Työn Äänen kirjapainon moukarointi maaliskuun lopulla osoitti, ettei oikeistoradikalismi kansanliikkeenä yrittänytkään pysyä laillisuuden rajoissa.⁷⁶

Kallio tai muutkaan Maalaisliiton johtoon kuuluneet eivät silti julkisesti esittäneet huoltaan Suomen Lukon radikalismista. Maalaisliittolaisten merkittävä rooli Suomen Lukon perustamisessa sai monet sosialidemokraatit epäilemään, että maan hallitus ja Maalaisliitto olivat entisestään lähestyneet radikaalia kansanliikettä. Tähän murenivat myös sosialidemokraattien toiveet yhteistyöstä Maalaisliiton kanssa. Maaliskuun puolivälin jälkeen vuonna 1930 SDP:n puoluetoimikunnassa ja eduskuntaryhmässä luettiin vakavin ilmein raportteja, joiden mukaan Lapualla oli esitetty vaatimuksia ei vain kommunismin, vaan kaiken marxilaisuuden hävittämistä Suomesta.⁷⁷

Tanner julkaisi yhdessä J. W. Kedon, puheenjohtaja Kaarlo Harvalan sekä puoluesihteerin Karl H. Wiikin kanssa kannanoton 19. 3. 1930 Suomen Sosialidemokraatissa Lapualla pidetyn kokouksen johdosta. Tanner vertasi Lapuan kokouksen vaatimuksia kommunistien aiemmin esittämiin vaatimuksiin ja kirjoitti:

*”Samanlaista voimasanojen käyttöä olemme saaneet kuulla lukuisissa kommunistien kokouksissa panematta sille mitään merkitystä. Miksi olisi asia otettava toiselta kannalta, jos joku pastori tai apteekkari menettää mielensä tasapainon. Tuommoiset intoilijat tehdään helpoimmin vaarattomiksi, ellei heidän suunsoitolleen anna suurempaa merkitystä kuin ne ansaitsevat.”*⁷⁸

Suomen Sosialidemokraatissa julkaistu kirjoitus jatkaa selvästi puoluekokouksesta alkaneella sosialidemokraattien kenttäväkeä rauhoittavalla linjalla. Tannerin kielenkäyttö oli tällä kertaa terävämpää ja asiallisen kritiikin ohella Tanner käytti vähätteleviä ja jopa ivallisiakin ilmauksia kuvaessaan Lapuan tapahtumia. Piikittelevä kritikointikin viittasi siihen, että sosialidemokraattien johto oli ottanut Lapuan kokouksessa esitetyt vaatimukset vakavasti.⁷⁹

Lehden palstoilla SDP:n johtajatroikka esiintyi hyvin itsevarmasti. Yksi toisensa jälkeen he vakuuttivat, ettei fasismilla ollut Suomessa menestymisen mahdollisuuksia. Sosialidemokraateista K. H. Wiik oli paneutunut perusteellisimmin fasismiin

⁷⁶ Mylly 1989, s. 256-257.

⁷⁷ Nygård 1982, s. 78; Soikkanen 1975, s. 507-508.

⁷⁸ Suomen Sosialidemokraatti 19. 3.1930.

⁷⁹ Suomen Sosialidemokraatti 19.3.1930; Tanner 1966, s. 112.

menestymisen edellytyksiin Suomessa ja kirjoittanut asiasta useita artikkeleita.⁸⁰ Harvala ja Tanner seurailivat fasismikannanotoissaan Wiikin teoreettisempaa ajatuksen lentoa. Kuten edellä jo todettiin, kirjoituksessa pyrittiin rauhoitteluun huolestuneita lukijoita ja samalla vahvistaa käsitystä siitä, ettei sosialidemokraatteja voi horjuttaa väkevilläkään puheilla.⁸¹

Lapualta kulkeutuneet tiedot olivat saaneet sosialidemokraattien puoluekoneiston pyörimään. SDP:n puolueoimikunta ja eduskuntaryhmä pitivät kiireelliset kokouksensa, joiden jälkeen Tanner ja Harvala vierailivat puolueoimikunnan lähettämänä pääministeri Kyösti Kallion luona selvittämässä, kuinka hallitus aikoi jatkossa suhtautua Suomen Lukkoon. Sosialidemokraattien eduskuntaryhmä suunnitteli aiheesta välikysymystä. Ryhmä päätti toistaiseksi kuitenkin luopua aikeistaan, koska maalaisliittolaisen hallituksen tilalle pelättiin tulevan lapualaisten vaatima kokoomusvetoinen oikeistohallitus. Tannerin kirjoitusta mukailleen sosialidemokraatit olivat antaneet julkisesta rauhallisuudesta huolimatta *“mielensä tasapainon menettäneiden”* puheille aikamoisen merkityksen.⁸²

3.3.2 *Moukarit ja rautakanget*

Kuten aiemmin jo mainittiin kommunistilehti Työn Äänen kirjapaino tuhouttiin Vaasassa maaliskuun 28. päivän vastaisena yönä. Sosialidemokraattien puolueoimikunta, puolueoimikunta ja eduskuntaryhmä pitivät kokouksiaan ahkerasti Vaasan tapahtumia seuranneina päivinä. Puolueessa vallitsi yksimielisyys siitä, että eduskuntaryhmän oli pikimmiten tehtävä välikysymys ja hallitukselta oli vaadittava selvitys tapahtuneesta. SDP ei edelleenkään ollut innokas kaatamaan hallitusta, mutta epäluottamusta päätettiin silti ehdottaa, jos hallituksen vastaus ei olisi sosialidemokraatteja tyydyttävä.⁸³

Luonnollisesti myös kommunistit jättivät oman välikysymyksensä Työn Äänen bruttaalin hiljentämisen takia. Vaasan tapahtumia koskevat välikysymykset tulivat huhtikuun 3. päivänä eduskunnan käsiteltäviksi. Sosialidemokraattien Johan Helo oli puheessaan arvostellut pääministeriä ja epäillyt tämän kykyä toimia oikeistoradikaalien laittomuuksia vastaan. Helo korosti, että Kalliolla oli kokemusta kommunistien

⁸⁰ Kettunen 1986, s. 311.

⁸¹ Suomen Sosialidemokraatti 19.3.1930; Perälä 1998, s. 79; Tanner 1966, s. 112.

⁸² Hokkanen 1986, s. 22; Perälä 1998, s. 78-79; Soikkanen 1975, s. 507; Tanner 1966, s. 112.

⁸³ Perälä 1998, s. 86-89; Soikkanen 1975, s. 508.

kurittamisesta jo 1920-luvulta, mutta silti pääministeri jäi neuvottomaksi, kun olisi pitänyt puuttua oikeiston tekemiin rikoksiin.⁸⁴

Pääministeri Kallio oli raivostunut kuullessaan Työn Äänen sabotaasista. Pääministerin kiukku ei juuri ollut laantunut, kun hän puhui eduskunnalle välikysymyskeskustelun yhteydessä. Kallio tosin purki suuttumustaan voimakkaimmin kommunisteihin. Puheensa aikana salin vasemmasta laidasta kuuluneista välihuudoista tuotuneena pääministeri jyräsi, ettei kommunisteilla pitäisi edes olla oikeutta istua eduskunnassa saati sitten häiritä puhujia välihuudoilla. Puheessaan Kallio, kuten muutkin tuon päivän puhujat tuomitsi lapuanliikkeen laittomuudet. Kallio lupasi, etteivät Vaasassa moukariin ja kankiin tarttuneiden miesten rikokset jäisi rankaisematta. Kallion ja hänen oman puolueensa maalaisliiton käsitykset mahdollisuuksista ohjalla lapuanliikettä osoittautuivat pian ylioptimistiseksi.⁸⁵

Sosialidemokraateista äänessä olivat vielä mm. puheenjohtaja Kaarlo Harvala ja J. W. Keto, jotka pitivät esillä jo tutuiksi käyneitä teemoja kansanvallasta. SDP:n edustajien puheissa näkyi selvä työnjako. Puheenjohtaja Harvala puhui Vaasan tapahtumista laillisuuden ja laittomuuden näkökulmasta ja vaati tuomioita rikoksen tekijöille. Hän tosin epäili samoin kuin Helo, että vaikka hallituksella olisi haluakin, niin siltä puuttuivat konstit moukarojien kiinni saamiseksi. Keto korosti käsillä olleen kriisin taloudellisia vaikutuksia, kun Helo oli selvästi keskittynyt pääministerin tekemisien kritiikkiin. Keto totesi, ettei Suomen tapaisella pienellä ja nuorella maalla ollut taloudellisestikaan varaa luisua anarkiaan, joka väistämättä uhkasi ellei hallitus saanut liikkeellä olleita lapualaisia kuriin. Niin Harvala kuin Ketokin varoittelivat eduskuntaa fasismista. Viimeksi mainittu muistutti, ettei fasismi ollut mikään onnena. Kedon mukaan fasismin keinoin ei voisi nousta talouden lamasta. Italian heikentynyttä taloutta esimerkkinä käyttäen hän yritti osoittaa, mikä Suomea odottaisi, jos meilläkin ryhdyttäisiin joukolla fasisteiksi.⁸⁶

Työn Äänen sabotaasi jakoi lehdistön mielipiteet. Vasemmiston lehdet tuomitsivat tihutyön hyvin jyrkästi, mutta myös keskustaporvarien lehdet Helsingin Sanomien johdolla suhtautuivat tapahtuneeseen kielteisesti. Lapuanliikkeen nauttima laaja

⁸⁴ Jääskeläinen 1977, s. 353-354; Mylly 1989, s. 235-236; Perälä 1998, s. 88-89.

⁸⁵ Vp 1930, ptk. s. 854-855; Hokkanen 1986, s. 22-24; Mylly 1989, s. 258-260.

⁸⁶ Vp 1930, ptk. s. 842-845, 851-854, 864-866; Soikkanen 1975, s. 509.

porvarilehtien kannatus siis katosi Työn Äänen moukaroinnin myötä. Vain kokoomuslehdistö jatkoi lapualaisia ymmärtävällä linjallaan.⁸⁷

Porvaripuolueissa lapuanliikkeen vastustajien ja kannattajien joukot erottuivat toisistaan maaliskuuhun vaihteessa. Työn Äänen tuhoaminen oli ollut liikaa suurimmalle osalle Suomen Lukon maalaisliittolaisista puolueaktiiveista ja he erosivatkin järjestöstä puolueensa kansanvaltaisen enemmistön helpotukseksi. Kokoomuksen lapualaismieliset edustajat joutuivat kummalliseen välikäteen, kun heidän oli muiden puolueiden mukana tuomittava lapualaisten laiton toiminta. Kokoomuksen oli sysättävä sivuun sympatiansa kansanliikkeeseen, jotta he pystyivät estämään vasemmiston ja keskustan yhteisen laillisuusrintaman muodostumisen. Lapuanliikkeen kannattajille tämä kelpasi lisätodisteeksi siitä, kuinka parlamentarismi oli rämettynyttä ja puolueet olivat kiinnostuneita vain oman etunsa ajamisesta. Tapio Huttulan mukaan huhtikuussa 1930 lapualaisuuden ja valtiovallan väliin repesi kuilu, joka ajoi kansanliikettä aina vain jyrkempään suuntaan.⁸⁸

3.3.3 Onko lapuanliikkeestä poliittiseksi vastustajaksi?

Tanner oli vielä maaliskuussa vähätellyt lapuanliikkeen merkitystä. Vapunpäivään 1930 mennessä tilanne oli muuttunut huomattavasti tukalammaksi, ja se näkyi Tannerin puheessa. Työväenliikkeen suuren päivän tunnelma oli erityisen tiivis. Lisämausteensa vuoden 1930 vappuun antoi SDP:n tunnuksena myöhemmin tutuksi tulleen punalipun julkistaminen. Tanner saattoi siis luottaa siihen, että hänen vappupuheensa huomioitaisiin myös oikeistossa. Kahteen aiemmin esillä olleeseen julkiseen esiintymiseen verrattuna Tannerin asenne lapualaisuuteen olikin nyt huomattavasti jyrkentynyt.⁸⁹

Tanner ei kuitenkaan ollut vielä valmis julkisuudessa myöntämään, että lapuanliikkeestä oli kehittymässä uhka puolueelle tai kansanvaltaiselle järjestelmälle. Suomen sisäpolitiikka oli kovimmassa myllerryksessä sitten vuoden 1918, mutta Tanner yritti edelleen vakuuttaa kuulijansa siitä, että lapuanliikkeen aikaansaama levottomuus laantuisi nopeasti ilman mitään erityisiä toimenpiteitä. Tanner siis pysyi oikeistoradikaalien merkitystä vähättelevällä kannallaan. Hän jopa sanoi maan

⁸⁷ Perälä 1998, s. 102.

⁸⁸ Huttula 2000, s. 99-103.

⁸⁹ Siltala 1985, s. 65-66. Keväällä 1930 Tanner ei vielä kuulunut eduskunnan vahvuuteen, joten hän ei päässyt valtiopäiväfoorumilla osallistumaan keskusteluun kansanliikkeen ja kansanvallan tulehtuneesta suhteesta.

valtiollisen elämän olevan nukkunutta ja paikallaan polkemista. Tämä kuvaa hyvin sitä, kuinka tärkeänä Tanner piti sosialidemokraattisen kenttäväen pitämistä rauhallisena. Ovi normaalioloihin oli pidettävä auki vaikka väkisin.⁹⁰

Reaalipoliittikkona Tanner varmasti oli jo vappuun 1930 mennessä ymmärtänyt, että lapuanliikkeen pysäyttäminen edellytti nimenomaan erityisiä toimenpiteitä. Hallituksen keinoihin Tanner oli menettänyt luottamuksensa, mutta demokraattiseen järjestelmään hän uskoi järkähtämättä. Jos Tannerin demokrationpuolustusta rinnastaisi tieteellisen tutkimuksen dispositioon, niin puoluekokouksen julistus ja maaliskuun kannanotot vastaisivat johdantoa ja taustoja selventävää lukua. Ensimmäinen käsittelyluku olisi ehdottomasti Tannerin puhe 1.5. 1930 Jyväskylän Lounaispuiston lavalla.⁹¹

Puolustuksen olemassaolon perustava ehto on tietysti hyökkäys. Ja puolustus ilman kunnollista vastustajaa saattaa tuntua hiukan turhalta. On tärkeää huomata, että Tanner ei ollut kelpuuttanut lapuanliikettä vastustajaksi ennen vuoden 1930 vappua. Hän oli puhunut ”*taantumuksellisesta kiihkosta*” huomioon otettavana ongelmana ja myöhemmin henkilöinyt taantumukselliset kiihkoilijat ”*mielensä tasapainon menettäneiksi*” kirkonmiehiksi ja apteekkareiksi. Jyväskylän vappupuheessa tämä asetelma muuttui ja samalla, kuten sanottua Tannerin otteet kovenivat. Hän puhui lapuanliikkeestä ensimmäisen kerran vastustajana. Tannerin mukaan oli tultu tilanteeseen, jossa piti tehdä valintoja. Piti valita puolustaako kansanvaltaista järjestelmää vai antaa oikeistoradikaalien kaikessa rauhassa ajaa omat uudistuksensa läpi.⁹²

Huomattava muutos aiempaan oli myös se, että Tanner ei enää tehnyt eroa teollisuusjohtajien fasismin ja talonpoikaisen oikeistoradikalismen välillä, vaan Tanner puhui ”oikeistokommunisteista“ eli ”fascisteista“, jotka olivat aktivoituneet uudeksi liikkeeksi Lapualla edellisenä syksynä. Ymmärtäväinen suhtautuminen kommunismiin tuskastuneisiin talonpoikiin oli jäänyt puheesta pois ja tilalle oli tullut syytöksiä järjettömästä väkivallasta ja pelkurimaisesta piileskelystä.⁹³

Tannerin Jyväskylän puhetta voi tulkita niin, että ulkoparlamentaarinen painostus, väkivalta tai sillä uhkaaminen eivät sinänsä sulkeneet lapualaisuutta tai mitään

⁹⁰ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Jyväskylän puhe 1.5. 1930; Paavolainen 1984, s. 189.

⁹¹ Paavolainen 1979, 176; Paavolainen 1984, s. 177; Tanner 1966, s. 111.

⁹² TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Jyväskylän puhe 1.5. 1930.

⁹³ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Jyväskylän puhe 1.5. 1930; Siltala on määrittänyt lapuanliikkeen syntymäpäiväksi 9.4 1930, koska liikkeen painostuspolitiikka sai silloin muotonsa. Siltala 1985, s. 65-66.

muutakaan toimijaa politiikan ulkopuolelle. Jotta teko saattoi olla poliittinen, sen täytyi ensinnäkin olla julkinen ja tekijän tai tekijöiden oli otettava tekemisistään vastuu. Tanner tuomitsi väkivallan, mutta lapualaisten toiminnassa ehkä eniten häntä ärsytti kansanliikkeen tapa väistellä vastuuta ja piilotella rikoksentekejiä. Tanner viittaa *Työn Äänen* moukarointiin sanoessaan:

*” Sitä tuskin enää voi kutsua valtiolliseksi väkivallanteoksi, sillä sen tekijät ovat osoittautuneet siksi pelkureiksi, julkisuutta karttaviksi henkilöiksi, että he ovat tähän saakka tekonsa kieltäneet, piileskelleet, jopa hankkineet vastatodistuksia syyllisyyttään vastaan.”*⁹⁴

Tanner korosti yleisen mielipiteen merkitystä jokaisessa kansanvallan uhattua asemaa käsitelleessä puheessaan. Yksi syy tähän löytyy lapuanliikkeen toimintatavoista, jotka oli viety sekä laillisuuden että samalla myös valtion ja totutunnaisten politiikan tapojen ulkopuolelle. Tästä muodostui Tannerille vaikea periaatteellinen ja sen myötä myös käytännöllinen ongelma. Lapuanliike oli siirtynyt julkisen ja ei-julkisen raja-alueelle. Sillä alueella oli Tannerin hyväksymin keinoin vaikea toimia. Siksi Tannerin kannalta oli siis ensiarvoisen tärkeää, että lapuanliikkeen johto tulisi julkisuuteen. Tanner pelkäsi, että kansanvallan puolustaminen muuttuisi taisteluksi tuulimyllyjä vastaan, ellei pian voitaisi osoittaa, keitä vastaan puolustus oli suunnattu.⁹⁵

Tannerin huomiot lapuanliikkeestä valtiollisen toiminnan ja julkisuuden kontekstissa olivat mielenkiintoisia. Ensinnäkin Tanner käyttää valtiollinen sanaa kahdessa merkityksessä, eikä näiden merkitysten erottaminen toisistaan ole kaikissa tilanteissa ongelmatonta. Kari Palonen on huomauttanut, että kun 1800-luvun lopulla suomen kielen vierasperäisiä sanoja suomalaistettiin, niin politiikasta haluttiin tehdä valtioelämä ja poliittisesta valtiollinen. Tämä Tannerin nuoruuden ajan muotivillitys jäi hänen kielenkäyttöönään mm. valtiollinen sanan kaksoismerkityksenä, toisinaan hän puhui siitä poliittisen merkityksessä toisinaan taas synonyyminä yhteiskunnalliselle. Lapuanliikkeen väkivaltaisuuden yhteydessä Tanner tarkoittaa valtiollisella nimenomaan poliittista.⁹⁶

Vaikka Tanner Jyväskylän puheessa väitti, että *Työn Äänen* kirjapainon hajottaminen ei ollut ”valtiollista väkivaltaa”, ei silti näytä siltä, että Tanner olisi tällä perusteella

⁹⁴ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Jyväskylän puhe 1.5. 1930.

⁹⁵ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Jyväskylän puhe 1.5. 1930.

⁹⁶ Palonen 1997, s. 12.

pitänyt lapuanliikettä epäpoliittisena ilmiönä. Paremminkin on tulkittava niin, että lapuanliikkeen toiminta oli repivää ja epärakentavaa, siis huonoa politiikkaa, jonka vastakohtana oli demokratia ja parlamentaarisuus eli hyvä tai oikea politiikka.⁹⁷

Tanner oli pragmatikko ja hänen maailmassaan poliittisiin ongelmiin oli yleensä olemassa oikea ratkaisu. Tannerin puheiden perusteella hänen käsityksensä politiikasta vaikuttaa tietyllä tapaa naivistiselta. Oikea ja väärä tapa tehdä asioita pulpahti Tannerin puheissa ja teksteissä esiin tämän tästä. Hän ei myöskään ujostellut kertoa kuulijoilleen olevansa asioissa oikeassa. Tannerin kielenkäytöstä huokui varmuus siitä, että hänen oma näkemyksensä oli paras ja oikea. Työssään Elannon johtajana Tanner oli tottunut käskemään. Toisaalta Tanner oli tottunut myös siihen, että häntä toteltiin. Silloin tällöin Tanner puheissaan selvästikin olettaa, että hänen ajatuksensa uppoaisivat poliittiseen yleisöön samalla tavalla kuin hänen käskynsä Elannon henkilökuntaan. Itsevarmuus, peräänantamattomuus ja jääräpäisyys olivat tyypillisiä Tannerin luonteenpiirteitä, jotka näkyivät myös politiikassa.⁹⁸

4. KARKEAN KANSANVALLAN AIKA

4.1 Kallion hallituksen umpikuja

Työn Äänen kirjapainon moukaroijien syytteet luettiin 4.6.1930 Vaasan raastuvanoikeudessa. Vaasaan kerääntyi päivän aikana noin 2000 ihmisen joukko, jotka olivat tulleet osoittamaan mieltään syytettyjen puolesta. Oikeudessa todistajina kuultujen kommunistien ja väkijoukon välille syntyi riita, jonka seurauksena kommunistit mukiloitiin. Mielenosoituksena alkaneet tapahtumat muuttuivat pian käsirysystä mellakaksi. Työn Äänen asianajajana toiminut hovioikeuden auskultantti Asser Salo⁹⁹ kyyditettiin käräjäoikeudesta Lapualle.¹⁰⁰

Kallion hallituksen hapuileva ote lapuanliikkeestä oli kirvonnut lopullisesti kevään aikana. Vaasan mellakka oli kesäkuun alussa etusivun uutinen ja julkisuuden paine

⁹⁷ Lain noudattaminen ja omaisuudenturva olivat hänelle lähes pyhiä asioita. Juristina Tanner suhtautui lakiin hyvin kunnioittavasti ja toimitusjohtajana hänellä oli aivan erityinen suhde omaisuuteen ja omistamiseen. On siis syytä olettaa, että Tanner reagoi lapuanliikkeen laittomuuksiin voimakkaasti myös henkilökohtaisella tasolla. Tannerin mielestä Työn Äänen moukaroijat olivat uhmanneet ”epävaltiollisella” rikoksellaan oikeusvaltion keskeisimpiä periaatteita.

⁹⁸ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Jyväskylän puhe 1.5. 1930; Paavolainen 1979, s. 176; Siltala 1985, s. 485-495.

⁹⁹ Asser Salo oli Vaasan mellakan aikaan myös SSTP:n kansanedustaja. Salo siirtyi vielä samana vuonna Neuvostoliittoon, missä hän toimi mm. Lenin- instituutissa luennoitsijana. Pakkanen 1982, s. 565.

¹⁰⁰ Hokkanen 1986, s. 27-28; Perälä 1998, s. 94-96; Siltala 1985, s. 76-78.

hallituksen eroamiseksi kasvoi joka päivä. Kesäkuun 11. päivänä pääministeri Kallio sai vieraita Lapualta. Vihtori Kosolan johtamalla lähetystöllä oli pääministerille tuomisinaan ankarien vaatimusten lista. Kaikki kommunistien järjestöt ja lehdet olisi lakkautettava, mutta sekään ei enää riittäisi, vaan pääministerin täytyisi erota ja Svinhufvudin pitäisi ottaa hallitus johdettavakseen. Muutama päivä lapualaisten vierailun jälkeen presidentti Relander suositteli Kalliolle eroa, kun sopiva tilaisuus siihen ilmaantuisi.¹⁰¹

Presidentti oli ottanut yhteyttä ulkomailla olleeseen Svinhufvudiin ja pyytänyt tätä hallitustunnustelijaksi. Samalla hän presidentin toiveiden mukaisesti rakensi neuvotteluyhteyden lapuanliikkeeseen. Seppo Tiihonen on esittänyt, että Svinhufvud oli kesäkuun 1930 ajan eräänlainen varjopääministeri.¹⁰² Tiihosen huomio Svinhufvudin asemasta pitänee paikkansa, sikäli kun oli kysymys valtiovallan suhteesta lapuanliikkeeseen. Istuva pääministeri oli joutunut tinkimään arvovallostaan lapualaiskysymyksessä, joten karismaattisen Svinhufvudin toivottiin palauttavan valtiovallan auktoriteetin kansanliikkeen piirissä.¹⁰³

Presidentin aktiivisuus uuden pääministerin löytämiseksi tilanteessa, jossa hallitus oli vielä virassaan, oli menettelynä varsin poikkeuksellinen. Presidentti Relander pelkäsi, että parlamentaarisen käytännön noudattaminen eli uuden hallituksen muodostaminen istuvan ministeristön eron jälkeen muodostaisi maahan valtatyhjiön, jonka lapuanliike yrittäisi lihasvoimin täyttää. Tätä taustaa vasten tulee ymmärrettäväksi se, miksi presidentti otti erikoisen aktiivisen roolin uuden hallituksen muodostamisessa.¹⁰⁴

4.2 Sinä kesänä käskyt tulivat Lapualta

4.2.1 Tanner iskee takaisin

Kaksi päivää Vaasan mellakan jälkeen eli 6.6.1930 Tanner puhui Helsingin työväentalolla. Lähipäivien tapahtumat olivat Tannerin puheessa laajasti esillä. Hänen kielenkäyttönsä oli edelleen koventunut, eikä hän arastellut käydä hallituksen kimppuun puhuessaan lapualaisten kiivaaksi käyneestä laittomuuskampanjasta. Vaasan tapahtumia

¹⁰¹ Relander 1968, s. 454 (päiväkirjamerkintä 14.6. 1930); Hokkanen 1986, s. 34-35; Perälä 1998, s. 104; Siltala 1985, s. 82-86.

¹⁰² Tiihonen 1990, s. 92.

¹⁰³ Mylly 1989, s. 258-260; Siltala 1985, s. 165; Tiihonen 1990, s. 92.

¹⁰⁴ Jääskeläinen 1977, s. 464, 471-472; Mylly 1989, s. 258-261; Siltala 1985, s. 165; Tiihonen 1990, s. 92-93.

Tanner piti ”*ensimmäisenä selvänä fascistisena tapauksena*”. Tässä yhteydessä fasismi-sana tulee paremmin ymmärrettäväksi, kun sitä tarkastellaan synonyyminä äärimmäiselle vääryydelle tai jopa pahalle. Sosialistien kielenkäytössä fasismi-sana sai joskus demonisoituja piirteitä ja niin tässäkin tapauksessa. Tannerin mainitsema fasismi tarkoitti oikeistoradikaalien teon luonnetta eli sitä, että lakia oli rikottu erikoisen törkeästi.¹⁰⁵

Hallitus oli tässä tapauksessa Tannerin arvostelun ensisijaisena kohteena. Silti osansa Tannerin teräväksi käyneestä kritiikistä saivat myös Vaasan läänin maaherra, eteläpohjalaiset poliisit ja erikoisesti Lapuan nimismies, jonka Tanner haukkui epäpäteväksi juopoksi. Aiemmin Tanner ei ollut lapuanliikkeestä puhuessaan henkilöinyt arvostelunsa kohteita yhtä tarkasti kuin hän teki kesäkuun kuudennen päivänpuheessaan. Jari Ehrnroothin mukaan vallanlumousoppi tai tässä tapauksessa Tannerin lapualaisuutta arvostellut puhe vaikuttavaksi tullessaan vain hipaisee järkeä ennen siirtymistään kuulijan tunnedynamiikan alueelle.¹⁰⁶ Panosten kovetessa Tannerin kansanvallan puolustukseen ilmaantui voimakkaasti tunteisiin vetoavia elementtejä. Vaikuttaisi siltä kuin ne olisivat Tannerin vastaus kyydityksille ja pieksämisille. Tanner oli halukas vastaamaan tuleen tulella – tosin verbaalisin ammuksin.¹⁰⁷

Talven ja kevään kannanotoissa sosialidemokraatit olivat pyrkineet antamaan hallitukselle työrauhan. Mutta kesäkuun alkuun mennessä sosialidemokraattien suhtautuminen hallitukseen oli muuttunut dramaattisesti. Tanner totesi muistelmissaan, että Vaasan mellakan jälkeen sosialidemokraatit vaativat hallitusta eroamaan, ellei sillä ollut tarvittavia edellytyksiä palauttaa järjestystä maahan. Hallituksen avuttomuus oli yleisesti tiedossa ja sen kohtalo oli sinetöitynyt viimeistään Vaasan levottomuuksien myötä. Kallion hallituksen kaatuminen oli kesäkuun 6. päivänä enää ajan kysymys, eikä Tannerin sanomiset tai sanomatta jättämiset juurikaan tilannetta muuttaneet. Tanner ei siksi isommin säästellyt sanojaan kertoessaan Helsingin työväentaloon kokoontuneelle yleisölle mielipiteitään hallitusvallan tilasta.¹⁰⁸

Kirkko oli asettunut julkisuudessa tukemaan lapuanliikettä ja sen antikommunistisia tavoitteita. Kirkon poliittisuutta arvostellessaan Tanner käytti huomattavasti enemmän

¹⁰⁵ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 6.6. 1930; Lackman 1985, s. 183.

¹⁰⁶ Ehrnrooth 1992, s. 43.

¹⁰⁷ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 6.6. 1930. Vrt. Jyväskylän puhe 1.5. 1930 ja Helsingin puhe 1.2. 1930.

¹⁰⁸ Soikkanen. 1975, s. 507-510; Tanner 1966, s.114.

sosialistista retoriikkaa kuin tavallisesti. Tannerin kielenkäytön sosialistisuus oli yleensä maltillista ja vuoden 1918 tapahtumien jälkeen sen voi sanoa muuttuneen peräti korostetun varovaiseksi. Kirkon vastaisuus oli kuitenkin poikkeus Tannerin maltillisensosialismin linjasta. Tannerin puheissa muuten piilossa pysyneet herraviha tai sosialistisille puhujille tyypillinen riistoretoriikka suorastaan puhkesivat kukkaan, kun hän arvosteli kirkon erityisasemaa kapitalistisessa yhteiskunnassa.¹⁰⁹

Yhdessä vaimonsa Lindan kanssa Tanner oli kirjoittanut ja kääntänyt 1920-luvulla innokkaasti kirkon valta-asemaa kritisoivia kirjoituksia.¹¹⁰ Kansanliikkeen koventaessa otteitaan hän nosti puheissaan esiin vanhan lempiaiheensa eli kirkon ja oikeistoporvarien läheiset välit,

*”Näin päivinä ovat lehdet kertoneet oikeastaan vain näiden huligaanien riehumisesta. Tuo riehunta pantiin toimeen juhlallisin menoin. Heillä oli tukenaan virret, papit ja uskonto. Koko esiintyminen oli hyvin ovelasti järjestetty. Heillä on erinomainen regissööri.”*¹¹¹

Turvautuminen kristinuskon ja kirkon arvosteluun oli kuin viimeinen silaus Tannerin täyslaidalliseen kohti lapuanliikettä. Hän pyrki osoittamaan sen, kuinka oikeistoradikaalien väkivaltopolitiikka oli monella tasolla väärää. Kirkon kansanliikkeelle antama tuki vain lisäsi – Tannerin näkökulmasta katsoen – vaikutusmahdollisuuksien epäsuhtaa lapuanliikkeen ja sitä vastustavan sosialidemokraattisen työväen välillä. Lapuanliikkeellä oli takanaan kansansuosio ja kirkon siunaus sekä käytettävissään väkivalta painostuskeinona. Työväki saattoi vain esittää suullisia protesteja ja toivoa, että tilanne rauhoittuisi. Oikeistoradikalismien ja kirkon liitto oli sosialidemokraattien kannalta uhkaava yhdistelmä, sillä vanhat kaunat pappien ja sosialidemokraattien välillä vahvistivat kansanliikkeen vasemmistovihamielisiä asenteita.¹¹²

Tannerin demokratian puolustuksen omanlaisensa tyyli ja eräät hänen tärkeimmistä argumenteistaan hahmottuivat ensimmäistä kertaa Helsingin puheessa 6. kesäkuuta 1930. Hallituksen tiukkasanainen arvostelu oli jo sinänsä uutta Tannerin lapuanliikettä käsittelevissä puheissa. Merkittävimmät uutuudet kielenkäytössä liittyivät kuitenkin

¹⁰⁹ Ks. esimerkiksi Jämsän puhe 21. 7. 1935. Tanner 1956, s. 205.

¹¹⁰ Pikkusaari 1998, s. 93.

¹¹¹ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 6.6 1930.

¹¹² Pikkusaari 1998, s. 95-100.

siihen, mitä argumentteja Tanner hallitusta arvostellessaan käytti. Noista väittämistä lähemmin seuraavassa.¹¹³

Hallituksen vastainen arvostelu kristallisoitui Tannerin Helsingin puheessa, kun hän arvosteli hallituksen toimettoa Vaasan mellakan selvittämisessä näin:

*”Voidaan pitää jo hallitusvallan täydellisenä konkurssina, kun lähes 2000 miestä tulee maakunnasta mielenosoitukselle samaan aikaan, kun tuomioistuin harkitsee heidän tekemäänsä rikosta, eikä hallitus yritäkään ehkäistä heidän toimenpiteitään.”*¹¹⁴

Mitä Tanner tarkoittaa “hallitusvallan täydellisellä konkurssilla”? Hallitusvallan vararikoksi on tulkittava se, että tuomioistuimen työhön oli painostuksen ja väkivallan keinoin puututtu, mutta hallitus ylimmän vallan käyttäjänä ei ollut puolestaan kyennyt puuttumaan oikeuslaitoksen koskemattomuuden loukkauksiin. Tanner esitti vaatimuksensa ja samalla ehdotuksensa vääristyneen tilanteen korjaamiseksi, kun hän totesi puheessaan:

*” Hallituksen on ryhdyttävä tarmokkaisiin toimenpiteisiin, jotta kansalaisvapautta ei häirittäisi eikä ruumiillista koskemattomuutta ja tuomioistuimien koskemattomuutta loukattaisi. Horjuvien virkamiesten tilalle on saatava toiset, luotettavat... Muutamia tällaisia shakkinappulan siirtoja on tehtävä, ennenkuin voidaan päästä eteenpäin.”*¹¹⁵

Tanner oli aiemmin puheessaan väittänyt, että hallitus oli menettänyt kontrollinsa virkamiehiin ja aivan erityisesti eteläpohjalaisiin poliisimiehiin. Tästä voi johtaa yhden tannerilaisen demokratian puolustuksen perusväittämistä, vaatimuksen siitä, että hallituksen olisi saatava virkamieskunta kontrolliinsa. Muutoin lakien noudattamista ei voitu valvoa, eivätkä tuomioistuimet voineet tehdä työtään kunnolla. Mikäli mainittua kontrollia ei ollut mahdollista palauttaa, oli hallitus siinä tapauksessa kyvytön pitämään yllä järjestystä yhteiskunnassa. Tannerin mukaan yhteiskunnassa vallitsivat näin ollen “epänormaaliset olot”.¹¹⁶

Tannerin puheet olivat vuoden 1930 aikana muuttuneet vaiheittain jyrkemmiksi niin, että kesäkuussa hänen kielenkäytössään alkoi näkyä pyrkimys vastata sanallisesti samalla mitalla lapualaisten uhoon. Tätä vaiheittaista radikaalistumista voi kutsua

¹¹³ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 6.6 1930.

¹¹⁴ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 6.6 1930.

¹¹⁵ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 6.6. 1930; Tanner 1966, s. 113- 114.

¹¹⁶ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 6.6. 1930; Paavolainen 1984, s. 190; Siltala 1985, s. 79; Tanner 1966, s. 113- 114.

Tannerin profiloitumiseksi toisaalta lapuanliikkeen päävastustajaksi ja samalla yhä selvemmin kansanvallan puolustajaksi. Tämän ilmiön huipentumana voidaan pitää Tannerin puheita aseellisen voiman käyttämisestä lapuanliikettä vastaan. Niihin palataan myöhemmin luvussa neljä.¹¹⁷

Kansanvaltaan tyytymättömät tahot olivat pitkin 1920-lukua esittäneet monenlaisia muutoksia vallinneisiin demokratian ja parlamentarismien käytäntöihin. Vastauksena antiparlamentaarisille vaatimuksille Tanner toi kansanvallan puolustuspuheissaan säännöllisesti esiin edustuksellisen demokratian ylivertaisuuden ja vertasi sitä aina diktatuuriin. Tanner oli kuitenkin hyvin tiukasti sitoutunut siihen demokraattiseen tapaan, jota Suomeen oli vuodesta 1906 asti sisään ajettu. Tannerin puheissa tai teksteissä ei esiinny minkäänlaisia karsitun kansanvallan ajatuksia. Suomalaisen kansanvallan vastakohta, epätoivottava vaihtoehto ja demokratian kaventamisen seuraus Tannerin mielessä oli yksi ja sama asia eli oikeistodiktatuuri.¹¹⁸

Heinäkuun alussa Tanner nousi puhujalavalle Hakasalmen puistossa Helsingissä. Silloin hän juhlisti puheellaan sosialidemokraattisen työläisnaisliiton kolmekymmentävuotissyntymäpäivää. Tannerin puhe noudatteli tuttua kaavaa. Kommunistien toiminta oli raivostuttanut oikeistolaiset talonpojat, joidenka vihaa diktatuurimiehet halusivat nyt käyttää hyväkseen sillä seurauksella, että Suomi oli saatettu väkivallanteoin häiriötilaan. Tanner oli kesäkuussa ottanut uuden provosoivan tyylin puheisiinsa ja jotain saman suuntaista hän oli punonut osaksi työläisnaisten kunniaksi pitämäänsä puhe tta.

*”Sos. dem. naisliikkeen alkuaikoina 30 vuotta sitten oli pimeä venäläisvallan aika. Silloin haluttiin hävittää suomalaisten oikeudet venäläisten toimesta, mutta kansa ei alistunut tähän vaan nousi vastaan... Nyt on kumminkin jälleen tilanne, joka muistuttaa liiton perustamisaikoja. Taantumuksen uhka on nyt voimakkaana yli maan.”*¹¹⁹

Tanner vertasi lapualaisten väkivaltakampanjaa tsaarin ajan Venäjän sortokausiin. Tällä melko viattoman näköisellä tempulla hän varmasti sai monen vanhan aktivistin poskilihakset nykimään ja kasvot punehtumaan. Aktivistit olivat isänmaallisia hiukan samaan tapaan kuin Tanner oli kansanvallan puolustaja. Toisinajattelevat näyttäytyivät aktivisteille myös epämoraalisina eivätkä pelkästään epäisänmaallisina olentoina.

¹¹⁷ Palonen 1997, s. 90-91; Summa 1998, s. 69-71.

¹¹⁸ Ks. esim. SDP:n XV puoluekokouksen 1930 ptk. s, 231-233.

¹¹⁹ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 6.7. 1930; Siltala 1985, s. 101-102.

Tällainen ajattelu on sukua Tannerin tavalle nähdä vastustajien politiikka vääränä kieroiluna ja omiensa oikeana, puhtaana ja reiluna pelinä. Sosialidemokraatit olivat vuoden 1918 jälkeen joutuneet jatkuvasti todistelemaan oikeistoporvareille sitoutumistaan yhteisen isänmaan etujen palvelemiseen. Tähän keskusteluun Tannerin vertaus antoi pikantin lisämausteensa.¹²⁰

4.2.2 Talonpoikien kenkien kopse pääkaupungin kaduilla

Lapuanliikkeen kannattajat kokoontuivat valtakunnalliseen suurkokoukseen 20.-21.6. 1930 Lapualla. Kokouksessa sovittiin talonpoikaismarssin ajankohdasta ja käytännön järjestelyistä. Lapuanliikkeen suoratoiminta oli tuottanut kesäkuun alkupäivinä Vaasassa jälleen kerran tulosta, eikä Lapuan voimalle näyttänyt löytyvän Suomesta vastusta. Lapuan kokouksen jälkeen sanomalehdet aloittivat vilkkaan keskustelun talonpoikaismarssin tavoitteista. Aiemmin keväällä muodostunut sosialidemokraattien ja keskustan lehtien laillisuusrintama suhtautui suunniteltuun marssiin hyvin varauksellisesti. Helsingin Sanomat ja Suomen Sosialidemokraatti epäilivät kirjoituksissaan, että kiusaus käyttää talonpoikien joukkovoimaa valtiovallan painostamiseen saattaisi käydä lapuanliikkeen johtajille ylivoimaiseksi. Uuden Suomen johdolla myös oikeiston lehdet korostivat, että minkäänlaista laittomuutta ei saisi päästä tapahtumaan marssin aikana.¹²¹

Kesäkuun puolivälissä olivat kansanvallan puolustajatkin heränneet yhteistoimintaan. Maalaisliittolaisten aloitteesta Edistyspuolueen, SDP:n, RKP:n ja tietysti myös Maalaisliiton kansanvallan tilasta huolestuneet edustajat kokoontuivat pohtimaan, mitä vielä oli tehtävissä lapualaisten pysäyttämiseksi. Kansanvaltainen rintama ei kuitenkaan muodostunut vahvaksi liittoumaksi lapuanliikettä vastaan. Silti puolueiden esiintyminen julkisuudessa yhteisen asian puolesta oli osoitus siitä, että valtakunnassa oli edelleen tahtoa hoitaa vaikeitakin asioita demokraattisesti.¹²²

Kesäkuisissa kokoontumisissaan puolueiden nokkamiehet olivat keskustelleet myös Kallion hallituksen seuraajan kokoonpanosta. Näiden neuvotteluiden pohjalta Tanner ryhtyi puheisiin pääministeri Kallion kanssa. Kun Tanner tiedusteli hallituksen asennetta talonpoikaismarssiin vastasi pääministeri Kallio, että hallitus oli tilanteen tasalla eikä mitään rettelöitä marssijoiden taholta suvaittaisi. Lisäksi Kallio kertoi

¹²⁰ Alapuro 1998, s. 235; Siltala 1985, s. 458.

¹²¹ Perälä 1998, s. 111-114.

¹²² Paavolainen 1984, s. 192-194.

Tannerille, että lapuanliikkeen johtajat olivat Helsingin poliisijohdon kanssa käymissään neuvotteluissa luvanneet pitää talonpojat marssipäivänä kurissa. Tanner ei jakanut pääministerin optimistisia käsityksiä lapuanliikkeen luotettavuudesta. Muutamaa päivää aikaisemmin Tanner oli nimittäin kirjoittanut Suomen Sosialidemokraattiin otsikolla ”*Talonpoikaismarssia vastaan*”. Kirjoituksessaan Tanner jyrähti, että jos talonpoikaismarssi menee hulinaksi, löytyy joukkovoimaa myös työväen reserveistä. Edes oikeistojohtajat eivät olleet erityisen innostuneita tuhansien talonpoikien marssista pääkaupunkiin. Muiden muassa Kallion seuraajaksi kaavailtu P. E. Svinhufvud suhtautui melko kalseasti lapualaisten marssisuunnitelmiin.¹²³

Heinäkuun 7. päivänä toistakymmentätuhatta kansanliikkeen kannattajaa marssi Helsingin Senaatintorille. Vihtori Kosolan Lapuanliikkeen vahvat miehet johdolla esittivät jo tutuksi tulleita vaatimuksiaan voimannäytön innoittamalle yleisölle. Ennakkokokohusta huolimatta talonpoikien mielenosoitus sujui kuitenkin rauhallisesti. Hallituksen vaihto ja Svinhufvudin hallituksen nopeat toimenpiteet kommunisteja vastaan olivat tehneet vaikutuksen lapuanliikkeen kannattajiin. Ukko-Pekan hallitusta ei haluttu häiritä.¹²⁴

4.2.3 Uusi hallitus – kovat otteet

Kommunisteja vastaan suunnatun lakiehdotusten sarjan oli aloittanut yhdistyslain muutosesitys loppuvuodesta 1929. Yhdistyslain muutos toteutui lapuanliikkeen painostuksen tuloksena, mutta samassa yhteydessä esillä ollut rikoslain muutos painovapauden rajoittamiseksi jäi käsittelemättä. Niinpä kommunistilakien käsittelyn toinen näytös nähtiin maaliskuussa 1930, kun Kallion hallituksen esitys painovapauden rajoituksista kaatui sosialistien vastustukseen.¹²⁵

Heinäkuussa kansanedustajien kesäloma jäi kesken, kun eduskunta kutsuttiin koolle kuulemaan mitä hallituksella oli sanottavanaan maassa tapahtuneista levottomuuksista. Samalla hallitus toi eduskunnan käsittelyyn kolmen lakiesityksen paketin. Näistä kolmesta tasavallansuojelulaki oli uusi lakiesitys ja kaksi muuta lakeihin tehtäväksi aiottuja muutosehdotuksia. Suojelulain tarkoituksena oli antaa hallitukselle valtuudet taltuttaa voimakeinoin maanpetoksellinen tai vallankumouksellinen toiminta maassa. Painovapauslakina tunnettu ehdotus oli tarkasti ottaen rikoslain 2 luvun 17 §:n

¹²³ Suomen Sosialidemokraatti 22.6. 1930; Tanner 1966, s. 120-122; Vares 1996, s. 433.

¹²⁴ Huttula 2000, s. 132-135; Mylly 1989, s. 263-264; Perälä 1998, s. 114 –115; Siltala 1985, s. 119-124.

¹²⁵ Lantta 1980, s. 23-25.

muutosesitys niin, että lopetettavaksi määrättyä lehden julkaisukiellon maksimikestoja olisi pidennetty kolmesta kuukaudesta kahteentoista. Vaalilain muutoksen myötä valtiopetoksellisesta toiminnasta epäilty henkilö tai järjestö menettäisi automaattisesti vaalikelpoisuutensa.¹²⁶

Heinäkuun kahden ensimmäisen viikon ajan suomalaisessa sisäpolitiikassa riitti jännitystä ja mieltä kiehtovia juonenkäänteitä. Kuten edellä on jo käynyt selväksi, oli Kallion hallitus ajautunut kesän aikana ahdinkoon, josta ulospääsemiseen ei enää ollut olemassa keinoja. Hallitus vaihtui 4.7.1930 ja vielä samana päivänä uusi hallitus määräsi koko kommunistien eduskuntaryhmän pidätettäväksi maanpetoksellisesta toiminnasta epäiltynä. Kolme päivää myöhemmin pääkaupungin katuja marssi toistakymmentätuhatta vakavaimista talonpoikaa. Talonpoikaismarssin ajankohta 7. heinäkuuta ei ollut sattuma, vaan lapuanliikkeen voimannäytteellä haluttiin varmistaa, että kansanedustajat varmasti ymmärtäisivät tehdä oikean päätöksen kommunistilaeista äänestettäessä.¹²⁷

Vastanimitetty Svinhufvudin hallitus oli esittänyt, että sen edeltäjän ehdottamat niin sanotut kommunistilait oli sellaisenaan hyväksyttävä. Puolueiden eduskuntaryhmät eivät olleet kuitenkaan valmiit ehdotuksia hyväksymään. Eduskuntaryhmien kesken alettiin hakea jonkinlaista kompromissia. ”Kivimäen linjana” tunnetussa kompromissiesityksessä puututtiin erityisesti hallituksen kannattaman esityksen vaalikelpoisuutta koskevaan kohtaan, jossa esitettiin että jo pelkkä maanpetoksellisuus epäily riittäisi sekä pidätyksen että vaalikelpoisuuden menettämisen perusteeksi. Kivimäen ehdotuksessa vaalikelpoisuuden menettämisestä olisi sen sijaan päättänyt tuomioistuin, näin ollen maanpetoksellisuudesta epäillyt olisivat saaneet mahdollisuuden puolustautua.¹²⁸

Kesän 1930 tunnelmia suomalaisessa yhteiskunnassa kuvaa mainiosti pääministeri Svinhufvudin reaktio Kivimäen kompromissilinjaan. Pääministeri oli todennut, että vaalikelpoisuudessa oli kyseessä niin vähäpätöinen kansalaisoikeus, ettei sellaisen takia kannattanut ruuhkauttaa jo ennestään tukkoisia tuomioistuimia. Svinhufvud perusteli kantaansa sillä, että kompromissi olisi tulkittu lapuanliikkeessä ”lehmänkaupoiksi”. Uusi pääministeri halusi vakuuttaa kansanliikkeen kannattajille, että hallituksella oli

¹²⁶ Hyvämäki 1964, s. 160; Lantta 1980, s. 23-25.

¹²⁷ Hokkanen 1986, s. 62; Perälä 1998, s. 116-117; Ruuskanen 2000, s. 49-50; Siltala 1985, s. 109-110, 128.

¹²⁸ Siltala 1985, s. 129.

entistä tiukempi ote kommunisteista, niinpä se pitäytyi siis alkuperäisissä esityksissä. Rikoslain muuttaminen painovapauden osalta hyväksyttiin enemmistöpäätöksenä, sillä lainmuutosta ei käsitelty perustuslain muutoksena, joka puolestaan olisi edellyttänyt kansanedustajien määränemmistöä. Tasavallansuojelulaki ja valtiopäiväjärjestyksen sekä vaalilain muutokset äänestettiin sosialidemokraattien ja ruotsalaisten voimin lepäämään yli vaalien.¹²⁹

Hallituksen vaihdokseen oli ladattu julkisuudessa melkoisia odotuksia. Svinhufvudin hallitukseen suhtauduttiin lehdistössä kuin ”sateentekijään”. Olojen todella toivottiin rauhoittuvan, kun heikoksi haukuttu Kallion hallitus oli vihdoinkin siirtynyt sivuun. Toiveikkaita tunnelmia kuvasivat sosialidemokraattilehtien ensimmäiset varsin myönteiset vaikutelmat kokoomuslaisen pääministerin vetämästä hallituksesta. Sosialidemokraattien asenne hallitukseen muuttui kuitenkin kielteisemmäksi kommunistilakien käsittelyn aikana. Tannerilla oli tässä oma roolinsa, kun hän otti kantaa hallituksen ehdottamiin vaalioikeuden rajoituksiin Suomen Sosialidemokraatin heinäkuun 24. päivän pääkirjoituksessa. Tannerin mukaan neljäsataatuhatta ihmistä (kommunistia) ei noin vain voinut jättää huomiotta maan yhteisten asioiden hoitamisessa.¹³⁰

4.2.4 Huonoa ja väärää politiikkaa

Hallituksen päätös vangita näkyvimmit kommunistit oli käytännössä lopettanut kommunistien toiminnan valtakunnanpolitiikassa. Sen sijaan kunnallisen tason politiikassa kommunistit olivat pysyneet virkavallan tavoittamattomissa. Lapuanliike puuttui tähän epäkohdaksi katsomaansa tilanteeseen kesän ja syksyn 1930 aikana. Useilla paikkakunnilla ympäri maata kunnanvaltuustojen kokouksista poistettiin kommunisteja ja myös monta sosialidemokraattia joutui lapualaisten suorantoiminnan uhriksi. Kuuluisin ja murheellisin sosialidemokraattien kunnallispolitiikkoja vastaan tehty hyökkäys oli Onni Haposen sieppaus Heinävedellä; välikohtaus päättyi lopulta Haposen murhaan.¹³¹

Lapuanliikkeellä oli siis tarkoitus raivata vastustajansa kunnallispolitiikasta, mutta valtuustojen puhdistuksilla haluttiin varmasti vaikuttaa myös eduskuntavaalien äänestyskäyttäytymiseen. Lapuanliikkeellä oli oma vaaliohjelma sekä omalaatuinen

¹²⁹ Siltala 1985, s. 128-133.

¹³⁰ Suomen Sosialidemokraatti 24. 7. 1930; Perälä 1998, s. 119, 145.

¹³¹ Perälä 1998, s. 136-138; Ruuskanen 2000, s. 57-61; Siltala 1985, s. 161-162; Soikkanen 1975, s. 517-518.

kampanja, johon kuului ns. kommunistilistojen julkaiseminen. Lapualaiset kokosivat kunnissa nimilistoja, joissa mainittiin kaikki kommunisteiksi epäillyt. Listoilla oli kunnanvaltuutettuja tai muulla tavoin poliittisesti aktiivisia sosialisteja, mutta myös ihmisiä, joita pidettiin sosialistien kannattajina. Listojensa kautta lapuanliike saattoi vaikuttaa tehokkaasti yleisen äänioikeuteen kuuluvaan äänestäjän oikeuteen pysyä nimettömänä. Tähän anonymiteetin loukkaamisen ajatukseen palataan vielä myöhemmin tutkielman lopulla.¹³²

Tanner tarkasteli oikeistoradikalismia ja siihen liittyviä ilmiöitä usein oikean ja väärän politiikan näkökulmista. Tampereen työväentalon konserttisalissa pitämässään puheessa 15.9. 1930 väärän politiikan esimerkeiksi nousivat jo mainitut väkivallan teot kunnissa ja sekaantuminen kunnanvaltuustojen kokouksiin. Tanner vyörytti esiin lapuanliikkeen väärät politikoinnin tavat myös valtakunnan tasolla, kun hän puhui kommunisteja vastaan suunnattujen lakien eduskuntakäsittelystä.¹³³

Oikean ja väärän politiikan ajatuksen rinnalla Tannerin puheissa kulkee hyvän ja huonon politiikan ajatus. Yleistäen voi sanoa, että Tanner esitti lapuanliikkeen väkivallanteot ja painostuksen vääränä politiikkana, jonka olemassaolon ehtona oli hallituksen ja lapualaisia kannattavien kansanedustajien huono politiikka. Tampereella Tanner esitteli Svinhufvudin hallituksen huonoa politiikkaa, kun hän sanoi,

*”Jokainen rankaisematon väkivallanteko on naula hallituksen ruumisarkkuun... Hallituksella olisi kuitenkin ollut kaikki mahdollisuudet ylläpitää auktoriteettiaan ja laillista järjestystä. Sillä olisi ollut koko yhteiskunnan kannatus ja myöskin sosialidemokraatit olisivat sitä kannattaneet, jos se olisi tahtonut järjestystä ylläpitää... Hallitus on antanut julistuksia, joille maa hymähtelee ja Lapualla suorastaan nauretaan.”*¹³⁴

Tavallisimmin hallituksen huono politiikka tarkoitti lapualaisten tekemien rikosten selvittämättä jättämistä ja yleisen järjestyksenpidon laiminlyöntejä. Kallion hallituksen ja sitä seuranneen Svinhufvudin johtaman ministeristön välillä Tanner ei nähnyt paljoakaan eroja, vaan molemmat olivat hänen mielestään tässä suhteessa yhtä huonoja.

Tanner ei ollut juurikaan puuttunut puheissaan puolueensa eduskuntaryhmän toimintaan ennen tätä syyskuista puhetta Tampereella. Syksyn vaaleissa Tanner oli kuitenkin

¹³² Ruuskanen 2000, s. 57-61; Siltala 1985, s. 148-152; Tanner 1966, s. 127

¹³³ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Tampereen puhe 15.9. 1930.

¹³⁴ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Tampereen puhe 15.9. 1930.

jälleen ehdolla. Eduskuntaryhmän taisteluvalmiuden esiintuominen oli Tannerille aiempaa tärkeämpää nyt, kun hän oli itse tekemässä paluuta eduskunnan jäseneksi.¹³⁵

4.2.5 Väkiältä kansanvallan jatkeena

Tanner oli jo kesäkuussa ihmetellyt, miksi hallitus ei ollut käyttänyt kovempia otteita lapualaisia vastaan. Tampereella syyskuussa Tanner vertasi kevään ja kesän 1930 tilannetta vuoteen 1917, jolloin hän oli itse mukana Tokoin senaatin sosialidemokraattijäsenenä rauhoittelemassa väkivaltaiseksi äityneitä työläiskaarteja. Hän painotti, että Tokoin senaatilla ei ollut puhumisen lisäksi minkäänlaisia työkaluja radikaalin liikehdinnän lopettamiseksi, kun palokuntaakaan ei saanut töihin puhumattakaan poliisista tai suojeluskunnista. Tanner oli vaatinut jo kesällä hallitukselta voiman käyttämistä lapualaisten palauttamiseksi ruotuun ja Tampereen puheessaan hän toisti tämän vaatimuksensa,

*”Nykyisellä hallituksella on voimaa. Miksi ei sitä käytetä? Hallitus vain ”neuvottelee” lapualaisten kanssa ja täyttää lapualaisten vaatimukset usein jo etukäteenkin.”*¹³⁶

Tannerin puheet voiman käytöstä saivat presidentti Relanderin hermostumaan. Päiväkirjassaan presidentti tilitti tuntojaan Tannerin Tampereen esiintymisestä,

*”Tanner olisi heti touko-kesäkuussa antanut määräyksen maan aseellisille voimille palauttaa ’järjestys’ maahan... Kuinkahan monta nuorta miestä olisikaan silloin armeijassamme ennemmin ampunut kuulan itseensä kuin rehellisiin kansanmiehiin.”*¹³⁷

Tannerin innokkuus voimatoimiin lapualaisia vastaan oli kieltämättä hämmentävää. Mitä Tanner oikeastaan tarkoitti, kun hän puhui voimasta tai voiman käytöstä? Tarkoittiko Tanner hallituksen voimalla tavanomaista poliisitoimintaa? Hän oli jokaisessa lapuanliikettä käsittelevässä puheessaan arvostellut hallitusta siitä, että kommunistien ärhentelyyn valtiotalta oli totutusti reagoinut nopeasti, mutta lapualaisten kiihkeiksi yltyneisiin kokouksiin ei oltu puututtu.

Tannerin mukaan lapualaisten kohtelevinen kommunistien tapaan olisi estänyt kesän 1930 väkivallan. Tähän aiheeseen Tanner palasi heti päästessään ääneen valtiopäivillä lokakuussa. Hän olisi kuitenkin ollut valmis menemään yleistä järjestyksenpitoa

¹³⁵ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Tampereen puhe 15.9. 1930, vrt. puhe puoluekokouksessa 1.2. 1930, Jyväskylän puhe 1.5. 1930 sekä Helsingin puheet 6.6. ja 6.7. 1930.

¹³⁶ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Tampereen puhe 15.9. 1930.

¹³⁷ Relander 1968, s. 490-492 (päiväkirjamerkintä 18.9.1930); Paavolainen 1984, s. 201-202.

pidemmälle lapualaisten läksyttämässä. Hallituksen toimettomuuteen kyllästynyt Tanner arvioi mitä seurauksia voimankäytöllä olisi saattanut olla.

*”Jos tässä yhteydessä jonkun verran uhreja olisi sattunut, ei vika olisi ollut hallituksen eikä lainkuuliaisten kansalaisten, vaan niiden, jotka hinnalla millä tahansa ovat tahtoneet pitää meidän yhteiskuntamme keinumistilassa.”*¹³⁸

Oliko Tanner kostonhimoinen? Kaipasiko hän jonkinlaista hyvitystä punaisten kovaan kohtaloon vuonna 1918? Tuskinpa vain. Tannerin oli kuitenkin vaikea hyväksyä, että oikeistolaiset yhteiskuntarauhan häiritsijät saivat esivallalta osakseen paljon lauhkeamman käsittelyn kuin vaikkapa punakapinalliset tai kommunistit olivat saaneet.

Aseellisen voiman käyttämistä kättä pidempänä kansanvallanpuolustamisessa on joka tapauksessa vaikea sovittaa Tannerin maltillisen politiikan perinteeseen. Tannerin ajatusten kulkema matka tammi-helmikuun puoluekokouksen monitasoisesta varovaisuuspolitiikasta syksyn asevoiman käyttämisen vaatimuksiin tuntuu häkellyttävän pitkältä. Puoluekokouksessa oli tosin pohdittu myös voimankäytön oikeutusta taistelussa *’taantumusta’* vastaan. K. H. Wiik oli kirjoittanut vuoden 1929 puoluetoimikunnan menettelytapaesityksen johdannossa työväen oikeudesta vastustaa fasismia myös *”diktatorisin”* keinoin. Wiikin mukaan muihin kuin rauhanomaisiin toimiin voitiin ryhtyä vain siinä tapauksessa, että puolustettiin parlamentaarista demokratiaa sitä uhkaavalta fasistiselta väkivallalta. Tanner oli epäilemättä tutustunut tähän Wiikin tekstiin, mutta silti on vaikea arvioida missä määrin se vaikutti Tanner omiin mielipiteisiin voimankäytön oikeutuksesta. Vaikka Tanner ei ollutkaan innostunut organisoimaan työväen omia joukkoja väkivaltakoneeksi, olivat Wiikin ja Tannerin ajatukset vähintäänkin samansuuntaisia.¹³⁹

Vaikka on totta, että Tanner oli merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttaja, ja kaikilla hänen julkisilla kannanotoillaan oli merkitystä poliittisessa keskustelussa. On kuitenkin tärkeää huomata, ettei Tannerilla ollut vuoden 1930 kevään ja kesän aikana mitään tekemistä armeijan, poliisivoimien tai niiden komentamisen kanssa. Hänellä ei yksinkertaisesti ollut valtaa määrätä mistään toimenpiteistä lapuanliikettä vastaan ja siksi on kohtuullista väittää, että Tannerin puheissa oli vahvasti jälkiviisaan oppositiopolitiikan tuntua.

¹³⁸ Vp II 1930 ptk. s. 41.

¹³⁹ Kettunen 1986, s. 315.

Tanner arveli, että lapuanliikkeen voima oli hiipumaan päin ja että menettelytavat eli väkivaltapolitiikka tulisi koitumaan liikkeen turmioksi. Tanner viittasi Tampereen puheessaan 15. 9. 1930 Vihtori Kosolan samana päivänä julistamaan lapuanliikkeen kyydityskieltoon, kun hän totesi¹⁴⁰

*”... terrori on aina kaksiteräinen miekka; jos lapuanliike luopuu terrorista, ei kukaan ota sitä enää vakavalta kannalta – jos se taas jatkaa terroria, ei sitä enää kukaan vakavasti kannata. Se on nyt luhistunut liike, joka tarvitsee vain armoniskun.”*¹⁴¹

Tannerin puheet voiman käytöstä olivat siis kansanvallanpuolustusta ja lapuanliikkeen vastustamista kovimmillaan. Ennen vaaleja kovat sanat olisi helposti voinut tulkita vaalipuheiksi, joiden tarkoituksena oli kiinnittää mahdollisimman monen äänestäjän huomio kansanvallan puolesta taisteleviin sosialidemokraatteihin. Vaalien jälkeen eduskunnassa jatkunut Tannerin hyökkäys ei kuitenkaan enää ollut vaalipropagandaa. Mahdollisesti Tanner toivoi puheillaan vauhdittavansa lapuanliikkeen kansansuosion laskua ja antavansa näin ”*armoniskun*” kompastelevalle kansanliikkeelle.¹⁴²

Tanner siirtyi syksyn 1930 aikana puhetilaisuuksista valtiopäivien istuntoihin ja maiseman vaihtamisen myötä hänen huomionsa kiinnittyi entistä enemmän hallituksen kansalaisvapautta rajoittaneisiin toimiin. Miksi Tanner koki tarpeelliseksi käyttää kovinta arsenaaliaan tilanteessa, jossa lapuanliike näytti menettäneen asemiaan aivan ratkaisevasti? Tannerin voimankäyttöpuheisiin löytyykin vielä ainakin yksi lyhyen katsauksen arvoinen näkökulma.¹⁴³

Tannerin päävastustajaksi valikoitui syksyn 1930 vaalien jälkeen oikeistoporvarillista linjaa kulkenut Svinhufvudin hallitus. Tannerin tarkoituksena oli osoittaa, että oikeisto oli kokonaisuudessaan kyvytön ratkaisemaan lapualaisuuden aiheuttamia ongelmia. Mahdollisuus asian käsittelyyn aukesi puhumalla aseellisen voiman käytöstä oikeistoradikalismia vastaan. Valtiovallan väkivaltakoneiston käyttämisestä ja käyttämättä jättämisestä virinnyt keskustelu antoi Tannerille lisäksi herkullisen tilaisuuden jatkaa Kallion hallituksen huonon politiikan kritisointia. Tanner ei aikonut päästää oikeistoa pälkähästä, vaikka hallitusvaihdoksesta oli kulunut jo kuukausia.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Perälä 1998, s. 138.

¹⁴¹ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Tampereen puhe 15.9. 1930.

¹⁴² Paavolainen 1984, s. 202.

¹⁴³ Paavolainen 1984, s. 206-210.

¹⁴⁴ Paavolainen 1984, s. 206-210.

4.3 Kansanvallan kohtalonhetket valtiopäivillä

4.3.1 Valtiovallan valjastamat vaalit

Sosialidemokraattien vaalikampanjan peruskiviksi oli valittu laillisuuden puolustaminen ja kansanvallan suojeleminen taantumuksen voimilta. Tavanomaisten vaalitulaisuuksien lisäksi SDP:n puoluetoimikunta oli valmistellut suurta propagandaiskua, jonka toivottiin kääntävän vaalitaistelu sosialidemokraattien voitoksi. Vaalien aattona eli 30. syyskuuta 1930 sosialidemokraatit julkaisivat selvityksensä lapuanliikkeen tekemistä rikoksista.¹⁴⁵

SDP:n suuri ilmianto oli propaganda-ase, jolla oli tarkoitus osua useampaan maaliin yhdellä laukauksella. Ilmiannossa oli mainittu 151 selvittämättä jäänyttä rikosta, joista suurin osa oli kyyditystapauksia. Sosialidemokraattien ilmiannossa lapualaisten väkivallan tekoja oli jonkin verran liioiteltu. Osa rikoksista oli otettu mukaan selvitykseen huhupuheiden perusteella, mutta SDP:n ilmianto oli silti valtiiovallan kannalta kiusallinen. Ajan mittaan, kun ilmiannon sisältö osoittautui pääosin paikkaansa pitäväksi, hallituksen ja poliisivoimien nolo tilanne vain paheni. SDP:n tavoittelema äänivyöry jäi tulematta, mutta hallitusta, Etsivää Keskuspoliisia ja ennen kaikkea lapuanliikettä kohti lähetetyt amukset löysivät maalinsa.¹⁴⁶

Lapuanliikkeen painostuspolitiikka oli lyönyt itsensä suomalaisen yhteiskunnan läpi niin näkyvästi, että lähes kaikki vaaleihin liittynyt oli tavalla tai toisella yhdistettävissä kansanliikkeeseen. Lokakuun 1. ja 2. päivänä äänestäjien tehtävä oli erilainen siksikin, että kommunistien pidätysten myötä 23 kansanedustajan tuolia ja yhtä monta pöytää oli jaettava uudestaan. Kommunistien kaikkein potentiaalisimmat kansanedustajaehdokkaat oli pidätetty jo heinäkuussa, joten kommunismin pysyminen uuden eduskunnan ulkopuolella näytti hyvin todennäköiseltä. Etsivä Keskuspoliisi varmisteli kuitenkin yhdessä vaalilautakuntien kanssa etukäteen kommunistien vaalitappiota poistamalla Hannu Soikkasen arvion mukaan noin 20 000 kommunistiksi epäiltyä äänioikeutettujen listoilta.¹⁴⁷

Suurimman voiton vaaleissa kirjasi Kokoomus, joka kasvatti eduskuntaryhmäänsä peräti 14:llä edustajalla. Edistyspuolueen surkea vaalimenestys taittui viimein vuonna 1930 ja puolue sai neljä uutta paikkaa eduskuntaan. Maalaisliitto ei päässyt osalliseksi

¹⁴⁵ Hyvämäki 1964, s. 162; Siltala 1985, s. 403-405.

¹⁴⁶ Hyvämäki 1964, s. 162; Siltala 1985, s. 403-405.

¹⁴⁷ Soikkanen 1975, s. 519-520; Siltala 1985, s. 175.

kommunistien perinnönjaosta. Kallion hallituksen epäonnistumisen taakan painamina maalaisliittolaiset menettivät yhden paikan ja päätyivät uuteen eduskuntaan 59 edustajan voimin. Sosialidemokraattien tavoite määrävähemmistön (67 paikkaa) saavuttamisesta jäi haaveeksi, mutta 66 edustajan ryhmä oli silti eduskunnan suurin.¹⁴⁸

4.3.2 Koskemattomaksi tarkoitettu äänioikeus

Tannerin paluuta valtiopäiväpuhujaksi lokakuun 24. päivänä vuonna 1930 voidaan pitää sekä hänen henkilökohtaisena että myös SDP:n sisäpoliittisena linjanvetona. Tanner hyökkäsi hallitusta vastaan kirpein argumentein ja kuvaili perusteellisesti kansanvaltaa kohdanneita vaikeuksia maassamme. Puheessaan Tanner sanoi, että maan sisäpolitiikassa oli tapahtunut käänne parempaan ja että lapuanliikkeen vaikutus valtakunnanpolitiikassa oli vähenemään päin.¹⁴⁹

Ståhlbergien kyyditys lokakuun 14. päivänä 1930¹⁵⁰ ei ollut ensimmäinen lapuanliikkeen omaan nilkkaan napsahtanut väkivallan teko. Jalmari Rötön ja Eino Pekkalan kaappaus eduskunnan perustuslakivaliokunnan kokouksesta 5.7. 1930 tuomittiin lehdistössä laajasti. Samoin eduskunnan ensimmäisen varapuhemiehen sosialidemokraattien Väinö Hakkilan muilutus 18.7. 1930 oli osoittautunut karhunpalvelukseksi kansanliikkeelle. Hakkilan tapaus oli ollut järkytys myös porvaristolle. Vastikään hajotetun eduskunnan toisen varapuhemiehen Eteläpohjanmaalla kierrättämisen jälkeen muiden muassa Kyösti Kallio kääntyi jyrkästi lapuanliikettä vastaan. Maalaisliiton viimeisetkin julkiset lapualaissympatiat karisivat siinä samalla.¹⁵¹

Sisäpolitiikan käänne merkitsi käännettä myös Tannerin kansanvallanpuolustuksessa. Ståhlbergien kyyditysten jälkeen lapuanliikkeen uskottavuus oli romahtanut, eikä kansanliike ollut enää Tannerin silmissä demokraattisen järjestelmän vakavin uhka.¹⁵² Lapuanliike oli ollut parlamentaarisen järjestelmän ulkopuolinen vastustaja, mutta

¹⁴⁸ Huttula 2000, s. 198; Hyvämäki 1964, s. 164; Soikkanen 1975, s. 516-523. Lapuanliikkeen vaalikampanjaan kuului myös nk. isänmaallisen vaaliliiton tukeminen. Maalaisliitossa ja edistyksessä ajatukseen kaikkien porvaripuolueiden yhteisestä vaaliliitosta suhtauduttiin epäillen. Niinpä mitään valtakunnallista oikeistorintamaa ei syntynyt, mutta puolueiden piirijärjestöille annettiin lupa muodostaa vaalipiireissään mainittuja isänmaallisia vaaliliittoja. Esimerkiksi K. J. Ståhlberg oli ilmoittanut, ettei asetu ehdolle eduskuntaan, mikäli Edistyspuolueen Uudenmaan piiri olisi ryhtynyt lapualaistaen ehdottamaan yhteistyöhön. Blomstedt 1969, s. 473-474; Hokkanen 1986, s. 47.

¹⁴⁹ Vp II 1930 ptk., s. 39-41.

¹⁵⁰ Entinen presidenttipari siepattiin 14.10. 1930 Helsingin Kulosaaresta ja kuljetettiin väkisin Joensuuhun. Blomstedt 1969, s. 474-481; Perälä 1998, s. 152; Siltala 1985, s. 187.

¹⁵¹ Mylly 1989, s. 265; Perälä 1998, s. 119-120, 133.

¹⁵² Siltala 1985, s. 187-191.

valtiopäiville paluunsa jälkeen Tanner keskittyi kansanvallan puolustamiseen parlamentaarisen järjestelmän sisällä.

Syksyyn 1930 asti Tanner oli puolustanut kansanvaltaa ja/tai vastustanut lapuanliikettä poliittisen yleisön ja äänestäjien eli kentän tasolla. Tanner oli antanut ymmärtää, että lapuanliikkeen olemassaolo oli ollut mahdollista ”*taantumuksen*” eli oikeistoporvariston poliittisen voiman lisääntymisen takia. Lapuanliike oli Tannerin puheissa lokakuuhun 1930 saakka ongelma, joka piti ratkaista ensin, jotta paluu normaaliin poliittiseen elämään Suomessa voisi alkaa. Lokakuussa lapuanliikkeen ongelma näytti ratkenneen kuin itsestään, mutta siitä huolimatta oikeistoporvarillisen politiikan nousukausi edelleen jatkui. Tanner siirtyi kentän tasolta päättäjien tasolle eduskuntaan. Tannerin puheet suuntautuivat päättäjien tasolla laajemmin oikeistoporvarillista politiikkaa vastaan. Hallitus perikansanliikkeen vaatimusten toteuttajana lapuanliikkeen roolin Tannerin arkkivihollisena. Tanner oli siirtynyt kansanvallanpuolustuksessaan uuteen vaiheeseen. Lapuanliikkeen aiheuttama välitön, ulkoinen uhka oli väistynyt ja järjestelmän sisäinen pysyvämpi uhka eli kokoomuslainen oikeistopolitiikka oli tullut tilalle.

Lokakuun 24. päivän puheessaan Tanner käsitteli syksyn 1930 vaaleja. Hallitus oli tiedonannossaan ottanut kunnian hyvin ja rauhallisesti sujuneista vaaleista. Tanner ei ollut tyytyväinen hallituksen kantaan vaan kommentoi:

”On kyllä totta, että vaalit sujuivat paremmin kuin aikanaan kesällä uskallettiin toivoa, mutta paljon on silti tapahtunut laittomuuksia ja säännöttömyyksiä vaalien aikana. On havaittu, että monessa kunnassa on ilman mitään oikeutta toimitettu äänioikeuden riistoja: lukuisia henkilöryhmiä, varsinkin kommunistiseen puolueeseen lukeutuvia, on yksinkertaisesti pyyhitty ääniluetteloista pois. Hallitus on kieltänyt kommunisteilta kaiken vaalitoiminnan. Minkä nojalla, sitä ei ole ilmoitettu.”¹⁵³

Yleinen ja yhtäläinen äänioikeus olivat tannerilaisessa kansanvallan ymmärryksessä koskemattomia. Siksi Tanner otti myös demokratian puolustuksessaan johdonmukaisesti esiin yleisen äänioikeuden merkityksen kansanvaltaiselle yhteiskunnalle. Tanner pelkäsi, että jos vaalien häiritseminen ja äänioikeuden loukkaukset jatkuisivat pitkään, niin niihin ikään kuin totuttaisiin. Yleisen äänioikeuden loukkaamattomuuden takaaminen oli siis Tannerin mielestä ehdottoman tärkeää, mikäli

¹⁵³ Vp II 1930 ptk., s. 40.

haluttiin turvata aito edustuksellisuus maassamme. Aidon edustuksellisuuden ongelmaan Tanner ottikin kantaa puheessaan:¹⁵⁴

”Tämä kaikki osoittaa, etteivät vaalit suinkaan olleet normaaliset ja ettei eduskunnan nykyinen kokoonpanokaan siis ole seuraus normaalista vaaleista, vaan erikoisten olojen aikaansaama. (Vasemmalta: Oikein!)”¹⁵⁵

Tannerin väite, että erikoisissa oloissa pidetyt vaalit olisivat vääristäneet eduskunnan paikkajakaumaa, on mielenkiintoinen. Lapuanliikkeen painostuspolitiikalla oli varmasti ollut vaikutusta vaalien lopputulokseen ja sen lisäksi porvaripuolueiden vaaliliitot olivat vieneet laskennallisesti SDP:ltä peräti kuusi edustajan paikkaa.¹⁵⁶ Mutta olisiko Tanner pitänyt eduskunnan kokoonpanoa vääristyneenä, jos SDP olisi kaikesta huolimatta pystynyt säilyttämään määrävähemmistönsä valtiopäivillä. Sitä voi vain arvailla, mutta syksyn 1930 vaalitappio oli joka tapauksessa kova takaisku SDP:lle. Sosialidemokraattien vuoden vaihdetta kohden jatkuvasti kriittisemmäksi muuttunut oppositiopolitiikka selittyy osaksi tappiolla vaaleissa ja myöhemmin kommunistilakien käsittelyssä.¹⁵⁷

Vaalien kulkuun puuttuessaan hallitus oli Tannerin mukaan toiminut suorastaan lainvastaisesti. Hallituksen syntilistan synkintä luettavaa Tannerin käsityksen mukaan olivat kuitenkin laiminlyönnit, joiden seurauksena suuri määrä vakaviakin rikoksia oli jäänyt selvittämättä. Laillisuus oli Tannerin kansanvallanpuolustuksen peruselementtejä. Palatessaan laillisuuden teemaan 24. lokakuuta Tanner väitti, että tuomioistuimet olivat maassa tyhjänpanttina kun lapualaisten kosta pelkäävät rikoksen uhrin eivät uskalla tai viitsi tehdä rikosilmoituksia. Tanner huomautti, että tavallisen kansalaisen silmin katsottuna näytti siltä, ”*ettei yhtään ainoata tapausta selvitetä*”.¹⁵⁸ Tanner kuvasi osuvasti Lapuan kesään kiinteästi kuulunutta pelon ilmapiiriä, kun hän puhui kansalaisten turvattomuuden tunteista sanoen:

” *Semmoinen uhri, jota valtiovalta ei halua suojella, vetäytyy mieluummin rauhaan, pakenee ehkä kotipaikaltaankin, tahtoo joka tapauksessa itse huolehtia omasta turvallisuudestaan, kun valtiomahti ei sitä tee.* (Vasemmalta: Oikein!)”¹⁵⁹

¹⁵⁴ Hakalehto 1973, s. 111; Paavolainen 1984, s. 195-196.

¹⁵⁵ Vp II 1930 ptk., s. 40.

¹⁵⁶ Siltala 1985, s. 179.

¹⁵⁷ Soikkanen. 1975, s. 525.

¹⁵⁸ Vp II 1930 ptk., s. 41.

¹⁵⁹ Vp II 1930 ptk., s. 41.

Oikeusjärjestelmän rampautuminen vaikutti koko yhteiskuntaan. Ihmisten henkilökohtaisen koskemattomuuden lisäksi uhattuina olivat myös poliittiset ja oikeudelliset instituutiot. Tannerin mielestä ontuva oikeuslaitos ei ainoastaan ollut menettänyt arvovaltaansa, kun se ei kyennyt puuttumaan lapualaisten tekemiin rikoksiin, vaan vajaatoimisena oikeuslaitos saattoi myös hallituksen ja eduskunnan hankalaan asemaan. Eduskunnan ja hallituksen arvovalta oli sidottu niiden yhteistyönä syntyneisiin lakeihin. Mikä olisi hallituksen ja eduskunnan funktio ja mikä legitimoisi niiden aseman, jos lakien rikkomisesta ei joutuisi vastuuseen? Laillisuuden kriisi ravisteli siis valtiojärjestystä sen perusteita myöden.¹⁶⁰

4.3.3 Valtiollinen tervahöyry vikakurssilla

Tanner puhui lokakuun 24. päivän valtiopäiväpuheessaan Suomesta valtiollisena tervahöyrynä, jonka päällystön (ministerit) oli aluksen harhailtua politiikan ulapoilla annettava meriselityksensä. Aiheen Tannerin puheeseen oli antanut hallituksen tiedonanto, jossa selviteltiin loppukesän ja syksyn 1930 aikana tapahtuneita väkivaltaisuuksia. Tannerin mukaan eduskunta sai kyseisen tiedonannon perusteella tilaisuuden vapauttavaan keskusteluun. Tanner oli selvästi valmistautunut ottamaan keskustelussa aloitteentekijän roolin. Hänen puheessaan olikin melkoinen määrä keskustelun avauksia, joista suurimman osan Tanner esitti aggressiivisen oppositiopuheen muodossa.¹⁶¹

Puheensa alkuosassa Tanner esittelee pääasiallisia argumenttejaan ja ikään kuin otsikoi puhettaan seuraavasti:

”Kaikille ovat tunnettuja syyt siihen epänormaaliin tilanteeseen, jossa olemme viime kuukaudet eläneet. Syynä on ollut ’lapualaisuuden’ nimellä tunnettu n. k. kansanliike. Tämä keinotekoisesti paisutettu liikehtiminen on pannut kaikki meidän olomme viime aikoina sekaisin. Se on harjoittanut luvatonta painostusta yhteiskuntaa ja maan hallitusta kohtaan, suorittanut lukemattomia väkivallantöitä ja muita rikollisia tekoja.”¹⁶²

Tannerin mielestä oli tärkeää korostaa, että lapuanliike oli keinotekoinen oikeiston masinoima ilmiö, eikä mikään spontaanisti syntynyt kansanliike. Tanner huomautti, että lapuanliikettä johdettiin pääkaupungista, mikä oli hävittänyt kansanliikkeestä sen talonpoikaisen luonteen. Helsinkiläisten diktatuurimiesten kaupunkilainen kieroilu oli

¹⁶⁰ Siltala 1985, s. 203-205.

¹⁶¹ Hakalehto 1973, s. 110-111; Paavolainen 1984, s. 206-207.

¹⁶² Vp II 1930 ptk., s. 39.

turmellut maaseudulla syntyneen kansanliikkeen puhtauden ja rehellisyyden. On mielenkiintoista huomata, kuinka Tanner ”aikansa lapsena” näki talonpoikaisuuden lähes topeliaanisen sankarusoptiikan läpi.¹⁶³

Tannerin ajatukset lapuanliikkeen keinotekoisuudesta perustuvat sosialismin teoriaan kansanliikkeistä. Sosialistisen käsityksen mukaan kaikki ”taantumuksen voimasta” eli tässä tapauksessa oikeiston kautta tapahtuvat kansannousut olivat luonteeltaan keinotekoisia. Vastakohtana keinotekoiselle lapuanliikkeelle oli nähtävä työväenliike, joka oli oikea kansanliike ja jonka huipentumana olisi sosialistinen tai sosialidemokraattinen vallankumous. Keinotekoisuuteen liittyi Tannerin ajattelussa myös lapuanliikkeen väkivaltaisuus tai *’huliganismi’* ja *’riehunta’*, kuten Tanner asian ilmaisi. Lapuanliike toimi väkivalta politiikan alemmalla ja vähemmän arvokkaalla tasolla, eivätkä sen edustajat olleet edes päteviä hyvään ja oikeaan kansanvaltaiseen politiikkaan.

Pohjaksi hallitukselle esittämälleen kritiikille Tanner kuvaili menneen kesän toiveikkaita tunnelmia, jolloin Svinhufvudin hallitukselta oli toivottu poliittista täyskäännöstä suhteessa lapuanliikkeeseen.

”Kaikki puolueethan olivat valmiit silloin valmiit antamaan sille [hallitukselle] kannatuksensa... [Hallituksen] Ohjelmakin siis oli kaikin puolin oikea ja kaikkia eduskuntapiirejä tyydyttävä...”¹⁶⁴

Heinäkuussa 1930 paineet yhteiskunnallisten myllerrysten tasoittamisesta olivat siis kohdistuneet Svinhufvudin hallitukseen. Yleisesti oli toivottu pääministerin persoonan tuovan valtiovallalle kaivattua auktoriteettia. Tanner ei peitellyt pettymystään heinäkuussa työnsä aloittaneeseen hallitukseen, kun hän sanoi:

”Nyt meillä on tilaisuus nähdä, miten hallitus tätä ohjelmaansa on noudattanut ja kuinka se siinä on onnistunut. On heti alussa sanottava, että maa on surkeasti pettynyt nykyiseen hallitukseen nähden.”¹⁶⁵

Tannerin paluupuheen kiihkeyttä selittää osaksi pettymys. Svinhufvudin hallitus oli jämähtänyt kutakuinkin samalle toimettomuuden linjalle kuin edeltäjänsä suhteessa lapuanliikkeeseen. Tanner ja sosialidemokraatit olivat varmasti toivoneet jotain aivan muuta etenkin, kun kesän 1930 aikana lapuanliikkeen nimissä oli yhä useammin

¹⁶³ Vp II 1930 ptk., s. 39.

¹⁶⁴ Vp II 1930 ptk., s. 39.

¹⁶⁵ Vp II 1930 ptk., s. 39.

hyökätty SDP:tä ja sosialidemokratiaa vastaan. Vaalit olivat nekin olleet pettymys. SDP:n tavoittelema määrävähemmistö oli jäänyt yhden kansanedustajan päähän eivätkä puolueen eduskuntaryhmän rahkeet siten ilman muiden puolueiden tukea riittäneet estämään kommunistilakien läpimenoa.¹⁶⁶

Sisäministeri Kuokkanen oli aiemmin käyttämässään puheenvuorossa todennut, että hallitus oli joutunut tekemään päätöksiä tilanteessa, jossa oli ollut vaarana levottomuuksien entisestään paheneminen. Sisäministeri korosti, että hallitus oli halunnut välttää tulehtuneen tilanteen kärjistämistä. Kuokkanen toisti myös hallituksen kannan, että lapuanliikkeen tavoitteet sinänsä olivat kannatettavia. Tanner tarttui tähän sisäministerin perusteluun ja tyrmäsi sen sanoessaan:

”Syy hallituksen avuttomuuteen selviää sen omasta tiedonannosta. Hallitus ilmoittaa nimenomaan hyväksyvänsä kansanliikkeen päämäärän. Minkä päämäärän? – jos saan luvan kysyä! Ei kukaan ole selvillä siitä mikä tuon kansanliikkeen päämäärä on ja miten pitkälle sillä taholla tahdotaan ajaa. Päämäärän sisältö näkyy riippuvan siitä, kuka sitä päämäärää joutuu selittämään ja tulkitsemaan. (Ed. Ryömä: - ja toteuttamaan!).”¹⁶⁷

Tannerin mukaan hallitus - kuten sitä edeltänyt Kallion hallituskin - oli yksinkertaisesti liian lähellä lapuanliikettä. Eikä tilannetta vähääkään helpottanut se, että hallituksella ja kansanliikkeellä oli yhteinen tavoite eli kommunismin hävittäminen. Tanner vaati valtakunnanpolitiikan jättämistä demokraattisten toimijoiden hoidettavaksi, kun hän totesi:

”Se [hallitus] on siten tavallaan pitänyt veräjiä auki tuolle liikkeelle ja päästänyt sen valtion sisäisimpiin varustuksiin, joita hallituksen velvollisuutena ehdottomasti olisi suojella kaikkia tunkeilijoita vastaan.”¹⁶⁸

Parlamenttia rämettymisestä syyttäneitä oikeistoradikaaleja piirejä Tanner näpäytti, kun hän totesi, että lapuanliike ja hallitus olivat hanakasti ryhtyneet kompromisseihin ja paljon parjattuihin ”lehmänkauppoihin” silloin, kun lapualaisten vaatimuksiin ei hallituksessa oltu taivuttu. Tanner ei voinut hyväksyä lapuanliikettä poliittisen päätöksenteon osapuoleksi ja tuomitsi siksi jyrkästi hallituksen ja kansanliikkeen väliset neuvottelut. Tannerin ajattelussa valtakunnanpolitiikassa päätöksentekoon osallistuvien

¹⁶⁶ Soikkanen 1975, s. 516-523.

¹⁶⁷ Vp II 1930 ptk., s. 41.

¹⁶⁸ Vp II 1930 ptk., s. 41.

täytyi pystyä saavuttamaan valtansa demokraattisesti. Tätä vaatimusta lihasvoimin kansakunnan kohtaloita muokkaamaan ryhtynyt lapuanliike ei lähimainkaan pystynyt täyttämään.¹⁶⁹

Tannerin lokakuun 24. päivän puhe oli myös eräänlainen alustus kommunistilakien marraskuiselle käsittelylle. Hallituksen politiikan todistaminen huonoksi oli epäilemättä Tannerin puheen ensisijainen tarkoitus, mutta sosialidemokraatit etsivät myös tukea kommunistilakien kaatamiseen. Tanner saattoi hyvinkin toivoa saavansa räväkällä puheellaan vähintään sen yhden puuttuneen äänen SDP:n ryhmän tueksi, kun ratkaiseva äänestys mainituista lakiehdotuksista vihdoinkin koittaisi. Sosialidemokraattien toiveet lakiesitysten hylkäämisestä olivat sen varassa, että joku eduskunnan keskustapuolueiden edustajista olisi äänestyksissä uskaltanut SDP:n ryhmän kannalle.¹⁷⁰ Sosialidemokraatit elättelivät toiveita tuesta lähinnä RKP:n suunnalta.¹⁷¹

4.3.4 Kommunistilait eduskunnassa – takaisku tannerilaisille

Kommunistilaeiksi kutsutut hallituksen lakiehdotukset tulivat eduskunnassa ratkaisevaan ainoaan käsittelyyn vuoden 1930 marraskuussa. Tannerin mielestä SDP:n eduskuntaryhmän täytyi vastustaa ns. kommunistilakeja kansalaisvapauksien puolustamisen nimissä. Tämän tuli tapahtua kuitenkin niin, että tasavallansuojelulaki olisi tiukan paikan tullen hyväksyttävissä vaikka sellaisenaan. Tasavallansuojelulaki oli suunnattu kommunisteja vastaan, mutta Tanner uskoi, että sitä voitaisiin myöhemmin käyttää myös oikeistoradikalismia taltuttamiseen. Painovapauslakiin Tanner oli niin ikään valmis hyväksymään joitain tarkennuksia. Äänioikeuden rajoituksiin hän sen sijaan suhtautui jyrkän torjuvasti. Vaalilain muutosehdotusta ei hänen mukaansa pitänyt missään tapauksessa päästää laiksi saakka.¹⁷²

Ehdotus tasavallansuojelulaiksi oli saksalaisten esikuvien mukaan sorvattu. Myös SDP:n suhtautuminen siihen muistutti saksalaisten sosialidemokraattien Weimarin hallituksen aikaista sietämispolitiikkaa (Tolerierungspolitik). Poikkeuksena tähän oli vain äänioikeuden rajoitukset, joita SDP:ssä ei oltu valmiita hyväksymään ainakaan hallituksen esittämässä muodossa.¹⁷³

¹⁶⁹ Vp II 1930 ptk., s. 39-41.

¹⁷⁰ Tässä tarkoitetaan jota kuta Maalaisliiton, Edistyspuolueen tai Rkp:n edustajista.

¹⁷¹ Tanner 1966, s. 127; Hyvämäki 1971, s. 219; Paavolainen 1984, s. 212-213.

¹⁷² Soikkanen. 1975, s. 223-225; Paavolainen 1984, s. 195-196; Siltala 1985, s. 179-183.

¹⁷³ Kettunen 1986, s. 313-314; Siltala 1985, s. 180.

Osa SDP:n eduskuntaryhmän keskeisistä kansanedustajista piti Tannerin asennetta kommunistilakien vastustamisessa vaarallisena. Ryhmän varovaisiin kuuluneen Reinhold Sventorzetskin mielestä kommunistilakien lakiehdotusten kaataminen voisi pahimmassa tapauksessa yllyttää lapualaiset vallankaappaukseen. Samanlaiset uhkakuvat olivat vuotta aikaisemmin yhdistyslaista äänestettäessä saaneet SDP:n edustajien rivit hajoamaan. Tämä varmasti vaikutti siihen, että sosialidemokraatit lopulta päätyivät äänestämään kommunistilakien hyväksymistä vastaan.¹⁷⁴

Kommunistilakien ratkaisevasta käsittelystä ei kuitenkaan muodostunut mitään suurta taistelua eduskunnan istuntosalissa, sillä sosialidemokraattien yhden puuttuvan äänen metsästys oli ilmeisesti käynnissä käytävä- ja kabinettikeskusteluissa. Edistyspuolueen ja ruotsalaisten ryhmissä oli useita epäroivia edustajia, jotka eivät sinänsä hyväksyneet hallituksen esittämiä lakeja mutta pitivät niiden hylkäämistä vallinneissa oloissa liian suurena riskinä. Ratkaisevan äänestyksen lähestyessä kansanedustajien keskuudessa vallitsi odottavan hermostunut tunnelma. Viimeiseen saakka oli epäselvää, kuinka äänet lopulta tulisivat jakautumaan.¹⁷⁵

Vaisua keskustelua selitti osaltaan sekin, että myös moni porvariedustajista joutui äänestämään vastoin kansanvaltaisia periaatteitaan. Muutamat edustajat pitivät hallituksen esittämiä lainmuutoksia puheenvuoroissaan tarpeettomina, mutta katsoivat silti yhteiskuntarauhan palauttamisen edellyttävän kommunistilakien hyväksymistä. Sosialidemokraatit epäilivät erityisesti tasavallan suojelulain tarpeellisuutta, sillä heidän mielestään marraskuun 7. päivänä 1930 hyväksytyt sotatilalaki antoi hallitukselle jo tarpeeksi laajat valtuudet kapinoinnin taltuttamiseen. Tanner perusteli suojelulain tarpeettomuutta seuraavasti:

” Ei hallitus säilyttääkseen maassa rauhaa, tarvitse tämmöistä lainsäädäntöä. Onhan meillä olemassa rikoslaki, jonka avulla on onnellisesti voitu tähänkin saakka pitää rikolliset ainekset kurissa. Ja täällä on meidän ryhmämme taholta jo viitattu siihen, että vastoin meidän harrastuksiamme on äskettäin saatu aikaan sotatilalakikin, joka vakavammissa tilaisuuksissa antaa hallitukselle riittävät aseet käteen. Tämän vuoksi ei tasavallan suojelulaki missään tapauksessa ole tarpeellinen.”¹⁷⁶

¹⁷⁴ Soikkanen. 1975, s. 223-225.

¹⁷⁵ Vp II 1930 ptk., s. 227; Paavolainen 1984, s. 211-213.

¹⁷⁶ Vp II 1930 ptk., s. 227.

Jo tutkielman alkupuolella sivuttiin normaaliuteen pyrkimisen merkitystä Tannerin kansanvallan puolustuksessa. Yhteiskunta oli Tannerin mukaan joutunut epänormaaliin tilaan, jota hallituksen kaipaamat lainmuutokset vain pahensivat. Poikkeuslain luonteiset kommunistilait korostivat yhteiskunnan epänormaaleja oloja ja sillä tavoin ne vain vaikeuttivat paluuta normaaliin.

Tanneria oli huolettanut myös kommunistilakien mahdollinen käyttäminen sosialidemokraatteja vastaan. Lapualaisten jyrkentyneet lausunnot sosialidemokraattien ja kommunistien yhteyksistä olivat ilmeisesti syventäneet Tannerin huolta. Hänen epäilyksensä hallituksen aikeita kohtaan tulivat esiin kun hän jatkoi:¹⁷⁷

”Eihän ole mikään mahdottomuus, varsinkin semmoisina aikoina kuin nykyinen, jolloin ennen järkevinäkin pidetyt ihmiset näkyvät menettävän harkintakykynsä ja kiihko nousee korkealle, että hallituksella on halua saamansa valtuuden avulla tehdä tyhjäksi melkein mikä kansalaistoiminta taha nsa maassa.”¹⁷⁸

Tannerin huomio kiinnittyi syksyllä 1930 yhä enemmän Svinhufvudin hallituksen arvostelemiseen sekä sen epäkansanvaltaisia piirteitä sisältävien toimien osoittamiseen. Jotta tässä kohtaa vältyttäisiin kohtalokkailta väärinkäsityksiltä on tarpeen huomauttaa, ettei Svinhufvud tai hänen hallituksensa ollut missään tapauksessa antidemokraattinen tai parlamentarismin vastainen. Pikemminkin päinvastoin. Tosin Svinhufvudin käsitys siitä, kuinka vakavia seurauksia kansalaisoikeuksien rajoituksilla voisi olla demokratian jatkuvuudelle, poikkesi Tannerin ajatuksista merkittävästi. Mainittujen herrojen ajatusten erilaisuudesta kelpaa esimerkiksi suhtautuminen vaalilain muutoksiin. Tannerin mielestä vaalikelpoisuuden rajoituksia piti viimeiseen saakka vastustaa, kun taas Svinhufvud oli luonnehtinut vaalikelpoisuutta ja äänioikeutta vähäpätöisiksi kansalaisoikeuksiksi. Svinhufvudin ajatuksissa kommunistilait olivat tarkoitettu vain ja ainoastaan käsillä olleen kriisin ratkaisuun. Tanner puolestaan uumoili, että niin istuva hallitus kuin sen seuraajatkin saattaisivat asemansa parantamiseksi käyttää ehdotettuja lainmuutoksia poliittisten vastustajiensa nujertamiseen.¹⁷⁹

4.3.5 Sosialidemokraattien tappio yhteiskuntarauhan takeena?

Kommunistilakien läpimeno oli sosialidemokraateille kirvelevä poliittinen tappio. Määrävähemmistön saavuttamisen tärkeys oli ennen lokakuun alun vaaleja ollut

¹⁷⁷ Huttula 2000, s. 98; Soikkanen. 1975, s. 507.

¹⁷⁸ Vp II 1930 ptk., s.228

¹⁷⁹ Huttula 2000, s. 98; Polvinen 1992, s. 148; Soikkanen. 1975, s. 507.

puolueväen tiedossa ja silti tavoitteesta oli jääty mahdollisimman niukasti. Tanner ja muut sosialidemokraattien johtohahmot olivat yrittäneet tosissaan estää kommunistilakien läpimenon ja valaneet joukkoihinsa uskoa koko pitkän syksyn. Puolueen lobbarit olivat lopulta kuitenkin epäonnistuneet hallituspuolueiden rintaman murtamisessa.¹⁸⁰

Mutta miksi sosialidemokraatit olivat edes yrittäneet kaataa hallituksen esityksiä? Eivätkö Tanner ja kumppanit tulleet ajatelleeksi, että lapuanliike reagoisi varmasti voimakkaasti, ellei kommunistilakeja saatettaisi voimaan?

Palataan hetkeksi kesään 1930. Hallitus kuvitteli pystyttävänsä käyttämään hyväksi sitä energiaa, joka kanavoitui lapuanliikkeen kautta kommunismia vastaan. Tällainen ajattelu oli käynyt yhä harvinaisemmaksi Väinö Hakkilan kyydityksen jälkeen. Heinäkuisen huipentumansa saavutettuaan Lapuan voima oli alkanut nopeasti huvia. Poliittisen eliitin hyväksyntä väheni lapuanliikkeen sietämiseksi ja yleinen mielipide alkoi muuttua vähitellen samaan suuntaan. Muutos oli merkittävä.¹⁸¹

Tanner oli jo syyskuussa kuvaillut lapuanliikettä hiipuvaksi liikkeeksi.¹⁸² Ståhlbergien tapaus oli vain vahvistanut Tannerin käsitystä siitä, että lapualaiset kolistelivat todella tyhjää tynnyriä. Tanner uskoi vahvasti, että lapuanliikkeen vaikutusvalta ei enää ylettyisi valtiopäiville saakka. Niinpä hänen oli luotsattava sosialidemokraatit kaatamaan kommunistilait, jotta lapuanliikkeen alennustilan voisi näyttää todeksi.

Porvarien joukoissa tunnelmat olivat täysin päinvastaiset. Presidentti Relander kertoili päiväkirjalleen, että oli kuin raskas taakka olisi pudonnut hartioilta sillä hetkellä, kun äänestyksen tulos selvisi. Oikeiston ja keskustan äänenkannattajat uskoivat eduskunnan päätöksen vihdoin tuovan rauhan levottomuuksien kiusaamaan maahan. Maalaisliiton eduskuntaryhmässä uumoiltiin lapuanliikkeen lakkauttamista lähiaikoina, koska kansanliikkeen tavoitteet olivat täyttyneet kommunistilakien tultua voimaan.¹⁸³

5. KRIISISTÄ KRIISIIN – HILJALLEEN VANKISTUVA KANSANVALTA

5.1 Lapuanliikkeen uusi haaste

¹⁸⁰ Soikkanen 1975, s. 524-525.

¹⁸¹ Ahti 1999, s. 414 -415; Häkkinen & Vares 2001, s. 476; Mylly 1989, s. 265; Polvinen 1992, s. 148.

¹⁸² TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Tampereen puhe 15.9. 1930.

¹⁸³ Relander 1968, s. 548 (päiväkirjamerkintä 11.11. 1930); Siltala 1985, s.181.

Marraskuun lopulla 1930 Lapuan viidennessä kokouksessa oli tyytyväisinä pantu merkille, että lapuanliikkeen kommunismin vastainen toiminta oli poikunut lopulta lainsäädännöllistäkin tulosta. Tavoitteen täytyminen oli kuitenkin nostanut esiin kysymyksen lapuanliikkeen tulevaisuudesta. Monet myös porvarilliset tahot olivat julkisuudessa esittäneet, että lapuanliike ajaisi tarpeettomana itsensä alas ja lopettaisi toimintansa. Lapuanliikkeen johdossa ei tätä poliitikkojen näkemystä liikkeen tarpeettomuudesta ymmärretty, vaan Lapuan viidennessä kokouksessa sovittiin lapuanliikkeen järjestäytymisestä yhdistykseksi.¹⁸⁴

Kommunistilakien hyväksymiseen saakka lapuanliike oli ollut tyypillinen yhdenasianliike, jonka suosio oli perustunut yhteen asiaan eli vahvaan kommunismin vastaiseen mielialaan. Lapuanliikkeen johtajien mielestä menetetyn suosion takaisin saaminen tai paremminkin suosion muuttaminen poliittiseksi kannatuksiksi edellytti muutosta myös kansanliikkeessä itsessään. Siksi Lapuan kokouksessa asetettiin uusiutuvalle liikkeelle uudet päämäärät, joista sodan julistus sosialidemokratialle oli päällimmäisenä. Sosialidemokraatit olivat Lapuan kokouksessa esitettyjen näkemysten mukaan kommunistien manttelinperiijöitä. Lapuanliikkeen uudistetuksi tavoitteeksi tulikin marxilaisuuden hävittäminen Suomesta. Lapualaisten tarmo oli suunnattu nyt avoimesti sosialidemokraatteja vastaan.¹⁸⁵

Suunnitteilla olleen yhdistyksen tulevasta ohjelmasta saatiin esimakua kokouksen esittämistä vaatimuksista. Niissä esitettiin mm. vaalitavan muuttamista, Suomen puolustuslaitoksen vahvistamista, uskonnon opetuksen lisäämistä kouluissa sekä neuvostoliittolaisten tuotteiden boikotoimista. Varsinaisen ohjelman luomiseksi Lapuan kokous asetti toimikunnan, jonka johtoon tuli Kai Donner.¹⁸⁶

Etsivä Keskuspoliisi oli jo aiemmin syksyllä kiinnostunut kommunistien mahdollisesta siirtymisestä sosialidemokraattisten yhdistysten suojiin, mutta mistään laajasta soluttautumisesta ei ollut löytynyt todisteita. Etsivä Keskuspoliisi oli niin ikään noteerannut lapuanliikkeen jyrkentyneen suhtautumisen sosialidemokraatteihin. Tapio Huttulan esittämän EK:n raportin mukaan Lapuan kokouksen arviot kommunistien toiminnasta sosialidemokraattien järjestöissä olivat liioittelevia.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Huttula 2000, s. 207-210; Perälä 1998, s. 162-165; Siltala 1985, s. 181.

¹⁸⁵ Huttula 2000, s. 207-210; Siltala 1985, s. 181.

¹⁸⁶ Huttula 2000, s. 207-210.

¹⁸⁷ Huttula 2000, s. 247-248.

Lapuanliikettä jäyti suosion ja suositun tavoitteen häviämisen lisäksi myös liikkeen johtajien välinen eripura siitä, kuinka tulevaisuuden haasteet olisi otettava vastaan. Jo alkuvaiheessaan kansanliikkeen johto oli jakautunut kahtia. Karkeasti ottaen maakuntien miehet olivat antaneet tukensa kosolalaiselle suoralle toiminnalle ja oikeistoradikalismiin poliittisemmin suhtautuneet piirit olivat puolestaan ryhmittyneet Donnerin taakse. Vihtori Kosolan ja Kai Donnerin rikkoutuneet välit jarruttivat merkittävästi lapuanliikkeen pyrkimyksiä tulla virallistetuksi yhdistyksenä. Lapuanliikettä vaivasi myös tietty näköalattomuus. Uusien tavoitteiden tueksi ei oltu pystytty kehittämään uskottavia perusteluja. Niinpä Donnerin johtama älykköradikaalien joukko vetäytyi odottamaan otollisempia aikoja oikeistolaisemman ja suuremman Suomen synnyttämiseksi.¹⁸⁸

Karvaiden tappioiden sävyttämässä tunnelmissa sosialidemokraattien jäsenistö painosti eduskuntaryhmää rohkeampaan politiikkaan hallitusta vastaan. Tannerin nimissä joulukuun 2. päivänä jätetty välikysymys olikin osoitus puolueen uudesta linjasta oppositiopolitiikassa. Samalla välikysymys on tulkittavissa lapuanliikkeen antimarxilaisuuden ohjelmajulistuksen aikaansaamaksi vastareaktioksi.¹⁸⁹

Eduskunnan sihteerin eduskunnalle lukemassa Tannerin välikysymystekstissä keskityttiin lähes pelkästään maassa tapahtuneisiin laittomuuksiin.¹⁹⁰ Näin ollen välikysymyksestä tai sitä seuranneesta keskustelusta ei ole hahmotettavissa samalla tavalla monitasoisista kansanvallan perusteita luodannutta pohdintaa kuin esimerkiksi Tannerin lokakuun 24. päivän puheenvuorossa.¹⁹¹

Tanner itse palasi ääneen 19. joulukuuta, kun eduskunta keskusteli hänen nimissään tehdystä välikysymyksestä. Hallituksen kimppuun Tanner kävi edellisten puheenvuorojensa tapaan syyttäen sitä toimetttömyudesta ja saamattomuudesta suhteessa lapuanliikkeeseen.¹⁹² Tanner kommentoi hallituksen vastausta välikysymykseen näin:

”Esittäessämme sen välikysymyksen, joka tänään on käsittelynalaisena, olemme sosialidemokraattisen ryhmän taholta halunneet tarjota hallitukselle tilaisuuden esittää jotakin pätevää puolustusta toiminnalleen, tai oikeastaan toimetttömyudelleen, antaa sille

¹⁸⁸ Huttula 2000, s. 210; Nygård 1982, s. 78.

¹⁸⁹ Huttula 2000, s. 246.

¹⁹⁰ Tannerin välikysymys oli otsikoitu seuraavasti: ”Ed. Tannerin y. m. välikysymys, joka koskee erinäisten viime kesän ja syksyn kuluessa tehtyjen rikosten selvittämistä ja niihin syyllisten rangaistukseen saattamista. Vp 1930 II, pt., s. 370.

¹⁹¹ Paavolainen 1984, s. 214; Soikkanen 1975, s. 525.

¹⁹² Jääskeläinen 1973, s. 222; Jääskeläinen 1977, s. 483; Perälä 1998, s. 172.

tilaisuuden selittää kansalle, minkä-vuoksi se on työskennellyt juuri sillä tavalla kuin se on tehnyt... Kun nyt on kuultu hallituksen vastaus, niin täytyy sanoa, että tässä odotuksessa on surkeasti petytty.”¹⁹³

Jo puheensa aluksi Tanner oli verrannut lapuanliikkeen järjestötoimintaa kansainvälisesti tunnettuihin painostus ja rikollisorganisaatioihin:

”Eri puhujain lausunnoista on käynyt selville, että maassa on toiminut rikollisia järjestöjä, jotka työskentelevät jokseenkin samaan tapaan kuin aikanaan tunnetut Maffia-järjestö tai joku Ku-Klux-Klan-järjestö, pimeässä ja salaisuudessa töitään tehden.”¹⁹⁴

Väkivallan leviämisestä puhuessaan hän huomautti, että kommunistien lisäksi yhä useammin myös sosialidemokraatit olivat joutuneet väkivallan kohteeksi. Ikään kuin korostaakseen lapuanliikkeen ulkoparlamentaarisuutta ja tilanteen vakavuutta Tanner lisäsi vielä, että myös muutamat porvarit olivat joutuneet lapualaisten terrorin kohteeksi. Oikeistopuolueiden äänenkannattajiksi tunnustautuneet sanomalehdet saivat nekin Tannerilta satikutia. Tanner paheksui jälleen sitä, että mainituille laittomuuksille ja niiden tekijöille oli annettu julkisuudessa avointa tukea. Tannerin mielestä suomalaisten oikeuskäsityksen kannalta oli hyvin tärkeää, ettei lehdistö tai kukaan eduskunnan jäsenistä ryhtyisi vahvistamaan lapualaisille muodostunutta käsitystä siitä että heidän toimintansa tavoite pyhitti rikolliset teot.¹⁹⁵

5.2 Keinahtelevan valtiolaivan kulku tasaantuu

5.2.1 Presidentinvaalit avaavat uuden vuoden 1931

Kansanedustajien ja hallituksen päähuomio kiinnittyi marraskuun puolivälin jälkeen vuoden 1931 tulo- ja menoarvioon. Svinhufvudin hallitus onnistui valtion menoja karsimalla puristamaan talousarvion tasapainoiseksi. Lihavin rahariita kehkeytyi puolustusmenojen lisäämisestä, kun sosialidemokraatit eivät hyväksyneet kolmensadan miljoonan markan menojen leikkaamisen rinnalle esitettyjä viittäkymmentä miljoonaa lisämarkkaa sotalaitoksen kassaan. Maalaisliitto vastusti sekin puolustusmäärärahojen lisäämistä, sillä maatilojen pakkohuutokaupat olivat lisääntyneet huomattavasti kuluneena vuonna. Agraarikeskustan kannattajille ei olisi ollut helppo perustella valtion ehtyneiden varojen käyttämistä uusien aseiden hankintaan. Hallitus oli ehtinyt tehdä

¹⁹³ Vp 1930 II, ptk., s. 1134.

¹⁹⁴ Vp 1930 II, ptk., s. 1133.

¹⁹⁵ Jääskeläinen 1973, s. 222-223.

asiasta luottamuskysymyksen, joten hallituspulan välttämiseksi puolustusmäärärahoista lopulta sorvattiin maalaisliittolaisia tyydyttänyt kompromissiesitys joka tulikin hyväksytyksi.¹⁹⁶

Eduskunta jäi joululomalle 20. päivä joulukuuta ja samalla kansanedustajat hyvästelivät Heimolan talon valtiopäiväsalin. Uusi eduskuntatalo oli juuri valmistunut Arkadianmäen kallioille ja seuraavan vuoden valtiopäivät oli määrä aloittaa upouusissa puitteissa. Päätäjien kiireet eivät vuoden 1930 lopulla näyttäneet hellittävän; maassa nimittäin valmistauduttiin kovaa vauhtia joulun lisäksi presidentinvaaleihin.¹⁹⁷

SDP:n ehdokkaaksi valittu Tanner oli omien sanojensa mukaan presidenttikilvassa lähinnä *”mielenosoituskandidaattina”*. Tannerin ja sosialidemokraattien tavoitteena oli ensisijaisesti estää Svinhufvudin tai Kallion valinta. Tannerin menestymistä ei pidetty todennäköisenä ja siksi hän lupasi jo vaalitaistelun aikana tukensa Ståhlbergille. Siitä, kuinka tosissaan Tanner ehdokkuutensa otti, kertoo hänen muistelmansa tai paremminkin se, minkä Tanner jättää kertomatta. Tanner nimittäin sivuutti koko presidentinvaalin toteamalla, että sosialidemokraattien valitsijamiehet äänestivät toisessa ja kolmannessa äänestyksessä Ståhlbergiä, mutta Svinhufvud voitti vaalin. Omaan osuuttaan presidentinvaaleissa Tanner ei vaivautunut kommentoimaan mitenkään.¹⁹⁸

5.2.2 Protestiehdokas vaalikiertueella

Tannerin vaalipuheissa näkyi se, ettei hän pitänyt omia mahdollisuuksiaan presidenttikilvassa kovinkaan hyvinä. Tannerin puhekiertue vaalien alla oli varsin lyhyt ja puheissaan hän tyytyi kertaamaan menneen vuoden tapahtumia lähes raportoivaan sävyyn. Presidenttiehdokkaana Tanner oli paljon säyseämpi, kuin mitä hän oli ollut eduskuntavaaliehdokkaana. Lapuanliike ja kansanvallan ongelmat olivat tietysti esillä myös Tannerin presidentinvaalipuheissa, mutta eivät enää niin korostettuina kuin kesällä ja syksyllä 1930.¹⁹⁹

Lapuanliikkeen vaikutusvallan vähetessä sen osuus poliittisessa keskustelussa pieneni, ja talouspolitiikka sekä erilaiset laman lievitysohjelmat saivat jatkuvasti enemmän

¹⁹⁶ Jääskeläinen 1977, s. 488-489; Kakkuri 1999, 280.

¹⁹⁷ Jääskeläinen 1973, s. 224-225.

¹⁹⁸ Paavolainen 1984, s. 216; Tanner 1966, s. 161.

¹⁹⁹ Paavolainen 1984, s. 216-217; Tanner 1966, s. 161.

huomiota osakseen. Kansanliikkeen haukkumisesta oli kuitenkin tullut Tannerille tapa. Se oli eräänlainen välttämättömyys, jolla saattoi osoittaa, kuinka heikosti maan asiat olivat. Poliittisen ilmapiirin muutos on havaittavissa myös Tannerin puheissa. Tanner otti vaalipuheisiinsa tammi-helmikuussa 1931 valtiontalouden ongelmat oikeistoradikalismien aiheuttaman uhan rinnalle.

Koko vuoden 1930 jatkunut kuulijoiden rauhoittelu oli Tannerin presidentinvaalipuheista hävinnyt kokonaan. Tanner jopa korosti menneen vuoden epänormaaliutta ja puhui ”vaarallisista ajoista”, jolloin maassa olisi kaivattu presidentiltä ja hallitukselta jämerämpää johtajuutta. Tanner oli talvella 1930 pyrkinyt pitämään sosialidemokraattien kenttäväen rauhallisena vakuuttamalla heille, että lapuanliike häviäisi itsestään. Vuotta myöhemmin lähestymistapa oli päinvastainen. Tanner herätteli turkulaisia kuulijoitaan sanomalla:

*”Mutta vaarahan ei silti vielä ole täysin ohitse. Muistettakoon vain, millä silmin vuosi takaperin katsottiin oloja, jolloin jokainen koetti tuudittaa itseään lepotilaan, otaksuen, että siihen saakka sattuneet tapaukset olisivat tilapäisiä eivätkä tulisi jatkumaan. Vieläkin voi sattua minkälaisia yllätyksiä tahansa. Sen vuoksi on työväen luokan oltava jatkuvasti varuillaan ja jo ajoissa pantava jyrkkä vastarinta käyntiin.”*²⁰⁰

Tanner oli puoluekokouksessa 1. helmikuuta 1930 sanonut luulevansa, että pahin levottomuuden aika oli ohitse. Tannerin tilannearvio ei tuolloin olisi voinut mennä paljonkaan enemmän pieleen, mutta vuotta myöhemmin rauhoittelupuheen hylkääminen oli osoitus onnistuneemmasta poliittisen ilmapiirin tulkinnasta. Kuihtuvan kansanliikkeen toiminta oli vuoden 1930 aikana pursunut laittomuuksia ja vallattomuutta, joista Tanner mielellään syytti kokoomusta tai yleisemmin oikeistorovareita. Tanner ei enää pitänyt lapuanliikettä samalla tavalla konkreettisena uhkana yhteiskuntarauhalle kuin aiemmin. Sen sijaan lapuanliikkeen kiistatta epäonnistuneet manööverit sisäpolitiikassa tarjosivat Tannerille retorisen kepin, jolla porvarien hätyyttäminen onnistui tilanteessa kuin tilanteessa. Myöhemmin vuoden 1933 eduskuntavaalikampanjassa Tanner ja sosialidemokraatit käyttivät lapuanliikkeen ja oikeistorovarien virheiden ja niiden seuraamusten kertaamista hyväkseen varsin tehokkaasti.

²⁰⁰ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Turun puhe 11.1. 1931.

Tannerin puheissa on ennen presidentinvaaleja melko vähän vaalipuheelle tyypillisiä piirteitä, kuten esimerkiksi vaalilupauksia tai äänestäjien kosiskelua. Sellaiseksi voisi tulkita kuitenkin Tannerin maatalouden ongelmia vähättelevät kannanotot. Turussa tammikuun 11. päivänä 1931 puhuessaan Tanner huomautti vasemmistolaisen työväen ja oikeistolaiseksi mielletyn talonpoikaisväestön hyvinvoinnin epäsuhdasta ja sanoi:

*”Puhelin tulee joka taloon. Sähköistys on läpikäynyt koko maaseudun. Auto on melkein joka talossa. Eihän mikään sen paremmin osoita, että maaseutu on voinut hyvin.”*²⁰¹

Tannerin mukaan maatalouden edellytyksiä oli oikeistopuolueiden paineessa parannettu koko 1920-luvun ja kun nyt oli käsillä maailmanlaajuinen lama, ei talonpoikaisväestö osannut sopeuttaa elinkustannuksiaan huonontuneeseen taloustilanteeseen. Tanner viittasi Loimaalla pidettyyn kansankokoukseen, missä oli vaadittu muun muassa halpakorkoisia maatalouslainoja ja olemassa olevien lainojen takaisin perimisen keskeyttämistä siksi, kunnes lama olisi hellittänyt. Tanner tuomitsi lapualaisten talousohjelman kevytmieliseksi haihatteluksi, jonka seuraukset saattaisivat olla vakaviakin, jos kansanjoukot ottaisivat ne todesta ja alkaisivat vaatia valtiovallalta mahdottomia velkajärjestelyjä.²⁰²

Presidenttiyttä Tanner käsitteli lähinnä puhuessaan presidentin valtaoikeuksista, joita hän vertasi Ruotsin ja Englannin monarkkien valtaan. Tanner totesi Suomen presidentillä olevan valtakunnassaan moninkertaisen vallan eurooppalaisiin kruunupäihin verrattuna. Tässäkin yhteydessä Tanner muisti arvostella porvaripuolueita. Tannerin mukaan presidentin valta oli perua vuoden 1919 tilanteesta, jossa oikeistolaisia monarkisteja oli täytyntä hyvittelä jotta tasavaltainen valtiosääntö saatiin hyväksytyä.²⁰³

Tanner piti presidentin valtaa siis liiankin suurena, mutta tähdensi, että kuka tahansa tulisikin valituksi tärkeintä olisi, että presidentti sitoutuisi tiukasti demokraattiseen hallintotapaan. Tanner käsitti presidentin toimenkuvan eräänlaiseksi tarkkailijaksi,

²⁰¹ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Turun puhe 11.1. 1931.

²⁰² TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Turun puhe 11.1. 1931.

²⁰³ Sosialidemokraattien esityksessä hallitusmuodoksi eduskunnan valtaa olisi lisätty presidentille kaavailtuja valtaoikeuksia kaventamalla kuitenkin niin, että presidentillä olisi maassa ylin toimeenpanovalta. Hallitusmuoto hyväksyttiin lopulta 21. kesäkuuta 1919. SDP:n vaatimuksiin kuului mm. eduskunnan oikeus valita tasavallan presidentti. Myöhemmin vaatimusta lievennettiin niin, että eduskunta valitsisi presidentin ainakin ensimmäisen kerran. Tässä asiassa SDP siis saikin tahtonsa läpi. Sosialidemokraatit eivät olleet täysin tyytyväisiä lopputulokseen, mutta eduskuntaryhmässä oltiin silti ilmeisen mielissään siitä, että ainakin osa oikeiston esittämistä presidentin valtaoikeuksista oli saatu karsittua lopulta hyväksytyksi tulleesta hallitusmuotoesityksestä. Soikkanen 1975, s. 341-342.

jonka oli pysyttävä puoluepoliittisten intohimojen ylä- ja ulkopuolella ja puututtava asioiden kulkuun silloin, kun hallituspuolueet olisivat takertuneet takaperoiseen tai huonoon politiikkaan.²⁰⁴

5.2.3 Vakava voitonjuhla

Hallituksen edellisenä vuonna sulkeman Helsingin työväentalon avaamista juhlittiin tammikuun viimeisenä päivänä vuonna 1931. Tanner oli itseoikeutetusti juhlan pääpuhuja, mutta tällä kertaa hän malttoi pitää puheensa lyhyenä ja ytimekkäänä. Puheessaan Tanner tarkasteli mennyttä kuohunnan aikaa. Se, oliko hänelle esitetty joitain toiveita puheenvuoron keston suhteen, ei ole tiedossa. Ilmeisesti aikaa kuitenkin oli niukalti, sillä Tanner ei ryhtynyt perusteelliseen lapualaisuuden tuomitsemiseen, kuten olisi saattanut olettaa, vaan siirtyi työväentalojen sulkemisista nopeasti ajankohtaisiin aiheisiin. Tanner pääsi tuoreeltaan kommentoimaan presidentinvalitsijamiesvaalien tuloksia. Sosialidemokraatit saivat kaikkiaan 90 valitsijamiestä, mikä lienee ylittänyt SDP:n tavoitteet. Myöhemmin presidentinvaalien lopullisen ratkaisun selvittyä Tanner hiukan katkeran oloisena muisteli, että valitsijamiesvaalin hyvä tulos oli nostanut sosialidemokraattien toiveita poliittisen tuulen kääntymisestä.²⁰⁵

Puoli vuotta aiemmin Tanner oli eduskunnassa puhunut mm. syksyisten eduskuntavaalien epänormaalista luonteesta. Helsingin työväentalon uudelleenavajaisissa hän syvensi näkemystään samasta aiheesta. Tanner muisteli vuoden 1930 aikana tapahtuneita laittomuuksia ja kysyi:

”... miten on mahdollista, että maan eduskunta on voinut hyväksyä laittomuuksia. Syynä siihen on, että eduskunnan olemus on viime aikoina muuttunut... Eduskunnasta tuli kiihkoisänmaallinen, johon suuntaan maalaisliittokin on yhtynyt, joutuen täten oikeiston komennukseen... Nykyisestä eduskunnasta voidaan sanoa, että se on valheisänmaallinen eduskunta, joka ei kuvasta kansan todellisia mielialoja.”²⁰⁶

Tannerin luoma kuva suomalaisesta kansanedustuslaitoksesta ei ollut kovinkaan mairitteleva. Totta olikin, etteivät arviolta 20 000 nimen pyyhkiminen äänestyslistoista, kommunistien joukkopidätykset tai lapuanliikkeen väkivaltainen painostuskampanja voineet olla vaikuttamatta syksyn 1930 vaalien tulokseen. Varsinkin kunnallisvaaleissa

²⁰⁴ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Turun puhe 11.1. 1931.

²⁰⁵ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 31.1. 1931.

²⁰⁶ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 31.1. 1931.

lapualaisten uhkaava esiintyminen kuntien hallintoelimien ympärillä oli vaikuttanut vaalin lopputulokseen ratkaisevasti. Tannerin väite, että eduskunta olisi ”*valheisanmaallinen*” oli epäilemättä suunnattu lapuanliikkeen sydämeen. Tanner osasi halutessaan käyttää kieltä terävästi. On varmaa, että valkoisen suomalaisuuden hurmosta nostattaneissa oikeistoradikaaleissa piireissä Tannerin heittävä valheisanmaallisuuden kalikka aiheutti aikamoisen älähdyn.²⁰⁷

Tanner ei varsinaisesti testamentannut valitsijamiehiään kenenkään hyväksi, mutta seuraava katkelma antaa vihiä siitä, mihin suuntaan hän toivoi äänensä menevän,

*”Meille on saatava tasavaltainen ja oikeusjärjestystä puoltava presidentti. En puhu itsestäni, kun näin sanon, sillä enhän voi tulla kysymykseenkään m.m. siitäkin syystä, että minulla on väärä väri. Löytyy kuitenkin mitan täyttävä mies, jolla ei ole tätä minun kauneusvirhettäni.”*²⁰⁸

Tanner ei mainitse Ståhlbergiä nimeltä, mutta on kai selvää, että tasavallan ensimmäinen presidentti oli hänen tarkoittamansa ”*mitan täyttävä mies*”. Sosialidemokraattien suunnitelmat perustuivat olettamukseen, että yhdessä Edistyspuolueen, ruotsalaisten ja maalaisliittolaisen vasemmistosiiven valitsijamiesten kanssa SDP:n valitsijat äänestäisivät Ståhlbergin valtakunnan johtoon. Joulukuusta 1929 asti jatkunut matalapaine SDP:ssä näytti siis hellittäneen, kun valitsijamiesvaalista oli puolueelle rapsahdus reilu voitto. SDP ei kuitenkaan aikonut jäädä laakereilleen nauttimaan menestyksestä, vaan puolueessa alettiin kuumeisesti pohtia kuinka ottaa vaalivoitosta suurin mahdollinen hyöty irti. Silti vielä viimeisen kerran lapuanliike painostuspolitiikallaan onnistui vetämään maton kansavaltaiten kilpailijoittensa jalkojen alta.

5.3 Svinhufvudin Suomessa sisäpolitiikan pelikortit jaetaan uudelleen

5.3.1 Presidentinvaalien yllättävä ratkaisu ja uusi hallitus

Presidentinvaalien alla tunnelmat sisäpolitiikassa kiristyivät, kun lapuanliike aloitti hyvin jyrkän Ståhlbergin vastaisen kampanjointinsa. Lapualaisten äänitorvi Aktivistilehti vihjaili, että Ståhlberg saattaisi joutua attentaatin kohteeksi, jos hänet valitaan uudelleen maan johtoon. Ratkaisevassa äänestyksessä vastakkain olivat Ståhlberg ja

²⁰⁷ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 31.1. 1931.

²⁰⁸ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 31.1. 1931.

Svinhufvud. Tanner oli testamentannut 90 valitsijamiestään Ståhlbergille, joten Svinhufvud puolestaan kaipasi kipeästi tukea maalaisliittolaisilta valitsijoilta. Lapualaisten painostuksen alla kaikki Maalaisliiton valitsijamiehet antoivatkin äänensä Svinhufvudille. Näin kokoomuksen ja lapuanliikkeen isänmaallisen vaaliliiton ehdokas valittiin pienimmällä mahdollisella marginaalilla presidentiksi. Lapuanliikkeessä voittoa pidettiin merkittävänä, mutta vielä samojen lumien aikana lapualaiset saivat huomata poliittisen nosteensa hävinneen. Vastavalittu presidentti jätti tylästi lapuanliikkeen edustajat hallitusneuvotteluiden ulkopuolelle.²⁰⁹

Pääministerin valinta valtionpäämieheksi tarkoitti luonnollisesti hallituksen vaihtumista. Svinhufvudin hallituksen työtä jatkoi J. H. Vennolan johtama toimitusministeristö sen aikaa, kunnes hallitusneuvottelut oli saatu käytyä. Heti presidentin vaalien jälkeen alkoi kiihkeä spekulointi uuden hallituskoalition voimasuhteista. Maalaisliittolaisten joukoissa presidentinvaalien ratkaisu nostatti voimakkaita tunteita. Puolueen omat valitsijamiehet joutuivat ankaran arvostelun kohteeksi. Maalaisliittolaisissa lehdissä valitsijamiesten lipeämistä Svinhufvudin taakse pidettiin häpeällisenä temppuna. Myös maalaisliiton eduskuntaryhmässä oltiin samoilla linjoilla. Maalaisliiton kansanedustajien mielestä kokoomuksen renkipojaksi ei saanut missään tapauksessa suostua. Enemmistö hallituksessa olisi tarpeen, etteivät kokoomuslaiset pääsisi sotkemaan kaikkea lapualaisuudella, kuten Juho Niukkanen²¹⁰ maalaisliiton ryhmäkokouksessa asiansa muotoili. Maalaisliitossa pelättiin myös sitä, ettei maatalojen talousahdinkoon olisi tiedossa helpotusta, jos kokoomuksen ministerit saisivat hallituksessa eniten istuimia alleen.²¹¹

Kokoomuksessa elettiin presidentinvaalien ratkettua juhlatunnelmissa. Konservatiivinen politiikka oli tuottanut syksyllä ennennäkemättömän menestyksen eduskuntavaaleissa ja voitto presidenttikilvassa näytti vain vahvistaneen kokoomuslaisten asemia. Voitonhuumassaan kokoomuslaiset suorastaan tarjosivat tulevan hallituksen johtajuutta Maalaisliitolle. Kokoomuksessa koettiin, että kerrankin heillä oli mahti jakaa valtansa ripeitä niitä kipeimmin tarvitseville. Kansanvaltaista järjestelmää rasittaneiden vikojen eli liian demokraattisuus ja jäykän parlamentarismien toivottiin kokoomuslaisessa komennossa korjaantuvan. Monien mielestä oikeistoradikalismien uhka väistyi samalla

²⁰⁹ Blomstedt 1969, s. 483-484; Jääskeläinen 1973, s. 224-225; Kakkuri 1999, s. 280-281; Perälä 1998, s. 193-194.

²¹⁰ Niukkanen on väitetty painostaneen ankarasti puolueensa valitsijamiehiä antamaan äänensä Svinhufvudille. Hokkanen 1986, s. 67-68; Virkkunen 1981, s. 14-15.

²¹¹ Kakkuri 1999, s. 280; Perälä 1998, s. 194.

kun Kokoomus pääsi entistä vahvemmin määräämään kansakunnan kohtaloista. Suomen kohtaamat vastoinkäymiset olivat monen kokoomusjohtajan mielestä perua 1920-luvun epänormaaleista olosuhteista. Myös Vesa Vares korostaa, että kokoomuslaisen vallan huipentuma oli monella tapaa 1920-lukua epänormaalimpien olojen tuotos. Tämä huomio jäi suurelta osalta Kokoomuksen johtajia tekemättä ja siksi oikeistopolitiikan suuruuden aika jäi lyhyeksi.²¹²

Presidentti Svinhufvud oli hallitustunnustelujen alkuvaiheessa tiedustellut J. K. Paasikiven halukkuutta hallituksen nokkamieheksi. Paasikivi kieltäytyi, mutta totesi kuitenkin samassa yhteydessä, että Kallio vakavista puutteistaan huolimatta oli ainoa vaihtoehto pääministeriksi. Hallitustunnustelut aloitti vuodentakainen pääministeri Kallio, mutta hänen yrityksensä kompastui kiistaan Kokoomuksen ja Maalaisliiton voimasuhteista tekeillä olleessa hallituksessa. Kallion edellisenä vuonna rapissut poliittinen arvostus ja kyseenalaiseksi joutunut auktoriteetti vaikuttivat nekin osaltaan ensimmäisten hallitusneuvotteluiden tuloksettomaan päättymiseen.²¹³

Maalaisliitossa Kallion epäonnistuminen aiheutti kiusallisen tilanteen. Kokoomus oli tarjonnut hallituksen johtajuutta Maalaisliitolle, eikä tästä tilaisuudesta tietenkään haluttu luopua. Kallion sysääminen syrjään oli kolhaissut sekä hänen itsensä että puolueen oikeistosiiven kunniaa. Maalaisliiton oikeiston kannalta tilanne muuttui entistäkin hankalammaksi, kun puolueen vasemmistoon kuulunut J. E. Sunila tarjoutui ottamaan hallituksenmuodostajan tehtävät hoitaakseen.²¹⁴

Uudet hallitusneuvottelut aloitettiin saman tien. Sunilan johdolla käytyjen neuvottelujen tuloksena maahan saatiin laajapohjainen hallitus. Sunilan hallituksessa oli lukuun ottamatta sosialidemokraatteja kaikkien suurimpien puolueiden edustus. Sosialidemokraattien hallitukseen osallistumisen oli vastavalittu presidentti Svinhufvud estänyt jo heti hallitusvalmistelujen alkuvaiheessa. Tosin SDP:n puolueenuevosto oli pitänyt hallitukseen osallistumista epärealistisena tavoitteena, joten sosialidemokraatit eivät olleet aktiivisesti mukana hallitusspekulaatioissa.²¹⁵

Sunilan hallituksen ohjelmassa julistettiin odotetusti tavoitteeksi laillisuuden ja järjestyksen palauttaminen maahan. Uusi hallitus sai myös lehdistöltä varsin lempeän vastaanoton edeltäjiinsä verrattuna. Suomen Sosialidemokraattikin tunnusti hallituksen

²¹² Vares 1996, s. 474 -475.

²¹³ Polvinen 1992, s. 152.

²¹⁴ Kakkuri 1999, s. 280-281; Perälä 1998, s. 203-204; Polvinen 1992, s. 152; Soikkanen 1975, s. 527.

²¹⁵ Kakkuri 1999, s. 280-281; Perälä 1998, s. 206-207.

laillisuuspyrkimykset oikeasuuntaisiksi. Tannerin hallituksen kaatumisen jälkeen sosialidemokraatit olivat huonomman hallituksen pelossa varoneet hallitusten kaatamista. SDP:n suhtautuminen Sunilan hallitukseen jatkoi sosialidemokraattien huonomman hallituksen pelon perinnettä. Sunilan koalitio oli kuitenkin SDP:lle selvästi suosiollisempi kuin sen edeltäjä, joten sosialidemokraatit antoivat moneen otteeseen avoimen tukensa hallitukselle.²¹⁶ Erityistä tyytyväisyyttä vasemmistossa tunnettiin sisäministerin ja oikeusministerin valinnasta. Sisäministeri von Bornin ja oikeusministeri Kivimäen uskottiin vihdoon ryhtyvän tuntuviin sanktioihin lapualaisuutta vastaan.²¹⁷

5.3.2 Joskus voittajatkin jäävät ilman palkintoja

Svinhufvudin voitoksi kääntyneen ratkaisevan äänestyksen jälkeen eduskunnan käytävillä käveli typeryneitä sosialidemokraatteja. He olivat saaneet todistaa kuinka SDP:n pitkään odotettu vaalivoitto oli hävinnyt hetkessä jäljettämiin. SDP:n tärkein tavoite presidentinvaalissa oli ollut oikeiston etenemisen pysäyttäminen eli toisin sanoen Svinhufvudin valinnan estäminen. Pettymys oli sosialidemokraateille kova. Vaalia seuranneena päivänä Tanner piti SDP:n luentokurssilla esitelmän. Hän totesi heti esitelmänsä aluksi, että presidentin vaalin jäljiltä²¹⁸

*”asema on kuitenkin melko lailla epäselvä, joten ei voi vallan paljon kosketella lähiaikojen tapahtumia.”*²¹⁹

Tannerin mainitsema asema tarkoittanee niin hänen henkilökohtaista, puolueensa ja vielä yhteiskunnallistakin tilannetta, joita täytyi olla vaikea haarukoida alle vuorokausi presidentinvaalien ratkeamisen jälkeen. On tutkijan onni, että Tanner söi sanansa jo esitelmänsä kolmannella sivulla ja ryhtyi pohtimaan Svinhufvudin presidenttikauden merkitystä puolueensa näkökulmasta. Tanner palasi SDP:n kannalta mukavasti sujuneeseen valitsijamiesvaaliin ja totesi hieman haikeana:

”Tämä tulos herätti työläispiireissä toiveita. Toivottiin, että nyt voitaisiin ryhtyä kulkemaan parempaan suuntaan. Tälle valitsijamiesvaalien tulokselle rakennettiin jo tulevaisuuden suunnitelmiakin. Niin oli eilisiltan saakka. Mutta eilen suoritettu

²¹⁶ Soikkanen. 1975, s. 527-528.

²¹⁷ Kakkuri 1999, s. 282; Perälä 1998, s. 206-208.

²¹⁸ Paavolainen 1984, s. 219-220.

²¹⁹ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, esitelmä SDP:n luentokurssilla 18.2. 1931.

tasavallan presidentin vaali on taaskin huomattavasti järkyttänyt tapahtumain kulkua, tehden lähimmän tulevaisuuden kokoiilla epäselväksi.”²²⁰

Ståhlbergin toisen valtionpäämieskauden myötä sosialidemokraatit eivät vain toivoneet laillisuuden ja järjestyksen palaavan Suomeen, vaan SDP:ssä oltiin valmiit ottamaan aiempaa paljon keskeisempi asema valtakunnan asioiden päättämisessä. Tanner ei kuitenkaan halunnut vaivuttaa kuulijoitaan epätoivoon. Hän näki toisaalta hyvänä sen, että oikeisto joutuisi siivoamaan oman sotkunsaa. Niin ikään talouden synkkä tilanne asetti tulevan porvarihallituksen vaikeaan tilanteeseen. Talousvaikeuksissa kamppaileva hallitus tuskin saisi kansan sympatioita puolelleen. Tanner tunnusti puolueen kärsineen tappion, mutta muistutti samalla yleisöään kolikon kääntöpuolesta, mikä puolestaan oli SDP:n vesittyneiden tulevaisuuden suunnitelmien suhteen hyvinkin paljastava,²²¹

”Jos meidän tahollamme kannatettu suunnitelma olisi toteutunut, olisi vastuu uuden politiikan noudattamisesta siirtynyt myöskin sosialidemokraattisen puolueen kannettavaksi. Voi olla vakuutettu siitä, että häiriöitä ja vaikeuksia olisi silloin sen tielle kasattu sen kuin olisi keritty. Määräivät paikat...ovat oikeistolaisten ainesten halussa ja niille olisi helppoa vaikeuttaa asemaa.”²²²

On aivan selvää, ettei Tanner edellisessä katkelmassa puhunut entistä aktiivisemmän oppositiopolitiikan vaikeuttamisesta, vaan suunnitellun hallituksen mahdollisesti kohtaamista ongelmista. Vaikuttaisi siis siltä, että osa sosialidemokraateista tai ainakin Tanner oli keskustellut SDP:n osallistumisesta seuraavaan hallitukseen, mikäli Ståhlberg olisi tullut valituksi. Oliko mahdollisten neuvotteluiden pontimena kaupankäynti, jossa 90:n valitsijamiehen tuki olisi vaihdettu ministerinsalkkuihin?

Esitelmänsä lopuksi Tanner otti vielä esille SDP:n hallituskysymyksen. Tanner oli ilmeisen turhautunut puolueensa tapaan käsitellä hallitusvastuuta. Tanner purki tuntojaan sanoessaan:

”Tästä näkee, kuinka harmaita monet teoriat ovat. Voidaan kyllä päättää, että kun taantumus tulee, niin on mentävä hallitukseen, mutta kun se tulee, emme voikaan astua sinne. Nykyään meidän on toivotonta ajatella hallitukseen menoa. Nyt on annettava

²²⁰ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, esitelmä SDP:n luentokurssilla 18.2. 1931.

²²¹ Paavolainen 1984, s. 219-220.

²²² TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, esitelmä SDP:n luentokurssilla 18.2. 1931.

*oikeistopuolueiden, maalaisliitto mukaan lukien, hallita niin kauan kuin ne jaksavat. Luulen, että se on paras keino kuluttaa kansassa loppuun luottamus niihin.”*²²³

Tannerin halukkuus hallitustyöhön ei ollut mikään salaisuus. Olihan hän jo saanut maistaa pääministeriyyttä. Lisäksi Tanner oli vuodesta 1919 puhunut innokkaasti ministerisosialismin eduista. Svinhufvudin tuntema vastenmielisyys SDP:tä kohtaan ei sekään ollut mikään uutinen. Presidenttinä hän ei suostunut edes harkitsemaan sosialidemokraattien osallistumista hallitustyöhön. Valtioneuvoston jämerä ovi oli – vielä 17. helmikuuta 1931 – ollut sosialidemokraateille kutsuvasti raollaan. Svinhufvudin Suomessa samainen ovi oli ja pysyi säpissä.²²⁴

Sosialidemokraattien katkeruus maalaisliittolaisia kohtaan tuli peittelemättömästi esiin Tannerin tunnustaessa tilanteen niin toivottomaksi, että oikeiston täytyisi nyt antaa hallita kaikessa rauhassa. Maalaisliitto oli sosialidemokraattien silmissä pettänyt kansanvallan puolustajien yhteisen asian. Myös maalaisliittolaisten joukossa moni koki valitsijamiesten pettäneen oman puolueensa, kun nämä siirtyivät lapualaisten ja Kokoomuksen painostuksesta Svinhufvudin taakse.²²⁵

5.3.3 Voisiko välikysymyksellä...?

SDP:n eduskuntaryhmä teki eroavalle Svinhufvudin hallitukselle välikysymyksen ”*laillisen järjestyksen ja oikeusturvan säilyttämisestä maassa*”. Hämmennystä aiheuttanut välikysymys tehtiin Tannerin nimissä vain siksi, että sosialidemokraatit voisivat julkisesti antaa Svinhufvudin hallitukselle päästötodistuksen. Tanner osallistui välikysymykseskusteluun kahdesti, eikä liene mikään yllätys, että hänen mukaansa hallitus oli pahoin epäonnistunut tehtävissään. SDP:ssä haluttiin tehdä selväksi, ettei puolue voinut pitää Svinhufvudin hallituksen suhdetta lapuanliikkeeseen hyväksyttävänä.²²⁶

Sosialidemokraattien välikysymys oli eräänlainen kokeilu. Itsenäistymisen jälkeen Suomessa jouduttiin opettelemaan, kuinka tasavaltainen demokratia toimii. Parlamentarismien menettelytapoihin oltiin vasta totuttelemassa, eikä välikysymykselläkään ollut vakiintunutta käyttöohjeistoa. Koko järjestelmä oli vielä verrattain uusi. Demokratialla yleensä ei ollut vielä perinteisen instituution asemaa

²²³ TA Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, esitelmä SDP:n luentokurssilla 18.2. 1931.

²²⁴ Jutikkala 1986, s. 19-20; Jääskeläinen 1977, s. 492; Paavolainen 1984, s. 220-222.

²²⁵ Kakkuri 1999, s. 280-282; Soikkanen 1975, s. 525-529.

²²⁶ Vp 1931 ptk., s. 251-254, s. 265-268; Perälä 1998, s. 208-209; Soikkanen. 1975, s. 527-528.

samaan tapaan kuin sillä nykyaikana on. SDP:n eduskuntaryhmä halusi siis kokeilla, voisiko välikysymyskeskustelusta tulla foorumi eroavan hallituksen saavutusten puntarointiin. Uudenlaisella välikysymyksellä haettiin tietysti myös julkisuutta. Sanomalehtien huomio oli kuitenkin kiinnittynyt tiukasti hallitusneuvotteluihin, joten välikysymystä käsiteltiin lehdistössä aika vähän.²²⁷

Välikysymyskeskustelulla oli tietynlainen rajapyykin asema Tannerin valtiopäiväpuheissa. Hänen puheenvuoroissaan maaliskuussa 1931 demokratiaa uhannut vaara ei ollut enää niin näkyvästi esillä kuin edellisenä vuonna. Lapuanliikkeen kansansuosion hiipuminen oli jo osaltaan vienyt terää liikkeen pelotevoimasta ja presidentinvaalin tulos oli tuonut yhteiskuntaan kaivattua vakautta. Tannerin optimismi yhteiskuntarauhan palautumisen suhteen tulee esiin, kun hän puheenvuorossaan toteaa eduskunnalle:

*”Nyt on ilahuttavaa nähdä, että mielipiteissä on jo tapahtunut ja edelleenkin tapahtuu käänne. Nähtävästi opitaan ymmärtämään, että se mitä me viime vuoden aikana olemme sanoneet on sittenkin ollut oikein. Me palaamme vähitellen takaisin järjestäytyneihin oloihin. Sitä ei enää voi mikään kansanliikkeen nimellä kulkeva huliganismi ehkäistä.”*²²⁸

Palatessaan ääneen myöhemmin samana päivänä Tanner pohti laittomuuksiin syyllistyneiden lapualaisten tuomitsemisen tärkeyttä ja vertasi tilannetta vuoden 1918 sodan jälkiselvittelyihin sanoen:

*”Nyt ovat olot toiset. Nyt ei eletä sodassa, vaan keskellä normaalista elämää, rauhallisissa oloissa.”*²²⁹

Tanner oli julkisissa esiintymisissään aiemminkin yrittänyt optimistisilla kommentteillaan valaa uskoa kansanvallan kannattajiin, mutta tällä kertaa Tannerin puhe oli jo rakenteeltaan demokratian puolustuspuheista poikkeava. Tanner käytti puheessaan runsaasti puoluepoliittista oppositiojohtajan retoriikkaa ja keskittyi oikeistoporvarien arvosteluun sen sijasta, että olisi esitellyt kansanvallan puolustamisen argumentteja. Erityistä huomiota kiinnittää viittaus normaaliin elämään. Näin siksi, että Tannerin perimmäisiä väitteitä kansanvallan kriisin todentamiseksi olivat kuvaukset yhteiskunnan *”epänormaalista”* oloista. Vaikka Tanner vertaakin vallinnutta tilannetta sisällissodan

²²⁷ Perälä 1998, s. 208-209; Soikkanen 1975, s. 228.

²²⁸ Vp 1931 ptk., s. 253.

²²⁹ Vp 1931 ptk., s. 266.

tilanteeseen, hänen sanavalinnastaan heijastuu käsitys siitä, että Suomessa oltiin palaamassa normaalimpaan elämänrytmiin.²³⁰

Välikysymyskeskustelussa Tanner käytti tilaisuutensa hyväkseen ja summasi Svinhufvudin hallituksen saavutuksia. Tältä osin Tannerin puheenvuoro muistutti lähinnä syntien listaa. Huonon ja väärän politiikan käsitteet ovat vilahdelleet alinomaa tämän tutkielman sivuilla. Tässä kohtaa on mainio tilaisuus perehtyä hieman lähemmin siihen, millaiseksi Tanner ymmärsi huonon politiikan. Hänen näkemyksensä mukaan Svinhufvudin ja Kallion hallitusten huonous oli samankaltaista. Kumpikin hallitus oli ajautunut liian lähelle lapuanliikettä. Päättämättömyys ja liiat myönnytykset kansanliikkeelle olivat niin ikään Tannerin usein käyttämiä esimerkkejä hallitusten huonosta politiikasta. Kommunistien eduskuntaryhmän pidättäminen ja kommunistien äänioikeuden rajoittaminen lainvastaisesti tai lakia varsin väljästi soveltaen olivat jo huonon politiikan huipentumia. Svinhufvudin hallitus oli aikanaan muodostettu poikkeusjärjestelyin, joten koko hallituksen olemassaolo oli seurausta Tannerin tarkoittamasta huonosta politiikasta. Epäparlamentaarisisista piirteistä hallituksen ympärillä Tanner totesi:²³¹

”... hallitus ei ole paljonkaan välittänyt parlamenttaarisuuden vaatimuksista. Se ei ole erotessaan välittänyt eduskunnan luottamuksesta. Se ei halua tietää, minkälaisen erotodistuksen se paikkansa jättäessään tulee eduskunnalta saamaan. Se katsoo katkaisseensa kaikki suhteensa eduskuntaan ja vetäytyy sen vuoksi vastaamasta.”²³²

Tannerin mielestä eräs vaarallisimmista huonon hallituspolitiikan seurauksista oli eduskunnan vallan heikkeneminen suhteessa presidenttiin ja hallitukseen. Siksi Tanner halusi korostaa esiintymisessään parlamentarismien sääntöjen pyhyyttä. Edellä annetut huonon politiikan esimerkit ovat olleet lähinnä päätöksentekoon liittyneitä harkitsemattomia valintoja ja niiden seurauksia. Huonojen päätösten lisäksi Svinhufvudin hallitus oli Tannerin mukaan vaipunut myös huonotapaiseen hallitustyöhön. Esimerkkinä siitä oli mm. hallituksen kieltäytyminen välikysymykseen vastaamisesta. Tämän lisäksi hallitus oli viimeisinä päivinään antanut uusia esityksiä, joiden käsittelyssä ei kuitenkaan enää olisi mukana. Tanner korosti, että ministereiden

²³⁰ Vp 1931 ptk., s. 266.

²³¹ Jääskeläinen 1973, s. 225-226; Perälä 1998, s. 208-213; Siltala 1985, s. 400-401; Soikkanen 1975, s. 528.

²³² Vp 1931 ptk., s. 251.

työpöytien puhdistaminen keskeneräisistä töistä vain vaikeutti tulevan hallituksen työtä.²³³

Lapuanliikkeen vaikutusvallan vähentyminen toi Tannerin puheisiin aiheita, joita hän oli siihen saakka vältellyt. Merkittävin näistä alkuvuodesta 1931 hänen puheisiinsa putkahtaneista asioista oli sisällissota. Vuoden 1918 tapahtumat eivät olleet Tannerin puheissa mikään maailmoja syleilevä kansallisen eheytyksen teemaa korostava puheenaihe. Ennemmin Tanner käytti teemaa vastauksena lapuanliikkeen tai radikaalin oikeistorvariston esittämiin syytöksiin sosialidemokraattien piilotellusta vallankumouksellisuudesta. Tanner vastasi kokoomuslaisen Martti Pihkalan muistutukseen sosialidemokraattien vuonna 1918 tekemistä rikoksista seuraavasti:

*”Kaikenlaista raakuutta, rikksellisuutta, väkivaltaisuutta esiintyi – se myönnettäkään avoimesti – työväen taholla runsaasti. Mutta älköön kiellättäkö, niin kuin ainakin täällä esiintyneet puhujat ovat dleet halukkaita kieltämään, ettei sitä olisi esiintynyt ainakin yhtä runsaasti toisellakin puolen. Me olemme aikanaan keränneet tilastoa siitä, minkä verran henkensä menettäneitä uhreja kansalaissota kummallakin puolen vaati, ja se tilasto oli kovasti syyttävä valkoiselle rintamalle.”*²³⁴

Pelon ilmapiirin hellittäessä vuoden 1918 tapahtumista alettiin avoimemmin puhua myös vasemmistossa. Lapualaisuuden ollessa voimakkaimmillaan aihe pilkahteli Tannerin puheissa vain viittauksina ja sivulauseina. Aikaisemmin Tanner oli maininnut vuoden 1918 yleensä vain huomauttaakseen, että yhteiskuntaa vastaan nousseet sosialistit oli pystytty aikanaan voimakeinoin panemaan järjestykseen, mutta oikeistoradikaaleihin ei sama valtiollinen voima näyttänyt pystyvän. Tannerin kielenkäyttö oli koventunut hiljalleen vuoden 1930 aikana, mutta edellisen katkelman tapaiset syytökset sisällissodan aikaisista vääryyksistä loistivat koko vuoden poissaolollaan. Jopa kesäkuussa, kun Tannerin puheissa oli havaittavissa rajuakin provosointia, hän vältti palaamasta sisällissodan aikaisiin tapahtumiin. Lapuan kesä oli poliittisesti tulikuuma ja uuden sisällissodan uhka todellisempi kuin koskaan vuoden 1918 jälkeen. Tilanteen kärjistäminen sotamuistoilla olisi ollut tyhmänrohkeaa uhoamista.

Oikeistoradikaalien painavimpia väitteitä SDP:tä vastaan olivat olleet jo 1920-luvulta lähtien sosialidemokraattien epäisänmaallisuus ja neuvostohenkisyys. Tanner pyrki

²³³ Vp 1931 ptk., s. 251- 252.

²³⁴ Vp 1931 ptk., s. 266.

vastaamaan lapualaisten esittämiin syytöksiin korostamalla, ettei isänmaallisuus ollut työväelle mitenkään outoa tai vierasta. Presidentinvaalikampanjansa aikana Tanner käsitteli Turun puheessaan isänmaallisuuden ja vasemmiston suhdetta, kun hän sanoi:²³⁵

*”Ukko Marxin ajoilta saakka on meille saarnattu: kaikkien maiden työväki, liittykää yhteen. Mutta ei tämä millään tavalla estä eikä kiellä kussakin maassa työväkeä pitämästä oman maansa puolta ja työskentelemästä sen hyväksi... se ei millään tavalla estä sitä samassa hengenvedossa olemasta oman isänmaansa puolta pitävä.”*²³⁶

Sosialidemokraattinen kansainvälisyys häiritsi oikeistoradikaaleja pahasti. Tannerin vakuuttelut tuskin vaikuttivat lapuanliikkeen pieneksi käyneen johtoryhmän ajatuksiin. Oikeistoradikaalien puoluekartalla sosialidemokraatit olivat ottaneet kommunistien paikan ääri laidassa. Tätä ideologista uusorientoitumista kuvaa se, että presidentinvaalikamppailun aikana lapuanliike oli julistanut, että Edistyspuolueen Ståhlbergiä äänestävät voisivat samoin tein antaa äänensä itselleen Stalinille. Oikeistoradikaalien sosialidemokratian vastaisen hyökkäyksen kulmakiviksi muodostui väite, että kommunistit olivat sankoin joukoin siirtyneet sosialidemokraattisten järjestöjen suojiin sekä pelko siitä, että SDP voisi vuoden 1918 mallin mukaan jälleen tempautua vallankumouksen vietäväksi.²³⁷

5.3.4 Perustuslakivaliokunnan mietintö numero 5

Tanner oli toivonut koko vuoden 1930 ajan, että porvariston laillisuusmiehet ja -naiset tulisivat julkisuuteen, jotta maan levottomista oloista voitaisiin perusteellisesti keskustella myös valtiopäivillä. Kuten sanottu, sosialidemokraattien maaliskuisen välikysymyksen tarkoitus oli luoda luonteva foorumi menneen vuoden laittomuuksien käsittelyyn. Välikysymyskeskustelusta ei kuitenkaan tullut Tannerin kaavailemaa puhdistavaa kokemusta. Se oli jäänyt lähinnä sosialidemokraattien eronneelle hallitukselle lähettämäksi muistutukseksi vuoden 1930 tapahtumista.²³⁸

Tannerin välikysymys sai pian vastakaikua. Eduskunnan perustuslakivaliokunta tarkasti, velvollisuuksiensa mukaan Svinhufvudin hallituksen kertomuksen syksyn 1930 tapahtumista. Perustuslakivaliokunnan tarkastuksen tuloksena syntyi mietintö, jossa valiokunta kovin sanoin arvosteli Svinhufvudin hallituksen eduskunnalle esittämää

²³⁵ Ahti 1987, s. 96-97; Perälä 1998, s. 165-167.

²³⁶ TA Väinö Tannerin kokoelma, VIII kansio, Turun puhe 11.1. 1931.

²³⁷ Jääskeläinen 1973, s. 225; Perälä 1998, s. 191-193.

²³⁸ Jääskeläinen 1973, s. 225-226; Perälä 1998, s. 208-213; Siltala 1985, s. 400-401; Soikkanen 1975, s. 528.

kertomusta. Hallituksen selvityksestä oli nimittäin kokonaan jätetty pois maininnat lapuanliikkeestä ja sen liepeillä tapahtuneista laittomuuksista. Niin ikään hallitus oli päättänyt jättää kommunistien vastaiset toimenpiteet kertomuksensa ulkopuolelle. Perustuslakivaliokunta katsoi mietinnössään, että hallitus oli luistanut valtiopäiväjärjestykseen kirjatusta velvollisuudestaan raportoida toimikautensa aikana tapahtuvista merkittävistä sisäpoliittisista tapahtumista.²³⁹

Perustuslakivaliokunnan kokoonpanossa oli kaikkiaan 17 kansanedustajaa, joista neljä jätti vastalauseen valiokunnan mietinnöstä. Vastalauseessaan kokoomuslaiset Lehtonen, Malmivaara ja Riipinen sekä ruotsalaisten Nyman painottivat, että hallitus oli tehnyt kaikkensa kommunistien kiihotuksesta syntyneen väkivaltaisuuden hillitsemiseksi ja että hallituksen kertomuksesta poisjätetyt asiat olivat yleisesti kaikkien tiedossa, joten niiden esittäminen olisi ollut turhaa. Maalaisliiton edustaja Matti Pitkänen jätti oman vastalauseensa, jossa hän esitti hieman hillitympää arvostelua edellisen hallituksen suuntaan, mutta yhtyi perustuslakivaliokunnan jättämän mietinnön asiasisältöön.²⁴⁰

Perustuslakivaliokunnanmietintö nro. 5 oli päivätty 31. 3. 1931 ja se tuli eduskunnan käsiteltäväksi seuraavan kuun 14. päivänä. Keskustelu mietinnön ympärillä oli hyvin värikäs ja sen aikana oli esillä monta aiheeseen melko löyhästikin liittyntä asiaa. Erään kiihkeimmistä puheenvuoroista käytti kokoomuslaisen Martti Pihkala. Hän oli lapualaisten ehkä näkyvin kokoomuslainen keulakuva ja vihkiytynyt sosialidemokraattien kritisoija. Tannerin puheiden aikana Pihkala innostui usein tekemään kitkeriä välihuomautuksia, joista muutamat ovat löytäneet tiensä tämänkin tutkielman sivuille. Tanner ja Pihkala kävivät valtiopäiväpuheissaan laajempaakin keskustelua esimerkiksi suojeluskuntien aseman oikeutuksesta.²⁴¹

Tanner oli ulkomailla huhtikuisen eduskuntadebatin aikana, joten hän ei osallistunut valiokuntamietinnön ruotimiseen. Pihkalaa ei ”lempivastustajan” poissaolo vaientanut. Hän päätyi kiihkeän puheensa aikana syyttämään sosialidemokraatteja uuskommunisteiksi ja vaati muutamia SDP:n kansanedustajia suljettavaksi eduskunnan ulkopuolelle. Aiemmin samana päivänä ainakin sosialidemokraatti Aleksi Aaltonen ja maalaisliiton Uuno Hannula olivat syyttäneet kokoomusta pelottelusta ja painostamisesta sen omien ja lapuanliikkeen päämäärien saavuttamiseksi. Tähän arvosteluun tuohtuneen oloinen Pihkala vastasi, ettei sosialidemokraattien pitäisi

²³⁹ Vp 1931 asiak. IV, Perustuslakivaliokunnan mietintö nro. 5.

²⁴⁰ Vp 1931 asiak. IV, Vastalauseita Perustuslakivaliokunnan mietintöön nro. 5.

²⁴¹ Vp 1931 ptk., s. 486-513, 525-526.

valittaa painostuksesta, kun he olivat itse onnistuneet saamaan omat pontensa lähes sellaisenaan kyseisen perustuslakivaliokunnan mietintöön kirjatuiksi. Voi hyvällä syyllä sanoa, että kommunismin peikkoja SDP:n eduskuntaryhmään maalaillessaan Pihkala vaikutti hieman vainoharhaiselta, mutta hänen havaintonsa perustuslakivaliokunnan mietinnön sosialidemokraattisesta leimasta osui kohdalleen. Kaikki mietinnössä esitetyt väitteet yhteiskunnallisten olojen kurjistumisesta löytyivät jossain muodossa Tannerin edellisen vuoden puheenvuoroista. Tanner ei kuulunut perustuslakivaliokuntaan, mutta eduskuntaryhmänsä puheenjohtajana hän varmasti oli vaikuttamassa siihen millaisia ehdotuksia sosialidemokraatit mietinnön muodosta ja sisällöstä tekivät.²⁴²

5.4 Lapuanliikkeen sota sosialidemokraatteja vastaan

5.4.1 Työväentalojen naulaamiset

Eräs Lapuanliikkeen näkyvimpiä toimintamuotoja oli työväentalojen kiinninaulaaminen. Ensimmäiset työväentalot suljettiin lapualaisten voimin jo vuonna 1929, mutta varsinainen naulausalto vyöryi työväentalojen yli kesän 1930 aikana. Väkivaltaiset työväentalojen sulkemiset kohdistuivat aluksi lähes ainoastaan kommunistien omistamiin taloihin. Marraskuussa 1930 kommunistilakien hyväksymisen jälkeen lapuanliike alkoi menettää merkitystään valtakunnan politiikassa huomattavan nopeasti ja samalla liike muuttui radikaalimmaksi. Lapuanliikkeen viidennessä kokouksessa marraskuussa 1930 julkistettiin liikkeen uudet sosialidemokratian vastaiset tavoitteet ja pian alkoivat myös sosialidemokraattisten työväentalojen naulaamiset.²⁴³

Viimeisinkin kommunistien työväentalo teljettiin lokakuuhun 1930 mennessä. Sosialidemokraattien työväentaloja oli samana vuonna suljettu parisenkymmentä. SDP:n ponnistelut talojen avaamiseksi näyttivät kuitenkin tuottavan nopeasti tulosta. Svinhufvudin hallitus päätti nimittäin elokuun puolenvälin tietämällä, että erillisten anomusten perusteella työväentaloja voitiin jatkossa avata. Anomukset käsiteltäisiin sisäasiainministeriössä ja Etsivä Keskuspoliisi antaisi jokaisesta anomuksesta

²⁴² Vp 1931 ptk., s. 486-513, 525-526.

²⁴³ Huttula 2000, s. 207-210; Ruuskanen 2000, s. 51-53; Nygård 1982, s. 130.

lausuntonsa. Lopullinen päätös työväentalojen avaamisesta jäi sisäministerille, mutta päätöksien toimeenpanemisesta vastasivat maaherrat omissa lääneissään.²⁴⁴

SDP:n puoluetuomistossa alettiin heti hallituksen päätöksen julkitulon jälkeen etsiä hallituksen edellyttämiä talonhoitajia, jotka uskottuina miehinä ottaisivat vastuun avautuvan työväentalon asianmukaisesta, siis ehdottoman ei-kommunistisesta, käytöstä. Valtiovallan kaksisuuntainen politiikka suhteessa lapualaisuuteen tuli esiin myös työväentaloihin liittyneessä kysymyksessä. Vaikka kommunistien työväentaloja edelleen suljettiin lapuanliikkeen voimin, teki hallitus päätöksen, jolla samojen talojen avaaminen tuli mahdolliseksi. Hallituksen kommunismin vastaisissa toimissa ambivalentti laillisuuden noudattaminen mahdollisti oikeistoradikaalin voiman suuntaamisen hallituksen toivomaan suuntaan.²⁴⁵

Helsingin työväentalo avattiin 22.1. 1931. Sen avaamisesta päätti Svinhufvudin hallitus, joka vielä ennen eroamistaan määräsi kolme muutakin sosialidemokraattien työväentaloa avattavaksi. Sunilan hallituksen sisäministeri Ernst von Born oli tunnettu lapualaisvastaisuudestaan ja hän joutuikin pian vastustajiensa hampaisiin. Sisäministeriä syytettiin työväentalojen avaamisesta liian löyhin perustein. Suurimman poron sisäministeri von Born nostatti, kun hän 14.9. 1931 määräsi Lapuan sosialidemokraattien työväentalon avattavaksi. Edellisenä vuonna sovitun käytännön mukaan ministeri antoi Lapuan työväentalon avaamisen Vaasan läänin maaherran K. V. Martosen tehtäväksi.²⁴⁶

Lapuan työväentalo oli luonnollisesti erityisen suurten intohimojen kohde. Lapualaiset sosialidemokraatit olivatkin ilmoittaneet sisäministeriöön, etteivät he ottaisi taloa käyttöön ennen kuin tunteet Etelä-Pohjanmaalla olisivat hieman jäähtyneet. Maaherralla ei tästä johtuen olisi ollut mitään kiirettä talon avaamisessa. Lapuan oikeistolaisten korviin nämä tiedot eivät kuitenkaan koskaan kantautuneet. Niinpä 21. syyskuuta huhut Lapuan työväentalon avaamisesta saivat väet ja voimat liikkeelle. Työväentalon pihamaalle kokoontui peräti 2000 miestä varmistamaan, että talo pysyisi suljettuna. Lapuan työväentalon sinetöinti aloitti sosialidemokraattisten työväentaloja vastaan suunnattujen hyökkäysten sarjan. Saman syyskuun aikana sosialidemokraattien

²⁴⁴ Huttula 2000, s. 207, 217-218.

²⁴⁵ Huttula 2000, s. 217-218.

²⁴⁶ Huttula 2000, s. 250-252; Paavolainen 1984, s. 216.

työväentaloilla kahakoitiin ainakin Humppilassa ja Uudenmaan ruotsinkielisellä rannikkoseudulla Degerbyssä.²⁴⁷

SDP:n puoluetuomisto antoi työväenyhdistyksille tarkat ohjeet siitä, kuinka rähinat työväentaloilla pitäisi pyrkiä välttämään. Taloilla järjestetyissä tilaisuuksissa olisi valvottava järjestystä, eikä minkäänlaista remuamista juhlijan työväen joukossa pitäisi suvaita. Puolueen toivomuksista huolimatta työväentalojen iltamissa remuttiin tämän tästä, kuten muissakin suomalaisissa juhlatilaisuuksissa. Muutamat työväenyhdistykset saivat puoluetuomistosta kirjallisia nuhteita huonosta järjestyksenpidosta. Puolueen lähettämä viesti kenttäväelle oli selvä. Uhanalaista tilannetta ei saisi kärjittää elämöinnillä, eikä vastapuolta saisi missään nimessä provosoida hyökkäämään työväentalojen kimppuun. SDP:n puoluetuomiston huolehtivainen ote työväentaloilla toimivista yhdistyksistä ei silti yksistään riittänyt estämään saati juuri vähentämään lapualaisten naulausporukoiden iskuja.²⁴⁸

Vuonna 1930 lapuanliikkeen innostamat väkijoukot olivat spontaanin raivon vallassa sulkeneet kommunistien työväentaloja. Jos paikkakunnalta tai lähiseudulta ei sellaista löytynyt, käytettiin laudanpätkiä, vasaraa ja nauloja sosialidemokraattien omistamien talojen sulkemiseen. Kommunistien talot suljettiin kiihkeissä tunnelmissa, mutta yleensä ilman suurempaa väkivaltaa. Väkivaltaisuuudet kohdistuivat kommunisteihin henkilöinä, ei heidän omistamiinsa työväentaloihin. Itse asiassa kaikkiaan yli 300:ssa kommunistisen työväentalon sulkemisessa vain yhdessä kymmenestä käytettiin jonkin asteista väkivaltaa.²⁴⁹

Kommunistien työväentaloja vastaan oli hyökätty suurella joukolla ja spontaanin tunnekuohon vallassa. Sosialidemokraattien työväentalojen sulkemisille puolestaan oli tyypillistä suunnitelmallisuus ja erityisten iskujoukkojen tai naulausporukoiden käyttö. Mainitut porukat käyttivät roisimpaa väkivaltaa ja monet sosialidemokraattien työväentaloista tuhottiin perusteellisesti. Kahdessa tapauksessa talot räjäytettiin taivaan tuuliin, kun taas muutamassa tapauksessa räjäytykset aiheuttivat vain vähäisempiä vaurioita talojen rakenteille ja irtaimistolle.²⁵⁰

²⁴⁷ Huttula 2000, s. 254; Perälä 1998, s. 235.

²⁴⁸ Huttula 2000, s. 260-261.

²⁴⁹ Huttula 2000, s. 305, 313.

²⁵⁰ Huttula 2000, s. 257-265.

Seuraavana vuonna tilanne oli monella tavalla päinvastainen. Sosialidemokraattien työväentalojen kimppuun hyökänneet porukat olivat järjestäytyneitä ja teot olivat etukäteen suunniteltuja. Hyökkäyksen kohde saattoi olla pitkänkin matkan takana, joten tekojen motiivina ei enää ollut kyllästyminen tuttujen eli oman kylän kommunistien tai sosialistien tekemisiin. Sosiaalidemokraattien työväentalot saivat myös selvästi väkivaltaisemman kohtelun kuin kommunistien vastaavat tilat. Yleisin väkivallan muoto oli kuitenkin työväentalojen irtaimiston tärveleminen ja ikkunoiden tervaaminen tai rikkominen. Ero edellisen vuoden vastaaviin tapahtumiin oli myös se, että sosialidemokraattien omistamilla työväentaloilla pidettiin vahteja.²⁵¹

Ensimmäisenä vahtivuorot olivat alkaneet pyöriä Hämeenlinnassa, missä työväentaloja vartioitiin jo helmikuussa 1931. Oli selvää, että käsirysyiltä ei voitu välttyä kun lapualaisten naulausporukka ja työväenyhdistyksen asettamat vartijat kohtasivat. Vakavilta yhteenotoilta kuitenkin vältyttiin, vaikka muutamissa tapauksissa tilanne kiristyikin äärimmilleen. Kiperin tilanne syntyi 31.1. 1932 Jyväskylässä, kun sanomalehti Työn Voiman talon valtaamisen estäneet vahtimestarit ampuivat varoituslaukauksia taloon pyrkinyttä joukkoa säilytelläkseen. Tilanne laukesi lyhyen tappelun jälkeen, jossa yksi työmies loukkaantui. Sen suurempia henkilövahinkoja ei Jyväskylässäkään koettu.²⁵²

Lehdistön asenne työväentalojen naulaamisiin muuttui, kun sosialidemokraattien talot joutuivat iskujen kohteiksi. Lapuan työväentalon naulaamisen jälkeen vain lapuanliikkeen omat lehdet kiittelivät naulausporukoiden saavutuksia. Sosialidemokraattien työväentalojen sulkemisia ja tuhoamisia pidettiin yleisesti julkisuudessa ilkivaltana. Oikeiston lehdetkin arvostelivat lapualaisten naulausporukoiden puuttumista tärkeäksi koettuun omaisuuden suojaan.²⁵³

Alueelliset erot myös työväentalojen naulaamisissa olivat suuria. Kiihkeimmillä alueilla ja paikkakunnilla oli yhteistä vuoden 1918 tapahtumat kommunistien vastaisuus oli kiivainta siellä, missä vuoden 1918 sota oli vaikuttanut voimakkaimmin. Toisaalta myös kommunistien vahvoilla kannatusalueilla hyökkäykset työväentaloille olivat tavallista

²⁵¹ Huttula, s. 257-265.

²⁵² Huttula 2000, s. 268, 305, 313.

²⁵³ Perälä 1998, s. 257.

tulisempia. Myös paikallisten poliisien suhtautuminen lapuanliikkeeseen vaikutti poliittisen ilmapiirin tiivistymiseen vuosina 1930 ja 1931.²⁵⁴

Kaupungeissa työväentalojen sulkemiseen liittyi paljon vähemmän dramatiikkaa kuin maaseudulla. Vaikka Jyväskylässä työväentalon suojelemiseen liittyikin draamaa, olivat kaupunkien työväentalojen kohtalot yleensä virkamiesten käsissä. Tapio Huttula kertoo kirjailija Jalmari Finnen ystävälleen EK:n johtajalle Esko Riekille lähettämästä kirjeestä, jossa kirjailija kuvaa maaseudun kiihkeää kommunismin vastaisuutta kesäkuussa 1930. Finne oli ällistynyt siitä, kuinka kiivas tunnelma Suomen maaseudulla ja etenkin Etelä-Pohjanmaalla tuolloin vallitsi. Finnen mukaan kaupungissa ei voinut saada mitään käsitystä, siitä mitä maalla oli tapahtumassa.²⁵⁵

5.4.2 Kapinan kipinöitä

Syksyn 1931 aikana alkoi kiertää huhu, jonka mukaan lapuanliikkeen johdossa suunniteltiin vallankaappausta. Muistelmissaan Tanner kertoi kuulleensa huhuja kaappaushankkeesta pitkin syksyä. Pääministeri Sunila oli asettanut erityisen valiokunnan keräämään tietoa lapuanliikkeen toimista. Ensi kertaa Tanner sai tietoa kaappausaikeista marraskuussa. Pääministerin nimittämän valiokunnan jäsen Urho Toivola kertoi hänelle asian yksityiskohdista.²⁵⁶

Hallitukselle välitti tietojaan myös Isänmaan ja Lain Puolesta -järjestön tiedusteluverkosto. ILP oli aloittanut yksityisen tiedustelutoiminnan Tasavallan suojelukaarti- nimisen salaseuran puitteissa jo tammi-helmikuussa 1931. Tuolloin lapuanliikkeen äänenkannattaja Aktivistilehti oli vihjaillut presidentinvaaleissa vahvoilla olleen K. J. Ståhlbergin vastaisesta attentaatista ja kumousaikeista, jos Ståhlberg valittaisiin presidentiksi. ILP:n taustalla oli joukko niin sanottuja laillisuusporvareita eli lähinnä edistyspuoluelaisia sekä maalaisliittolaisia lapuanliikkeen vastustajia.²⁵⁷

ILP:n tiedustelutoiminta ja sen tuottamat tulokset tulivat Sunilan hallituksessa vain pienen sisäpiirin tietoon. EK:n johtaja Esko Rieki ei kuulunut tuohon hallituksen sisimpään renkaaseen. Hallituksen ja Etsivän Keskuspoliisin välillä näyttäisi olleen tuolloin orastava luottamuspula. Maalaisliittolaisen kansanedustajan Uno Hannulan

²⁵⁴ Huttula 2000, s. 304.

²⁵⁵ Huttula 2000, s. 315-316.

²⁵⁶ Huttula 2000, s. 263; Paavolainen 1984, s. 223-228; Tanner 1966, s. 129-133

²⁵⁷ Ahti 1990, s. 139; Nygård 1982, s. 95; Uino 1983, s. 198.

kommentti kuvasi hyvin laillisuusporvariston suhtautumista Etsivän Keskuspoliisin työhön, ”*Se (EK) näkee kyllä erinomaisen kirikkaasti vasemmalla silmällään, mutta oikea on miltei puolisokea*”.²⁵⁸

Vilkaan lehdistödebatin oikeistoradikaalien vallankumoushaaveista käynnisti Eljas Erkko, kun hän julkaisi Helsingin Sanomissa 7.11. 1931 laajan artikkelin lapualaisten suunnitelmista, jotka koskivat vallanvaihtoa Suomessa syksyn 1931 aikana. Erkko oli aktiivisesti mukana lapuanliikkeen vastaisessa toiminnassa ja on selvää, että hän perusti artikkelinsa ILP:n tiedustelun tuottamiin tuloksiin.²⁵⁹

Sosialidemokraatit suunnittelivat välikysymystä vallankaappausausteista villien huhujen kyllästävässä ilmapiirissä. SDP:n eduskuntaryhmä muotoili välikysymyksen julkisuudessa jo olleiden Tannerille Sunilan turvallisuuspoliittisesta sisäpiiristä vuodettujen tietojen perusteella. Välikysymys tehtiin taas Tannerin nimissä. Varsinaisessa välikysymystekstissä oli jo huomattavissa merkkejä paluusta demokratian puolustuksen retoriikkaan. Lapualaisten vallankaappausaikeet palauttivat mieliin edellisen vuoden uhkakuvat ja samalla herättivät tarpeen puolustaa kansanvaltaa.²⁶⁰

Hannu Soikkasen mukaan sosialidemokraattien tarkoitus ei ollut välikysymyksellä kaataa hallitusta, vaan paremminkin tukea sitä. Välikysymyksen ja sitä seuranneen keskustelun myötä SDP ilmoittautui hallituksen rinnalle vallankaappajia vastaan. Tannerin välikysymyksessä oli jälleen kokeiluhenkeä. Tällä kertaa sosialidemokraatit testasivat, kuinka välikysymys soveltui hallituksen politiikan tukemiseen. Tuen ilmauksista huolimatta välikysymyksen avulla oli mahdollista viestiä julkisuuteen sitä, että sosialidemokraatit olivat valmiita jälleen kerran taistelemaan demokratian ja kansalaisvapauksien puolesta.²⁶¹

Paluu kansanvallan puolustamisen retoriikkaan erottui selvästi jo välikysymystekstissä. Sosialidemokraattien eduskuntaryhmä esitti vaatimuksen, jonka mukaan:

²⁵⁸ Ahti 1990, s. 140.

²⁵⁹ Ahti 1990, s. 138-140; Uino 1983, s. 199.

²⁶⁰ Paavolainen 1984, s. 223-227; Soikkanen. 1975, s. 533-534.

²⁶¹ Vp 1931 ptk., s. 1375-1376. Soikkanen. 1975, s. 534. Eduskunta hyväksyi Ragnar Furuahjelmien ehdottaman ponnin ”valtiovaltaa vastaan kohdistuvan uhmailun lopettamiseksi”. Ponnin puolesta äänestivät SDP:n ja Edistyspuolueen eduskuntaryhmät ja enemmistö RKP:n ryhmästä sekä 15 maalaisliittolaista kansanedustajaa. Hakalehto 1973, s. 122.

*”Yhteiskunnan puolustaminen esiintyviä anarkistisia liikehtimisiä ja kansanvaltaisen valtiomuotomme syrjäyttämiseen tähtäviä suunnitelmia ja niitä edistävää yllytystä vastaan on ensi sijassa maan hallituksen velvollisuus.”*²⁶²

Välikysymyskeskustelussa 18.12. 1931 Tanner oli jälleen äänessä. Hän muistutti eduskuntaa siitä, että oikeistoradikaalien liikehdintä ei ollut suinkaan hiipunut saati sitten loppunut. Paremminkin päinvastoin, sillä vaikea tilanne valtionaloudessa oli synnyttänyt lisää levottomuutta. Maakuntainliike ja Rintamamiesliike olivat ilmestyneet uusina oikeistoradikaaleina ryhminä lapuanliikkeen rinnalle. Tanner pohti mainittujen ryhmien järjestäytymisessä piilevää vaaraa sanoessaan:²⁶³

*” Näillä liikkeillä on tätä nykyä omat ohjelmansakin, jota niillä ei viime vuonna ollut. Nämä ohjelmat ovat hyvin suuripiirteisiä ja pyrkivät antamaan itsestään sen leiman, että niillä tosiaan jotakin tavoittelemisen arvoista yritetään saavuttaa... Ero edelliseen vuoteen nähden on täten näiden liikkeiden kannalta katsoen erittäin huomattava. Silloin ne olivat hajallaan, tuommoisia yhtäkkiä pulpahtaneita liikehtimisiä ympäri maata, ilman minkäänlaista ohjelmaa. Nyt niillä liikkeillä on ohjelmansa oikein pykäliin pantuna ja myöskin tiukka järjestäytyminen on tapahtunut.”*²⁶⁴

Uusien liikkeiden myötä oikeistoradikalismi oli saanut entistä järjestäytyneemmän muodon. Tannerin ajattelussa järjestäytyminen ja ohjelmallisuus olivat poliittisen toiminnan kannalta elintärkeitä. Siksi hyvin järjestäytynyt kommunismi oli Tannerin mielestä ollut pitkään todellisempi vaara kansanvaltaiselle järjestykselle kuin väkivaltaan ja uhkailuun toimintansa perustanut lapuanliike.

Vuoden 1931 aikana oikeistoradikaalien järjestöjen kirjo laajeni. Maakuntainliikkeeksi tai remonttiliikkeeksi itseään kutsunut järjestö julkaisi lokakuussa 1931 ohjelmansa. Maakuntainliike syntyi Martti Ahtin mukaan Viipurin lapualaismielisten kyllästyttyä odottamaan lapuanliikkeen lähes vuoden muhinutta yhteiskunnallista uudistusohjelmaa. Kolmas käytännössä samaa asiaa ajanut järjestö oli Vapaussodan Rintamamiesten Liitto, joka sekin aktivoitui esittämään vaatimuksiaan vuoden 1931 aikana. Oikeistoradikalismin jakaantuminen kolmen järjestön alaisuuteen johtui osaksi lapuanliikkeen johtajien riitaantumisesta keskenään. Aitosuomalaisten ja kielikysymykseen suvaitsevaisemmin suhtautuneiden välit kiristyivät heti

²⁶² Vp 1931 ptk., s. 1376.

²⁶³ Huttula 2000, s. 211; Paavolainen 1984, s. 223-227; Soikkanen 1975, s. 533-534.

²⁶⁴ Vp 1931 ptk., s. 1924.

lapuanliikkeen alkuaikoina. Sen lisäksi suhtautuminen raittiusliikkeeseen jakoi kansanliikkeen johtoa.²⁶⁵

Oikeistoradikaalien tarkoituksena oli ollut ottaa joulukuun 5. päivänä Helsinki hallintaansa noin 10 000 miehen voimin. Kumouksen pääsuunnittelijoilla Kurt Martti Walleniuksella ja Vihtori Kosolalla oli draaman tajua. Hallituksen saamien tietojen mukaan mainitut herrat olivat todenneet, että olisi komeaa julistaa uusi komento maahan itsenäisyyspäivänä. Sankka lumipyry lopetti autokelit Etelä-Suomen teillä ennen kuin kaappaussuunnitelmaa ehdittiin toteuttaa.²⁶⁶

Ohkolan työväentalolla Mäntsälässä oli tarkoitus järjestää sosialidemokraattien ilta 20. helmikuuta 1932, joihin oli puhujaksi kutsuttu Mikko Erich. Mäntsälän lapualaismieliset suojeluskuntalaiset eivät sietäneet ajatusta Erichin puhetilaisuudesta omalla paikkakunnallaan. Entinen kokoomuslainen ja sosialidemokraattien eduskuntaryhmään siirtynyt Erich oli lapuanliikkeessä sen vihatuimpia vastustajia. Suojeluskuntamiehet valittivat tasavallan presidentille asti heitä kovasti häirinneestä sosialistien hengennostatustilaisuuden järjestämisestä sillä seurauksella, että tilaisuus määrättiin siirrettäväksi viikolla. Toistamiseen tilaisuutta ei pyynnöistä ja vaatimuksista huolimatta kuitenkaan enää siirretty. Erich sai siis puhua, mutta Mäntsälässä ryhdyttiin omatöimiksi. Nelisensataa miestä, joista suuri osa oli pukeutunut suojeluskuntaunivormuun, marssi Ohkolan työväentalolle 27. päivän iltana helmikuussa 1932. Erichin puhe keskeytyi, kun talon saartanut miesjoukko avasi tulen ja noin 700 luotia kaivautui työväentalon hirsiiin. Ohkolan iltamissa oli paikalla myös lapsia, joten todellisen tragedian ainekset olivat olemassa. Paikalla olleiden arvioiden mukaan noin kaksi minuuttia kestänyt yhtäjaksoinen tulitus aiheutti kaikkien osapuolten onneksi vain aineellista vahinkoa.²⁶⁷

Mäntsälän kapinaviikon aikana eri puolille maata kerääntyi arvioiden mukaan noin 5000 aseistettua miestä. Kapinalliset kerääntyivät useimmiten suojeluskuntataloille, mutta esimerkiksi Seinäjoella kapinajoukot miehittivät rautatieaseman. Salossa kapinalliset valtasivat puhelinkeskuksen ja pitivät jonkin aikaa halussaan ratapihaa. Jopa radan räjäyttämistä suunniteltiin, mutta hankkeesta kuitenkin luovuttiin kuitenkin lopulta.²⁶⁸

²⁶⁵ Ahti 1990, s. 132-133; Nygård 1982, s. 78.

²⁶⁶ Paavolainen 1984, s. 223-229; Soikkanen. 1975, s. 533-534; Tanner 1966, s. 130-132.

²⁶⁷ Ahti 1990, s. 117-120; Huttula 2000, s. 271-273; Perälä 1998, s. 266.

²⁶⁸ Ahti 1990, s. 223-228; Huttula 2000, s. 271-276; Tanner 1966, s. 132-137.

Epätietoisuus kalvoi kapinaviikolla tapahtuman kaikkia osapuolia. Hallitus ja presidentti joutuivat jatkuvasti puntaroimaan, olisiko armeija tiukassa tilanteessa esivallalle lojaali. Sotaväen komentaja Arne Sihvo oli tiukalla laillisuuden noudattamisen linjalla ja hän olisi ollut valmis marssittamaan joukkojansa Mäntsälään jo kapinan ensimmäisenä päivänä. Hallitusvaltaa askarrutti suojeluskuntien osalta lähinnä se, pysyisivätkö ne rauhallisina jos kapina muuttuisi aseelliseksi selkkaukseksi. Mäntsälässä liikkui tämän tästä huhuja siitä, kuinka armeija oli milloin hyökkäämässä kapinallisten kimppuun milloin taas itse ryhtymässä kapinaan.²⁶⁹

Mäntsälän kapina kuivui kokoon, kun presidentti Svinhufvud määräsi kuuluisassa radiopuheessaan keskiviikkona 2.3. 1932 kapinalliset kotimatalle ja ilmoitti, että kaikki tulevat laittomuudet olisivat loukkauksia hänen persoonaansa kohtaan. Presidentin radiopuhe käänsi tapahtumien kulun, mutta vielä muutaman päivän sitkeimmät kapinalliset jaksoivat vastustaa valtiovaltaa. Jyväskylästä oli kehittynyt kapinan toinen keskus ja siellä suojeluskuntatalo Suojassa kapinan kipinöitä pidettiin hehkuvina vielä presidentin puheen jälkeenkin. Jyväskyläläistenkin oli viikonlopun yli kapinoituaan annettava periksi, kun kapinan johtajat antautuivat Helsingissä maanantaina 6.3. 1932.²⁷⁰

5.4.3 Tanner ja kapinan todelliset syylliset

Kapinan jälkiselvittely alkoi eduskunnassa maaliskuun 10. päivänä, kun hallitus antoi kansanedustajille tiedonantonsa kapinatapahtumista. Sitä seuranneessa keskustelussa Tanner vaati kapinallisille kovia rangaistuksia. Vuoden 1918 tapahtumien jälkiselvittelyt olivat tiheään esillä Tannerin puheessa. Tanner otti saman aiheen puheeksi joka kerran, kun hän vaati kapinallisille tuomioita. Punakapinallisten karusta kohtelusta oli helppo löytää perustelut sille, miksi Mäntsälän kapinallisiakaan ei pitäisi päästää liian helpolla. Tanner arvosteli hallitusta ankarasti siitä, että kapinan rivimiehet oli päästetty Mäntsälästä aseineen kotiinsa ilman, että edes heidän henkilötietojaan oli rekisteröity, saati sitten että kapinaan osallistuneita olisi jollain tavoin kuulusteltu. Myöhemmin kävi ilmi, että suojeluskuntapäällikkö Lauri Malmberg oli Mäntsälässä omin luvun kumonnut hallituksen määräyksen kotiin päästettävien kapinallisten luetteloinnista.²⁷¹

²⁶⁹ Ahti 1990, s. 169-170, 252-265.

²⁷⁰ Ahti 1990, s. 272-276; Svinhufvud 1986, s. 111-112.

²⁷¹ Vp 1932 ptk., s. 288-295.

Keskustelu kapinaviikon tapahtumista jatkui huhtikuun 12. päivänä, kun hallitus toi eduskuntaan lakiesityksensä kapinaan rivimiehinä osallistuneiden armahtamisesta. Tanner oli jälleen äänessä ja vyörytti tottuneesti syytöksiään onnettomuuteen itsensä ajaneiden oikeistoporvarien niskaan. Kuukautta aiemmin Tanner oli käyttänyt arkailematta vuoden 1918 kapinallisten kohtelua esimerkkinä siitä kuinka perusteellisesti kapinallisia voitaisiin rankaista, jos siihen vain löytyisi poliittista tahtoa. Tästä teemasta Tanner ei luopunut armahduslakikeskustelussakaan, mutta keskeisimmäksi vaatimukseksi hän kohotti todellisten syyllisten rankaisemisen. Tanner oli huolestuneen pannut merkille, että lapuanliikkeen taustavaikuttajien, siis kansanliikkeen harmaiden eminenssien tekemisistä oli julkisuudessa vaiettu. Tanner pelkäsi, että kapinan suunnittelijat ja niin ollen sen suurimmat syylliset eivät joutuisi lainkaan syytteeseen.²⁷²

Suojeluskunnat olivat Tannerin käsityksen mukaan tapahtuneeseen yhtä syyllisiä kuin kapinansuunnittelijatkin. Niinpä suojeluskuntia olisi kapinan jälkeen tuuletettava perusteellisesti. Tanner jyrähtikin, että koko suojeluskuntajärjestön lakkauttaminen olisi Suomen tulevaisuuden kannalta paras vaihtoehto, mutta koska se ei porvaristolle kuitenkaan sopisi, olisi tyydyttävä vain erottamaan järjestöstä kaikki epäluotettaviksi osoittautuneet jäsenet. Tanner kysyi eduskunnalta, kuinka moni suojeluskuntalainen olisi ollut valmis aseelliseen yhteenottoon kapinan kukistamiseksi. Hänen arvionsa mukaan halukkaita ei olisi ollut kovinkaan monta ja siksi²⁷³

”suojeluskuntiin täytyisi käydä käsiksi hyvinkin ankaralla kädellä, erottaa sieltä epäluotettavat ainekset, ei ainoastaan päällystöstä, vaan myös miehistöstä. (Ed. Pihkala: Pieni prosentti jäisi jäljelle! – Vasemmalta : Oho, kuulkaa!)... Eiköhän sovita silloin edustaja Pihkala, siitä että suojeluskunnat olisi paras lopettaa? (Oikealta: Ei sovita!)”²⁷⁴

Tämä sanojen vaihto osoittaa, kuinka otolliseksi tilanne oli sosialidemokraattien kannalta muuttunut. Sisällissodan muisto oli sosialisteille ollut varmasti se kipein asia, josta poliittiset vastustajat ja etenkin porvarien äärimmäinen oikeisto oli muistanut heitä muistuttaa. Tähän liittyen piikki sosialidemokraattien lihassa oli ollut myös suojeluskuntalaitos, jonka pelkkä olemassaolo oli muistutus SDP:n vähemmän hohdokkaasta menneisyydestä. Oikeistoradikalismien mahalaskun myötä

²⁷² Vp 1932 ptk., s. 459-462; Ahti 1990, s. 291-297; Tanner 1966, s. 141-146.

²⁷³ Perälä 1998, s. 277-278; Uola 1982, s. 20.

²⁷⁴ Vp 1932 ptk., s. 460.

sosialidemokraatit saivat käyttöönsä sellaisia kielenkäytön aseita, joita vastaan he itse olivat toistuvasti joutuneet puolustautumaan.

6. NIIN, MUTTA TEORIASSA!

6.1 Demokratiateoriat

Yhteiskuntatieteissä demokratiateorioilla on pyritty selittämään mm. mitä kansanvalta on, miten se toimii ja millaisissa olosuhteissa demokratia voi toimia. Demokratiateorioiden kautta on myös haluttu saada selville, onko demokratia paras tai oikea tapa hallita. Lisäksi monet demokratiateoriat ovat yrittäneet hahmottaa tulevaisuuden kansanvaltaa tai pohtia demokratian elinkelpoisuutta poliittisena järjestelmänä.

Tässä tutkielmassa on kuitenkin keskitytty demokratian menneisyyteen Väinö Tannerin kansanvallan puolustuksen tutkimisen kautta. Tutkijoiden skeptisyys tai siitä aiheutuva epävarmuus eivät vaivanneet Tanneria sillä hän oli varma, että demokratia oli paras ja oikea tapa hallita yhteiskuntaa. Seuraavassa yhteiskuntatieteilijöiden teorioita kansanvallasta on verrattu esimerkiksi kesäisen Suomen todellisuuteen vuonna 1930. Tällä tavalla on pyritty esittelemään muutamia tämän tutkielman kannalta keskeisiä teorioita kansanvallasta. Aiheen teoreettisemman käsittelyn lomassa on tarkoitus lyhyinä yhteenvetoina esittää tyypillisimpiä piirteitä Väinö Tannerin kansanvallanpuolustuksesta.

Demokratiateorialla tarkoitetaan tässä yhteydessä demokratialle oikeutusta hakevaa eli normatiivista teoriaa. Demokratiateoriat pyrkivät siis todistamaan sen, minkä Tanner tiesi varmaksi, eli että demokratia oli oikein. Amerikkalainen politiikan tutkija Charles Beitz jakaa demokratiaa tutkivat normatiiviset teoriat lopputulosteorioihin ja proseduralistisiin teorioihin. Kärjistäen lopputulosteoriat oikeuttavat teon, jonka seurausta voidaan pitää kollektiivisesti hyväksyttävänä ja arvokkaana. Proseduralistiset demokratiateoriat puolestaan tarkastelevat tutkimuskohdetta menettelytapana. Ne pyrkivät löytämään demokratian oikeutuksen menettelytapojen paremmuudesta.²⁷⁵

Kansalaisten toivomukset ja tarpeet eli preferenssit ja toisaalta yhteiskunnassa arvokkaina pidetyt tavoitteet jakavat lopputulosteoriat kahteen luokkaan. Kansan tahto – teoriat korostavat preferenssien merkitystä päätöksenteossa; päätösten tulisi siis olla

²⁷⁵ Beitz 1989, s. 31-35; Setälä 2003, s. 12-13.

kansalaisten odotusten mukaisia. Paras lopputulos –teorioissa sen sijaan ovat tärkeimpiä ne hyviksi ymmärretyt olosuhteet, joihin demokratiaa toteuttamalla pyritään. Paras lopputulos –teoriat etsivät päätöksiin oikeita tai parhaita ratkaisuja. Tannerin ajattelussa työväen etu oli usein tavoitteena ollut paras lopputulos. Työväen edun mukaista oli esimerkiksi toimiminen kapitalistisessa yhteiskunnassa kapitalismin keinoin, eikä syrjään vetäytyminen sosialismin teorioita saarnaten.²⁷⁶

Paras lopputulos –teoriat ovat luonteeltaan vertailevia. Demokratia on oikeutettu vain siinä tapauksessa, että se tuottaa parempia tuloksia kuin jokin muu järjestelmä. Tannerin puheissa, varsinkin kevään ja kesän 1930 aikana, demokratian ylivertaisuus vaihtoehtoihin järjestelmiin tuli korostetusti esiin. Tannerin kohdalla ei voi oikeastaan puhua vaihtoehtoisista järjestelmistä monikossa, sillä hänen vankka käsityksensä oli, että ainoa vaihtoehto suomalaiselle demokratialle oli oikeistodiktatuuri. Paras lopputulos –teorioita on niiden komparatiivisuuden vuoksi mahdollista käyttää myös väitteissä demokratiaa vastaan. Esimerkiksi parlamentaarisen rämettymisen käsite oli kolmekymmentäluvun oikeistoradikaalien demokratian vastainen argumentti, jolla pyrittiin perustelemaan diktatuurin paremmuutta verrattuna aika-ajoin hitaaseen ja kompromisseja tuottavaan demokratiaan.²⁷⁷

Charles Beitz ja Jürgen Habermas ovat teorioissaan puolustaneet deliberatiivista eli harkitsevaa demokratian ymmärrystä. Habermasin mukaan politiikkaan osallistuvilla on nimenomaan deliberatiivinen vastuu sitoutua avoimeen keskusteluun, johon kuuluu myös avoimen tiedottamisen velvollisuus käsiteltävään asiaan liittyvästä uudesta tiedosta. Habermas pitää tärkeänä demokraattisen päätöksenteon pitäisi muistuttaa kahden keskenään tasa-arvoisen ihmisen keskustelua. Tällaisen ideaalin kommunikaatiotilanteen saavuttamiseksi keskustelijoiden on pystyttävä sopimaan yhteisistä pelisäännöistä eli muodostamaan kommunikoijien välinen konsensus. Sovitut toiminnan rajat eivät kuitenkaan voi perustua virheellisiin oletamuksiin, joten konsensusta tukevat väitteet on pystyttävä perustelemaan järkevästi. Habermasin mukaan demokratiassa kansalaisella on oltava mahdollisuus reiluun keskusteluun julkisista asioista. Toisaalta keskusteluun osallistuvalla on velvollisuus poliittiseen harkintaan ja argumenttinsa perusteluun.²⁷⁸

²⁷⁶ Paavolainen 1977, s. 364; Setälä 2003, s. 12-13; Tanner 1951, s. 316.

²⁷⁷ Hyvämäki 1964, s. 150; Jääskeläinen 1973, s. 90-91; Setälä 2003, s. 13; Siltala 1985, s. 39.

²⁷⁸ Beitz 1989, s. 116; Habermas 1996, s. 278-279; Setälä 2003, s. 98, s. 138-141.

Tannerin ajatuksissa demokratian toteutuminen edellytti keskustelua ja vapaata harkintaa. Toimivan demokratian menettelytapoina keskustelu ja harkinta edellytti myös kansan valistamista, siis aktivoitumista poliittiseen ajatteluun. Tanner pelkäsi, että ellei kansanvalistustyössä onnistuttaisi vaipuminen diktatuuriin olisi ollut Suomessakin mahdollista. Tässä mielessä Tanner käsitti demokratian siis myös proseduraalisena ilmiönä.²⁷⁹

Beitzin deliberatiivisen vastuun ja Habermasin ideaalin kommunikaatio tilanteen ajatukset edellyttävät poliittisilta toimijoilta jonkin asteista rehellisyyttä. Beitzin mukaan demokratia alkaa pian ontua, jos poliittiset keskustelijat panttaavat oleellisen tärkeitä tietoja toisiltaan. Täydellinen järjestelmän halvaantuminen seuraa silloin, jos politiikassa pyritään tietoisesti johtamaan toisia harhaan. Joseph Schumpeter on perehtynyt politiikan epäreiluuteen. Hänen mukaansa pettäminen ja epäreilu toiminta voi tuottaa yhtäläillä toivottuja tuloksia demokraattisessa järjestelmässä, kuin Beitzin vaatima reiluus ja keskusteleva avoimuuskin. Schumpeter kritisoi teoriallaan perinteistä demokratiakäsitystä, jonka lähtökohtaisena oletuksena on pyrkimys yhteiseen hyvään. Hän halusi osoittaa, että demokratia tarjoaa mahdollisuuden täysin päinvastaisiinkin pyrkimyksiin, eli oman edun tavoitteluun epäreiluin keinoin.²⁸⁰

Schumpeter kiinnittää huomionsa myös demokraattisiin vaaleihin. Ne voi ymmärtää poliittisiksi kilpailuiksi, joiden voittajat saavat vallan päättää yhteisistä asioista. Schumpeter huomauttaa, että mikään ei estä jotakuta politiikkaan osallistujaa käyttämästä vilpillisiä keinoja vaalivoittonsa varmistamiseksi. Väite perustuu olettamukseen, että vaalihuijari voi selvittää vilpistään ilman että sitä huomataan, tai että siitä koituisi hänelle mitään seurauksia. Näin ollen demokratiankin puitteissa vähemmistöjen vainoaminen tai poliittisten oikeuksien evääminen joltain kansanosalta on täysin mahdollista.²⁸¹

Lapuanliikkeen menestys perustui paljolti Schumpeterin osoittamaan epäreilun toiminnan mahdollisuuteen demokratian sisällä. Schumpeterin teorian vahvuuksia on nimenomaan sen käytännönläheisyys. Hänen kuvaamansa tilanne epäreilusta vaalikilpailusta muistuttaa erehdyttävästi eduskunta- ja kunnallisvaaleja Suomessa syksyllä 1930. Noissa vaaleissa lapuanliikkeen painostuspolitiikka oli selkeästi epäreilua toimintaa. Sillä keinoin saavutettiin ikään kuin demokratiaa venyttämällä

²⁷⁹ Setälä 2003, s. 98.

²⁸⁰ Schumpeter 1992, s. 269; Setälä 2003, s. 61-62.

²⁸¹ Schumpeter 1992, s. 240-245; Setälä 2003, s. 63.

toivottu tulos, joka oli kommunistien poistaminen valtiopäivätyöstä. Kommunistit joutuivat epäilemättä myös valtiovallan hyväksymän vainon kohteeksi ja lopulta heidät suljettiin kokonaan poliittisen toiminnan ulkopuolelle. Tämä kaikki onnistui ilman, että Suomessa olisi vaihdettu demokraattista järjestelmää miksikään muuksi.²⁸²

Vaalit ovat erottamaton osa demokratiaa ne ovat kansalaisen väline vaikuttaa poliittisten päätösten syntymiseen. Vapaiden vaalien ja yleisen äänioikeuden onnistumisen tärkeimpiä edellytyksiä ovat neutraalius- ja anonyymiusehtojen täytyminen. Vaalien neutraaliusehto tarkoittaa, että vaalijärjestelmää ei ole muokattu jonkin osapuolen toivoman tuloksen saavuttamiseksi. Anonyymiuden ehto puolestaan edellyttää, että kaikkien äänestäjien antamat äänet ovat keskenään samanarvoisia. Vaalien yhteydessä anonyymiuden ehdon voi ymmärtää vaalisalaisuuteen kuuluvana äänestäjän oikeutena pysyä nimettömänä. Tähän nimettömyyteen pyritään suljetulla lippuäänestyksellä. Sen jälkeen, kun äänestyslippu tipahtaa vaaliurnaansa, sitä on lähes mahdotonta yhdistää enää äänestäjään.²⁸³

Suomen sisäpoliittinen tilanne oli vuonna 1930 niin tulehtunut, että vaalien neutraaliusehto ei olisi täydellisesti toteutunut, vaikka esivalta ei olisi vaalijärjestelmään kajonnutkaan. Kommunistien joukkopidätysten myötä kaikki potentiaaliset kommunistiset eduskuntavaaliehdokkaat olivat vaaleista varmuudella sivussa. Kahdenkymmentuhannen kommunistiksi epäillyn poistaminen äänestysluetteloista viimeisteli vaalien tulosten manipulaation. Kunnallisvaaleissa korostui lapuanliikkeen painostuspolitiikan merkitys. Lapualaisten julkaisemat kommunistilistat paljastivat henkilöt, joita kansanliike piti kommunisteina. Noilla listoilla julkaistiin sekä kunnallisvaaleissa ehdokkaina olleiden, että myös aivan tavallisten äänestäjien nimiä. Vaalisalaisuutta vastaan rikkomalla lapuanliike pyrki pelottelemaan kommunistien kannattajia pois äänestyspaikoilta. Demokraattinen järjestelmä edellyttää poliittista tilaa ja tietyn asteista poliittisten toimijoiden anonymiteettia. Lapuanliikkeen harjoittama vaalilyö perustui juuri kommunistien poliittisen tilan ja anonymiteetin hävittämiseen.²⁸⁴

Charles Beitzin mukaan jokaisen ihmisen tulisi olla poliittisesti autonominen ja tasa-arvoinen toimija yhteiskunnassa. Ihmisen pitäisi saada osallistua politiikkaan vapaasti, jos hän tuntee sellaiseen tarvetta. Beitz esitti vaatimuksensa monimutkaisen proseduraalisuuden teoriana, joka Habermasin tapaan keskittyy tutkimaan osallistumista

²⁸² Setälä 2003, s. 61-63.

²⁸³ Setälä 2003, s.66, 81-82.

²⁸⁴ Setälä 2003, s. 66; Siltala 1985, s. 145-148.

demokratian menettelytapana. Jos Beitzin ajatuksia soveltaa lapuanliikkeen toiminnan tulkintaan, huomataan pian, että oikeistoradikaalien väkivalta esti kommunistien, mutta myös monien muiden kansanliikkeen epäsuosioon joutuneiden poliittisesti autonomisen toiminnan. Monimutkaisen proseduraalisuuden valossa lapuanliikkeen toiminta tähtäsi demokratian halvaannuttamiseen nimenomaan suomalaisten poliittista autonomiaa ja tasa-arvoa häiritsemällä. Edelleen Beitzin ajattelua seuraten lapuanliikkeen vaalitoiminta ja Svinhufvudin hallituksen kommunistien vastaiset toimenpiteet ovat määriteltävissä, paradigmaattisiksi proseduraalisen epäoikeudenmukaisuuden tapauksiksi.²⁸⁵

6.2 Tannerin argumentit ja Dahlin polyarkiateoria

Polyarkian eli monien valta käsite oli Robert Dahlin yritys korvata sana demokratia jollain edustuksellista kansanvaltaa paremmin kuvaavalla sanalla. Polyarkiateoria kuuluu silti kiistatta demokratieteorioihin. Dahlin tarkoitus oli muuttaa demokratian periaatteet havaittaviksi ilmiöiksi, jotta olisi mahdollista määrittää, millä ehdoin demokratian on mahdollista toimia. Dahlin ajatukset demokratian edellytyksistä voi tiivistää seitsemäksi ehdoksi, jotka Setälä esittää seuraavasti.²⁸⁶

I Hallitusvalta on vaaleissa valituilla edustajilla.

II Vaalit ovat vapaat ja reilut.

III Käytännössä kaikilla aikuisilla on äänioikeus.

IV Oikeutta olla ehdokkaana ei ole rajoitettu.

V Vallitsee mielipiteen- ja ilmaisunvapaus ja oikeus kritisoida ja protestoida hallitusta vastaan.

VI Kansalaisilla on pääsy vaihtoehtoihin tiedonlähteisiin.

VII Ryhmät ja järjestöt ovat ainakin suhteellisen riippumattomia hallitusvallasta.

Nämä ehdot voi melko kivuttomasti asettaa Väinö Tannerin hyvän tai oikean demokratian ymmärryksen rungoksi vuosien 1930-1932 aikana. Seuraavassa

²⁸⁵ Beitz 1989, s. 108; Setälä 2003, s. 94-96.

²⁸⁶ Dahl 1989, s. 177; Setälä 2003, s. 85-87.

tarkastellaan eräitä Tannerin demokratian puolustuksen perustavimpia väittämiä Dahlin teorian valossa. Tannerin näkemyksen mukaan hallitus oli päästänyt lapuanliikkeen valtionhallinnon ytimeen, vaikka kansanliikkeellä ei olisi pitänyt olla sinne mitään asiaa.²⁸⁷ Hallitusvalta oli Tannerin mielestä kesän 1930 aikana luisunut kokonaan maan laillisen hallituksen käsistä lapuanliikkeelle. Maaliskuussa 1931 välikysymyskeskustelun yhteydessä Tanner totesikin, että edellisenä vuonna Suomessa oli komentoa pitänyt ”Lapuan hallitus”.²⁸⁸

Dahlin polyarkiateorian vaaleja koskevat ehdot (eli Setälän esittämän tyypittelyn kohdat II-IV) jäivät kaikki toteutumatta Suomessa syksyllä 1930 järjestetyissä vaaleissa. Kommunistien - tai sellaiseksi epäiltyjen - poistaminen äänestyslistoista muutti kerralla vaalien kilpailuasetelman epäreiluksi, vähemmän vapaaksi ja ennen kaikkea se rajoitti huomattavasti sosialistien äänioikeutta. Lapuanliikkeen käyttämä väkivalta ja sillä pelottelu vaikuttivat suoraan äänestäjiin, ehdokkasiin ja lopulta koko vaalijärjestelmään. Kommunistien joukkopidätykset rajoittivat varsinkin eduskuntavaaleissa ratkaisevasti kommunistien mahdollisuutta asettua vaaleissa ehdokkaaksi. Tanner käsitteli epätavallisissa oloissa pidettyjä vaaleja muun muassa puhuessaan eduskunnassa 24.10.1930²⁸⁹ sekä Helsingin työväentalon uudelleenavajaisjuhlassa 31.1.1931.²⁹⁰ Tanner oli huomauttanut, että edellä mainittujen epäkohtien vuoksi eduskunta oli muodostettu poikkeusmenettelyin, eikä valtiopäivien paikkajako näin ollen vastannut enää puolueiden todellista kannatusta.²⁹¹

Mielipiteen- ja ilmaisunvapaus säilyi Suomessa kutakuinkin koskemattomana demokratian syvimmän kriisin eli vuoden 1930 ajan. Tämä siis sillä varauksella, ettei sattunut kuulumaan kommunisteihin. Heidän poliittiset oikeutensa lakkasivat käytännössä jo heinäkuussa 1930 ja virallisestikin saman vuoden marraskuussa kommunistilakien hyväksymisen jälkeen. Tanner korosti demokratianpuolustuksen kannalta merkittävässä puheissaan mielipiteen ilmaisemisen merkitystä. Hän käytti myös usein esimerkkinä vastustajiaan eli oikeistoradikaaleja ryhmiä, jotka olivat innokkaita vaatimaan sosialistien oikeuksia karsittavaksi. Vuoden 1931 joulukuussa käydyssä välikysymyskeskustelussa Tanner puhui oikeistoradikaalien järjestäytymisestä

²⁸⁷ Vp 1930 II, ptk., s. 41.

²⁸⁸ Vp 1931, ptk., 251.

²⁸⁹ Vp 1930 II, ptk., s. 40.

²⁹⁰ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, puhe Helsingin työväentalolla 31.1. 1931.

²⁹¹ Setälä 2003, s. 85-87.

ja totesi, ettei kukaan voi estää ihmisiä järjestäytymästä. Edelleen hän jatkoi, ettei järjestöjen toimintaan tai ohjelmajulistuksiin, olivatpa ne kuinka hurjia hyvänsä, ollut kenenkään lupa puuttua, jos järjestöt vain pitäytyivät toiminnassaan laillisuuden rajoissa. Vastustajan osittainen ymmärtäminen oli Tannerille tyypillinen tehokeino korostaa omien pyrkimyksiensä oikeellisuutta sekä vastaavasti alleviivata vastapuolen politiikan epäreilua.²⁹²

Kansanvalistusta ja kansalaisten poliittista kasvattamista voi kutsua sosialidemokraattiseksi dogmiksi. Sosialidemokraattisen käsityksen mukaan työläisiä ja muita kansalaisia tuli valistaa ja kasvattaa politiikkaan niin, että poliittinen aktiivisuus kansalaisten keskuudessa yleistyisi ja tavallisen kadunkuluttajan ymmärrys politiikasta syventyisi. Tällä tavoin aktiiviset ja poliittisesti tietoiset kansalaiset puolestaan huomaisivat pian, että työväen oikeuksia olisi roimasti parannettava. Sosialidemokraattien suunnitelmien mukaan tietoisuus uudistusten välttämättömyydestä kasvattaisi ratkaisevasti sosialidemokraattisen puolueen kannatusta. Tannerin puheissakin kansanvalistaminen oli jatkuvasti esillä. Dahlin ajatus vaihtoehtoisten tietolähteiden käytöstä kansalaisten poliittisten mielipiteiden muodostamisen perusteena edellyttää jonkinlaista perustason ymmärrystä politiikasta. Tällaisen ymmärryksen muodostuminen oli Tannerin ja sosialidemokraattien käsityksen mukaan ratkaisevan tärkeää kansanvallan jatkuvuudelle.²⁹³

Hallituksen interventiot kommunististen ja sosialidemokraattisten järjestöjen toimintaan olivat Tannerin mukaan räikeitä työväen kansalaisoikeuksien loukkauksia. Tanner näytti siis edellyttävän Robert Dahlin tapaan, että järjestöjen tulisi olla mahdollisimman riippumattomia hallitusvallasta. Toisaalta hallituksen ja lapuanliikkeen liian läheiset välit olivat Tannerin mielestä mahdollistaneet yhteiskunnan luisumisen epänormaaliin tilaan. Dahlin esittämä ajatus järjestöjen riippumattomuudesta suhteessa hallitukseen esiintyi Tannerin puheissa myös käänteisessä muodossa. Tannerin ajatuksissa hallituksen olisi pitänyt pysyä riippumattomana lapuanliikkeestä. Tanner syytti sekä Kallion että Svinhufvudin hallituksia lapuanliikkeen tukemisesta. Tannerin sanoin: ”hallitus oli heittäytynyt solidaariseksi” lapuanliikkeen kanssa.²⁹⁴

²⁹² Vp 1931, ptk., s. 1925.

²⁹³ Setälä 2003, s. 87-89. Vrt. Habermasin ja Beitzin edellyttämä harkinta eli deliberatiivisuus. Beitz 1989, s. 116; Habermas 1996, s. 278-279.

²⁹⁴ Vp 1930 II, ptk., 39-41; Dahl 1989, s. 124-126; Setälä 2003, s. 87.

Kansalaisuuteen liittyvät ongelmat ovat luonnollisesti demokratiateorioissa keskeisiä. Dahl vaati demokraattiselta yhteiskunnalta niin sanottuja inklusiivisia kansalaisoikeuksia. Dahlin teorian mukaan jokaisen valtion rajojen sisäpuolella asuvan tulisi saada täydet poliittiset oikeudet. Kansalaisoikeuksien saamisen pitäisi siis olla puhtaasti asumisperusteista. Nykyään Euroopan Unionin sisällä kansalaisoikeudet määrittävät melko pitkälle Dahlin ajattelemalla tavalla, mutta 1930-luvun Suomessa asiat olivat monessa mielessä toisin.²⁹⁵

Kansalaisuus ja kansalaisoikeudet muuttuivat 1930-luvun alussa aikaisempaa selvemmin valkoisen Suomen kansalaiskäsitystä vastaaviksi. Kuten jo johdannossa mainittiin Risto Alapuron mukaan valkoisen Suomen perinteitä vaalineet oikeistoradikaalit ymmärsivät isänmaallisuuden totaalisen mustavalkoisesti. Tämä käsitys selittyy moraalisenä ilmiönä, jossa isänmaalliset edustivat oikeata ja hyvää, kun taas epäisänmaalliset tai isänmaattomat eli käytännössä kommunistit olivat moraalittomuuden ja pahuuden ruumiillistumia. Julkinen kommunistisuus tulkittiin maanpetturuudeksi, jonka varjolla kommunistien kansalaisoikeuksia karsittiin tuntuvasti. Isänmaallisuudesta tuli kansalaisoikeuksien edellytys viimeistään vuoden 1930 heinäkuussa, kun satoja kommunisteja pidätettiin maanpetoksesta epäiltyinä. Siltalan mukaan lapualaisuuteen kuului ajatus isänmaallisista valkoisista täyskansalaisista, jotka kokivat vihollisikseen yhteiskunnan kannalta epäilyttävinä pidettyjen puoli- tai välikansalaisten joukon.²⁹⁶

6.3 Poliittiset kielet

Poliittisiksi kieliksi kutsutaan toisiinsa liittyviä käsitteiden ketjuja, jotka esiintyvät toistuvasti joissain tietyissä olosuhteissa. Ollakseen olemassa pitää poliittisen kielen pystyä vaikuttamaan joihinkin tai johonkin. Vaikuttavaksi tullakseen poliittisen kielen on muutettava jokin tietty mielikuva toiminnaksi. Jari Ehrnrooth kuvaa tätä ilmiötä diskursiivisen vaikuttamisen sisäisenä ja ulkoisena tyyppinä. Sisäinen tyyppi on ymmärrettävä ihmisen sisäiseksi haluksi tehdä jotain, johon diskursiivisen vaikuttamisen ulkoinen tyyppi antaa aloittamiseen tarvittavan ärsykkeen. Esimerkkinä diskursiivisen vaikuttamisen ulkoisesta tyyppistä käy vaikkapa provokatorinen tunteiden kiihdyttäminen mutta yhtä hyvin myös lakoninen tiedon jakaminen.²⁹⁷

²⁹⁵ Setälä 2003, s. 87-88; Dahl 1989, s. 124-126.

²⁹⁶ Alapuro 1998, s. 235; Siltala 1985, s. 33.

²⁹⁷ Ehrnrooth 1992, s. 48-49; Palonen 1997, s. 34-35.

Tannerin puheista voi erottaa useitakin poliittisia kieliä, kuten juridisen kielen, talouskielen, sosialidemokraattisen kielen tai verbaalineronkielen. Nämä kielet ovat osaksi päällekkäisiä ja limittäisiä ja yhdessä ne punoutuvat kokonaisuudeksi jota voi kutsua Väinö Tannerin kansavallanpuolustuksen kieleksi.

Tannerin todellisuus oli lainalaisuuksien jäsentämä. Kaikella oli alkunsa ja loppunsa sekä syynsä ja seurauksensa. Tannerin käyttämä juridinen kieli oli usein suoraviivaista lakiin ja laillisuuteen vetoamista. Tannerin kansanvallan puolustuspuheissa hyvinä esimerkkeinä olivat laillisuus ja demokraattisuus, joiden vastakohtina hän esitti väkivallan ja diktatuurin. Chaïm Perelman kutsui tällaista kielenkäyttöä malliin perustuvaksi argumentaatioksi.²⁹⁸ Tannerin tapaa tarrautua sääntöihin ja säännöllisyyksiin kansanvallan kunnollisen toteutumisen takeina voi myös pitää juridisena kielenä. Tannerin ajatuksissa totuus ei ollut tuolla ulkona, vaan hänen maailmassaan totuus ja oikeus olivat hyvin konkreettisia ja läsnä olevia ilmiöitä.²⁹⁹

Vuosien 1930-1932 levottomuuksista olivat tuomioistuimen riippumattomuuteen ja koskemattomuuteen kajoamiset Tannerille ehkä häiritsevin kauhistus. Juristina Tanner tunsikin lain ja voi sanoa, että hän viihtyi lakia ja laillisuutta käsitteiden aiheiden parissa mainiosti, kuten seuraava katkelma kesäkuulta 1930 osoittaa. Samalla se on myös hyvä esimerkki suoraviivaisesta lakiin vetoamisesta.

*”Jos tapahtumaa katselee rikoslaki kourassa, on se täydellistä kapinaa. Lakiemme mukaan on ymmärrettävä kapinaksi sellaiset toimenpiteet, joilla vastustetaan virkavaltaa täyttämästä tehtävänsä.”*³⁰⁰

Juridiikkaa sivutessaan Tanner tunsikin olevansa vahvoilla samoin kuin puhuessaan talouteen liittyneistä asioista. Tätä ei pidä ymmärtää niin, että Tanner olisi ollut poliittisissa aiheissa epävarma, paremminkin päinvastoin. Poliittisilla lausumilla oli ja on edelleen taipumus tulla kyseenalaistetuiksi.³⁰¹ Silloin kun Tanner halusi esiintyä auktoriteettina, hän turvautui mielellään taloudellisiin perusteluihin tai juridiseen väittämään.

Talouskieli oli Tannerille sekin oman ammatin kautta tuttua. Elannon toimitusjohtajana talouden seuraaminen ja talouslukujen käyttäminen puheessa esitettyjen väitteiden

²⁹⁸ Perelman 1996, s. 125-128.

²⁹⁹ Pikkusaari 1998, s. 361

³⁰⁰ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Helsingin puhe 6.6 1930.

³⁰¹ Palonen 1997, s. 89.

tukena tuntui Tannerista varmasti luonnolliselta. Samaan tapaan kuin juridista kieltä, myös talouskieltä oli Tannerin puheissa kahdessa tasossa. Sosialidemokraattinen talouskieli käsitteli yleensä työläisten talousvaikeuksia ja työttömyyttä. Muutamia kertoja Tanner innostui sosialistisempaan kielenkäyttöön ja kritisoi kapitalistista talousjärjestelmää ja sen epäsuhtaista voitonjakoa.³⁰² Toisaalta hän esitteli toimitusjohtajan tottuneella otteella pörssikurssien muutoksia ja niiden vaikutuksia Suomen valtion talouteen. Esimerkkinä toimitusjohtajan talouskielestä käy seuraava lainaus Tannerin puheesta eduskunnassa lokakuussa 1930.

*”Mainitakseni esimerkkejä eräistä meikäläisiä obligatsioonilainoja koskevista tapauksista, on vuoden 1923 laina, joka vielä kesäkuussa noteerattiin yli 97%, nyt 90%, vuoden 1925 laina, joka heinäkuussa oli vielä 101%, on 94%,...”*³⁰³

Kuten edellä jo mainittiin, Tanner käytti talous- ja juridista kieltä monesti sanomaansa pönkittämään, mutta myös korostaakseen omaa auktoriteettiaan talouden ja juridiikan aloilla. Edellinen lainaus on peräisin Tannerin eduskunnassa pitämästä puheesta 24.10.1930. Tannerin puhetta säestivät niin kannustavat sosialidemokraattien välihuudot kuin väliin hyvinkin pisteliäät huomautukset eduskunnan istuntosalin oikealta laidalta. On kuitenkin huomion arvoista, että reilun konekirjoitusliuskan mittaisen talouskatsauksen aikana Tannerin puheeseen ei puututtu kertaakaan. Tannerin talouskieltä kuunneltiin tarkasti yli puoluerajojen.

Tanner ei ollut tyypillinen sosialisti, eikä hän ollut sitä myöskään sosialistisena puhujana. Sosialidemokraattista kieltä Tannerin puheissa toki oli, mutta se ei koskaan ollut hänen puheidensa luonteenomainen piirre. Sosialidemokraattiseksi tulkittavaa kieltä Tannerin puheissa edustivat mekaaniset huomautukset järjestyneen työväen voimasta. Erityisesti vappupuheissaan Tanner muisti kertoa, kuinka jo työväenliikkeen alkuaikoina Pariisissa ja Wienissä oli marssiva työväki saanut kapitalistit kavahtamaan. Samalla tavalla kaavamaisesti Tanner harrasti puheissaan sosialistista itsekritiikkiä ja muun muassa moitiskeli sosialidemokraattisia yleisöjään laiskasta osallistumisesta puolueen työhön vaikeina aikoina.³⁰⁴

³⁰² Lapuanliikkeen vaikutusvallan näivettymisen myötä Tannerin puheissa alkoi esiintyä entistä enemmän talouspoliittisia kannanottoja, vaikka laajemmat kommentaarit talousjärjestelmien keskinäisestä paremmuudesta olivatkin Tannerille puheiden aiheena harvinaisia. Tällainen poikkeus oli esimerkiksi puhe Forssassa 19.6. 1932, jolloin Tanner puhui otsikolla, ”*Talousjärjestelmä on ajanut karille.*”

³⁰³ Vp 1930 II, ptk., s. 43.

³⁰⁴ TA, Väinö Tannerin kokoelma, kansio VIII, Vappupuheet Jyväskylässä 1.5. 1930, Helsingissä 1.5. 1931, Porissa 1.5. 1932 ja Tampereella 1.5. 1933; SDP:n XV puoluekokouksen ptk., s. 231-232.

Verbaalineron kieleksi kutsutaan tässä yhteydessä Tannerin tilannetajun tuottamia nokkeluuksia, sukkeluksia ja sutkautuksia. Tannerilla oli kyky vastata välihuutoihin ja vieläpä kääntää tilanteet itselleen edullisiksi. Taavi Tainio ja Eetu Salin olivat olleet nuoren Väinö Tannerin oppi-isiä, joiden puheita ja kielenkäyttöä hän omien sanojensa mukaan suuresti ihaili. Tainion ja Salinin opit tukalan tilanteen kääntämisestä kuuluivat Tannerin puheessa, kun Kokoomuksen edustaja puuttui hänen sanomiinsa kiivaan välikysymyskeskustelun aikana 18. joulukuuta 1931 eduskunnassa:

*”Osoittaakseen isänmaallista mieltään se (oikeistoradikaali kansanos) tavallisesti päättää nämä toimituksensa laulamalla Maamme -laulun (Ed. Komu: Kaunista peliä! – Ed. Pihkala: Kaikkia se johtaja Tanner puhuukin!) Herra Pihkalalla on myöhemmin tilaisuus puhua omiaan.”*³⁰⁵

Tanner oli vuonna 1931 viisikymppinen veteraanipoliitikko, jonka kokemus oli koulunut väistämään vastustajien hyökkäykset. Eräs tehokkaimpia keinoja selvitä retorisesta pinteestä on pyrkiä tekemään vastustajansa naurunalaiseksi. Edellinen katkelma osoittaa, että Tanner hallitsi puhumisen ja argumentoinnin tekniikat hyvin.³⁰⁶

Tannerin kansanvallanpuolustuksessa käyttämät kielet olivat kaikki kokeneen poliitikon työkaluja. Poliittisten kielten vertaaminen työkaluihin sopii hyvin Tannerin pragmaattiseen politiikan käsitykseen. Tanner valitsi työkalunsa huolella, eikä hän koskaan puhunut mistään sattumalta. Tanner oli hyvin taitava puhuja, joka saattoi luottaa tilannetajuunsa silloinkin, kun kuulijat eivät olleet varsinaisesti haltioissaan kuulemastaan. Tanner suuntasi puheensa monesti läsnäolevan yleisönsä ohi, joillekuille tahoille joiden hän oletti olevan kuulolla, mutta säilytti silti aina otteensa kuulijoistaan. Tanner valitsi sanomansa yleisöään kunnioittaen. Hän ei sortunut poliittisen jargonin suoltamiseen työväentalojen iltamissa. Tanner piti huolen siitä, että hänen käyttämänsä työkalu oli juuri sellaisessa käytössä, mihin se oli tarkoitettukin.

6.4 Jälkipuheita ja kääntämättä jääneitä kiviä

Kolmekymmentäluvun alku oli Väinö Tannerille poliittisen renessanssin aikaa. Vuoden mittaisen pääministeriyden jälkeen Tanner oli jäänyt tai jättäytynyt puolueessaan SDP:ssä sivuraiteelle. Tanner oli vetäytynyt SDP:n johtajan paikalta tilanteessa, jossa puolue oli vaarassa revetä kahtia voimakkaan kipparin kannattajiin sekä häntä syystä tai

³⁰⁵ Vp 1931, ptk., s. 1927.

³⁰⁶ Perelman 1996, s. 64.

toisesta kiihkeästi vastustaviin. Kun Tanner muutaman vuoden poliittisen korpivaelluksen jälkeen palasi sitten puolueensa ja politiikan huipulle, varoi hän vanhojen ristiriitojen herättämistä puolueen sisällä. Vaalivuosi 1930 osoittautui monella tavalla otolliseksi ajankohdaksi Tannerin comebackille. Oikeistoradikalismien ilmaantuminen suomalaisen politiikan näyttämöille oli järkyttänyt kansanvaltaista järjestelmää ja säikäyttänyt sosialidemokraatitkin. Tanner palasi SDP:n johtoon kokoamaan auktoriteetillaan puolueen yhdistyslain käsittelyn aikana hajalleen joutuneita rivejä. Tanner teki selväksi, että hän oli tullut takaisin käydäkseen taantumuksen eli oikeistoradikaalien vastaiseen taisteluun.

Sisäpoliittisesti jännittynyt ja sekava asetelma sopi Tannerin paluun taustaksi loistavasti. Asetelma ei kai olisi voinut olla Tannerin kannalta paljonkaan otollisempi. Vanhojen oikeisto- ja vasemmistososialidemokraattien välisten linjariitojen vatvomisen sijaan Tanner saattoi kajauttaa puoluekokouksessa julistuksensa ”taantumusta vastaan”. Taistelu pahan oikeistoradikalismien lyömiseksi sekä toiminta työväen ja kansanvallan puolesta oli jotain sellaista, mitä paatuneinkaan antitannerilainen sosialidemokraatti ei voinut olla kannattamatta.

Oikeistoradikalismien hiipumisen ja lapuanliikkeen luhistumisen yhteydessä sattuneet kömmähdykset olivat SDP:lle ja etenkin Tannerille kaivattuja tilaisuuksia poliittisen profiilin kohottamiseen. Vuoden 1930 eduskuntavaaleissa puolueen kärsimän niukan, mutta kirvelevän tappion jälkeen sosialidemokraatit käänsivät jokaisen lapuanliikkeen epäonnistumisen omaksi propagandavoitokseen. Mäntsälän kapina sinetöi lapuanliikkeen kohtalon, mutta samalla se varmisti myös SDP:n maanvyöryvoiton vuoden 1933 vaaleissa.

Väinö Tanner ja Suomen Sosialidemokraattinen Puolue olivat varmasti aidosti ja vilpittömästi huolissaan suomalaisen kansanvallan tulevaisuudesta 1930-luvun alussa. Kaikilla asioilla on aina se kuuluisa toinenkin puolensa. Eräs tämän viimeisen luvun tarkoituksista on tuoda esiin se, kuinka demokratian puolustamisella oli sen puolustajille välineellinenkin arvonsa.

Tässä tutkielmassa kansanvallan puolustaminen on ollut esillä lähinnä Väinö Tannerin ja sosialidemokraattien projektina. Demokratian puolustaminen ei ollut silti mitenkään tyypillisesti sosialidemokraattinen harrastus. Laillisuuden ja kansanvaltaisuuden tavoittelu keräsi vuosien 1930-1932 aikana laajan yhteiskunnallisten vaikuttajien joukon

yhteen puolustamaan tärkeäksi koettua järjestelmää. Tulevissa tutkimuksissa olisikin mielenkiintoista paneutua perusteellisemmin tähän puoluerajat murtaneeseen poliittiseen ilmiöön.

1920-lukua on tutkittu oikeistoradikalismien nousun ja demokratian kriisin taustana jo melko paljon. Silti esimerkiksi sosialidemokraattien ja kommunistien välisen valtakamppailun heijastuminen 1930-luvun vasemmistopolitiikkaan olisi saattanut avata uusia näköaloja myös demokratian puolustamiseen. Väinö Tannerin toiminnan laajempaan esittelyyn ei tässä tutkielmassa ollut edellytyksiä. Kansanvallanpuolustajana Tanner ei juurikaan joutunut hakemaan tekemisilleen oikeutusta. Siksi olisikin jatkossa mielenkiintoista tutkia Tanneria toimitusjohtajana tai oikeistososialidemokraattina. Näissä rooleissaan Tanner joutui luultavasti tekemään useinkin epäsuosittuja päätöksiä ja etsimään niille jonkinmoiset perustelut. Tannerin tutkiminen epävarmojen legitimitettien todellisuudessa varmasti syventäisi kuvaa myös hänestä itsestään kansanvallan puolustajana.

LÄHDELUETTELO

Arkistolähteet

Työväenarkisto (TA)

Väinö Tannerin kokoelma. Kansio VIII.

Virallisjulkaisut

Valtiopäivät v. 1930, pöytäkirjat. Helsinki 1931. (Vp 1930, ptk.)

Toiset valtiopäivät v. 1930, pöytäkirjat. Helsinki 1931. (Vp II 1930, ptk.)

Valtiopäivät v. 1931, pöytäkirjat. Helsinki 1932. (Vp 1931, ptk.)

Valtiopäivät v. 1931, asiakirjat. Helsinki 1932. (Vp 1931, asiak.)

Valtiopäivät v. 1932, pöytäkirjat. Helsinki 1933. (Vp 1932, ptk.)

Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XV puoluekokouksen pöytäkirjat v. 1930. Helsinki 1931.

Matrikkeli

Pakkanen 1982: Pakkanen, Veijo, Suomen kansanedustajat 1907-1982. Helsinki.

Muistelmat, puhekokoukset ja päiväkirjat

Relander 1968: Relander, Lauri Kristian, Presidentin päiväkirja 2. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1928-1931. Tapiola.

Svinhufvud 1986: Svinhufvud, Pehr Evind, Ukko-Pekka puhuu. P. E. Svinhufvudin puheita, kirjeitä ja muistelmia. Keuruu.

Tanner 1956: Tanner, Väinö, Itsenäisen Suomen arkea. Valikoima puheita. Helsinki.

Tanner 1966: Tanner, Väinö, Kahden maailmansodan välissä. Muistelmia 20 –ja 30-luvuilta. Helsinki.

Tanner 1957: Tanner, Väinö, Kuinka se oikein tapahtui. Vuosi 1918 esivaiheineen ja jälkiselvittelyineen. Helsinki.

Tanner 1951: Tanner, Väinö, Nuorukainen etsii sijaansa yhteiskunnassa. Helsinki.

Julkaisemattomat tutkimukset

Lantta 1980: Lantta, Kimmo, Sosialidemokraattisen puolueen suhtautuminen kommunisminvastaiseen lainsäädäntöön 1929-1930. Suomen historian pro gradu- työ, Helsingin yliopisto.

Ruuskanen 2000: Ruuskanen, Esa, Lapualaisaktivismia punamaakunnassa. Työväentalojen sulkemiset ja kunnanvaltuustojen puhdistukset Pohjois-Savossa 1930. Suomen historian liseniaatintyö, Jyväskylän yliopisto.

Kirjallisuus

Ahti 1990: Ahti, Martti, Kaappaus. Keuruu.

Ahti 1999: Ahti, Martti, Ryssänvihassa. Elmo Kaila 1888-1935. Juva.

Ahti 1987: Ahti, Martti, Salaliiton ääriviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918-1919. Espoo.

Alapuro 1973: Alapuro, Risto, Akateeminen Karjala-Seura. Yliopistoliiike ja kansa 1920 –ja 1930-luvuilla. Helsinki.

Alapuro 1998: Alapuro, Risto, Suojeluskunta paikallisyhteisössä. Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Porvoo.

Beitz 1989: Beitz, Charles R., Political Equality. Princeton University Press. Princeton.

Blomstedt 1969: Blomstedt, Yrjö, K. J. Ståhlberg. Keuruu.

Dahl 1989: Dahl, Robert A., Democracy and its Critics. Yale University Press. New Haven and London.

Ehrnrooth 1992: Ehrnrooth, Jari, Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905-1914. Jyväskylä.

- Habermas 1996:** Habermas, Jürgen, *Between Facts and Norms*. The Mit Press. Cambridge, Mass.
- Hakalehto 1964:** Hakalehto, Ilkka, *Kommunistinen liike. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919-1939*. Porvoo.
- Hakalehto 1966:** Hakalehto, Ilkka, *Suomen Kommunistinen Puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918-1928*. Porvoo.
- Hakalehto 1973:** Hakalehto, Ilkka, Väinö Tanner. *Taipumattoman tie*. Helsinki.
- Hokkanen 1986:** Hokkanen, Kari, *Kyösti Kallio 2*. Juva.
- Huttula 2000:** Huttula, Tapio, *Nauloilla laadittu laki. Työväentalojen sulkemiset 1929-1932*. Helsinki.
- Hyvämäki 1978:** Hyvämäki, Lauri, *Fasismi, lapuanliike ja historiantutkimus*. Kanava 9/1978.
- Hyvämäki 1964:** Hyvämäki, Lauri, *Kommunisminvastaisen lainsäädännön synty ja lapuanliike. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikka 1919-1939*. Porvoo.
- Hyvämäki 1971:** Hyvämäki, Lauri, *Sinistä ja mustaa. Tutkielmia Suomen oikeistoradikalismista*. Helsinki.
- Häkkinen & Vares 2001:** Häkkinen, Kaisa, & Vares, Vesa, E. N. *Setälän poliittinen, yhteiskunnallinen ja tieteellinen toiminta*. Helsinki.
- Jussila 1979:** Jussila, Osmo, *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899-1914*. Forssa.
- Jutikkala 1986:** Jutikkala, Eino, *Pehr Evind Svinhufvud 15.12. 1861 – 29.2. 1964. Ukko-Pekka puhuu. P. E. Svinhufvudin puheita, kirjoituksia ja muistelmia*. Keuruu.
- Jääskeläinen 1973:** Jääskeläinen, Mauno, *Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919-1938. Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII*. Helsinki.
- Jääskeläinen 1977:** Jääskeläinen, Mauno, *Demokratian kriisi. Valtioneuvoston historia 1917-1966. Osa I*. Helsinki.
- Kakkuri 1999:** Kakkuri, Pekka, *Suomettarelainen maalaisliitossa. Jalo Lahdensuon yhteiskunnalliset aatteet ja toiminta*. Helsinki.
- Kalela 2000:** Kalela, Jorma, *Historiantutkimus ja historia*. Tampere.

- Kettunen 1986:** Kettunen, Pauli, Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918-1930. Jyväskylä.
- Lackman 1985:** Lackman, Matti, Taistelu talonpojasta. Suomen Kommunistisen Puolueen suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaisliikkeisiin 1918-1939. Oulu.
- Mylly 1989:** Mylly, Juhani, Maalaisliitto-keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918-1939. Hämeenlinna.
- Nygård 1982:** Nygård, Toivo, Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Studia Historica Jyväskyläensia 25. Saarijärvi.
- Nygård 1978:** Nygård, Toivo, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö Suomessa. Keuruu.
- Paavolainen 1977:** Paavolainen, Jaakko, Nuori Tanner menestyvä sosialisti. Elämäkerta vuoteen 1911. Helsinki.
- Paavolainen 1979:** Paavolainen, Jaakko, Väinö Tanner senaattori ja rauhantekijä. Elämäkerta vuosilta 1912-1923. Helsinki.
- Paavolainen 1984:** Paavolainen, Jaakko, Väinö Tanner sillanrakentaja. Elämäkerta vuosilta 1924-1936. Helsinki.
- Palonen 1997:** Palonen, Kari, Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta. Jyväskylä.
- Palonen 1998:** Palonen, Kari, Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Pelkkää retoriikkaa. Tampere.
- Perelman 1996:** Perelman, Chaïm, Retoriikan valtakunta. Jyväskylä.
- Perälä 1998:** Perälä, Reijo, Lapuan liike ja sanan mahti. Jyväskylä.
- Pikkusaari 1998:** Pikkusaari, Jussi, Vaikea vapaus, sosialidemokraattien häviö kirkolle 1850- luvulta 1920-luvulle käydyssä Suomen kulttuuritaistelussa. Helsinki.
- Polvinen 1992:** Polvinen, Tuomo, J. K. Paasikivi valtiomiehen elämäntyö 2. 1918-1939. Juva.
- Saarela 2002:** Saarela, Tauno, Kommunistinen internationaali ja suomalainen kommunismi 1919-1935. ”Kallis toveri Stalin!”. Kominter ja Suomi. Helsinki.

- Saarela 1996:** Saarela, Tauno, Suomalaisen kommunismin synty 1918-1923. Tampere.
- Schumpeter 1992:** Schumpeter, Joseph, Capitalism, Socialism and Democracy. Routledge, London.
- Setälä 2003:** Setälä, Maija, Demokratian arvo. Teoriat, käytännöt ja mahdollisuudet. Helsinki.
- Siltala 1985:** Siltala, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu.
- Soikkanen 1975:** Soikkanen, Hannu, Kohti kansanvaltaa 1. Sdp 1899-1937. Vaasa.
- Soikkanen 1961:** Soikkanen, Hannu, Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. Porvoo.
- Soikkanen 1968:** Soikkanen, Hannu, Väinö Tanner – tie sota-ajan johtajaksi. Tiennäyttäjät 3. Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin. Rauma.
- Summa 1998:** Summa, Hilikka, Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Pelkkää retoriikkaa. Tampere.
- Tiihonen 1990:** Tiihonen, Seppo, Hallitusvalta. Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanovallan käyttäjänä. Helsinki.
- Uino 1983:** Uino, Ari, Pro patria et lege – Isänmaan ja Lain Puolesta- järjestö. Historiallinen aikakauskirja 3/1983.
- Uola 1982:** Uola, Mikko, Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932-1944. Keuruu.
- Vares 1996:** Vares, Vesa, Vanhasuomalainen. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa. Juva.
- Virkkunen 1981:** Virkkunen, Sakari, Svinhufvud. Kansallinen presidentti. Keuruu.

